

TADEUSZ BRAJERSKI

JĘZYK PAMIĘTNIKA Z 1. POŁOWY XIX WIEKU

WSTĘP

1. Autorem pamiętnika był ks. Tomasz Puchalski, syn Kazimierza i Franciszki z Łopińskich, urodzony 13 XII 1793 r. we wsi Krasowo Wielkie (dziś w województwie białostockim). Świecenia kapłańskie otrzymał w Wilnie. Przez pewien czas był wikarym w Kodniu (dekanat Biała Podlaska), a od 24 XII 1826 r. kapelanem wojskowym. Obowiązki kapelana podjął na początku stycznia 1827 r. w pierwszym pułku strzelców pieszych stacjonującym w Rawie Mazowieckiej.

W chwili wybuchu powstania listopadowego był z pułkiem w Sochaczewie. Dowódca dywizji gen. hrabia Piotr Szembek, wyprowadzając wojsko do Warszawy, zostawił go w Sochaczewie, by się zaopiekował jego żoną i synem oraz przypilnował lazaretu i sprzętu wojskowego. Ks. Puchalski mógł dołączyć do pułku w Warszawie dopiero 21 XII. Brał udział w wielu bitwach i potyczkach: 15 II 1831 r. pod Okuniewem, 19 II pod Wawrem, 25 II pod Grochowem, 14 IV pod Liwem, 16 V pod Plewkami, Długosiodłem i Przetyczem¹, 21 V pod Tykocinem, 26 V pod Ostrołką, 14 VII pod Mińskiem i Kałuszynem, 6 i 7 IX w Warszawie. Po bitwie pod Wawrem podoficerowie pułku ofiarowali mu szablę ("pałasz") zdobytą na nieprzyjaciela, a żołnierze dali mu krucyfiks. Za gorliwość w wypełnianiu obowiązków został odznaczony złotym krzyżem *Virtuti Militari*.

Po klęsce powstania przekroczył granicę Prus pod Jastrzębcem 5 X 1831 r. W Prusach nie chciał podpisać listy tych, którzy postanowili wrócić do kraju i oczekiwać łaski cara. Pod koniec grudnia udał się w podróż do Francji. W pamiętniku opisuje, jak entuzjastycznie witają powstańców Niemcy i jak gościnnie podejmuje jego samego protestanci duchowni.

Granicę Francji przekroczył 25 I 1832 r. pod miasteczkiem Forbach. We Francji przebywa kolejno: od 17 II w Avignon, od połowy marca 1833 r. w Bergerac, od sierpnia tegoż roku w Riberac, od 10 VI 1834 r. w Bordeaux, a od 23 VIII 1839 r. w Wersalu. Chciał przenieść się do Paryża, ale władze nie zezwoliły mu na zamieszkanie w tym mieście. W połowie 1842 r. został pod strażą policyjną odstawiony z Wersalu do zakładu dla umysłowo chorych księży *Bon Sauveur* w Caen (departament Calvados, Normandia). Opiekował się nim

¹ W rękopisie pamiętnika na s. 166 jest: "Il était present ... aux Combats de Długiesiodło et Potycz".

ks. Aleksander Jełowicki z Podola, działacz i poseł na sejm w czasie powstania. Ks. Puchalski zmarł 19 XII 1846 r. Papiery po nim przekazano Jełowickiemu².

Chorobę umysłową ks. Puchalskiego spowodowały bardzo ciężkie warunki, w jakich mu przyszło żyć we Francji.

Rząd francuski odnosił się nieufnie do polskich emigrantów, zwłaszcza do tych, którzy ujawniali swoje radykalne poglądy społeczne i polityczne, obawiał się bowiem ich kontaktów z działającymi w kraju tajnymi stowarzyszeniami rewolucyjnymi. Ks. Puchalski należał do radykałów domagających się "wszechwładztwa ludu" i nie krył się ze swoimi demokratycznymi przekonaniem, groziło mu więc każdej chwili wydalenie z Francji. Radykalne poglądy przyczyniały mu też wrogów wśród polskich uchodźców.

Miewał też ks. Puchalski trudności z uzyskiwaniem zezwolenia na odprawianie nabożeństw i "administrowanie sakramentów" we francuskich kościołach. Papież Grzegorz XVI potępił wszelkie dążenia wolnościowe, w tym i polskie powstanie (bullą *Cum primum* z 9 VI 1832 r.), dlatego niektórzy duchowni francuscy nie ułatwiali kapelanowi wojsk powstańczych pracy w kościele, zwłaszcza że ubierał się inaczej niż oni i z dumą nosił odznaczenia wojskowe i "pałasz". Skarży się on często w pamiętniku na to, że go lekceważą i albo mało mu dają za "intencje" mszalne, albo w ogóle nie płacą.

Bolał nad nędzą współtowarzyszy, męczył go własny niedostatek. Bywał głodny. Zapraszany niekiedy do domów osób duchownych i świeckich bywał narażony na bolesne upokorzenia. Życie utrudniało mu i to, że nie znał dobrze języka francuskiego. Dokuczala mu nostalgia. Czuł się obcy, lekceważony i bardzo samotny.

Najbardziej bolały go upokorzenia i lekceważenie, bo uważał się nie tylko za "najstarszego kapelana" (został nim w Avignon), lecz także – co zdumiewa – za zwierzchnika całego polskiego Kościoła, za wybranego przez lud "polskiego papieża". "Wybór" ten miał miejsce przed bitwą pod Wawrem i Grochowem (19 II 1831 r.). Jak do niego doszło, opowiada ks. Puchalski w swoim pamiętniku na s. 14-15 (cytuję zmieniący interpunkcję):

Jak tylko pokazałem się przed frontem czyli naczele Dywizy, Hrabia Jenerał Szembek, Dowódca teyże Dywizy, spostrzegłszy mnie, Wola z całej Sity do Żołnierzy: "Wiarusy! wszystko nam obiecacie zwycięstwo, pobieć dziś moskali! patrzajcie, Xiądz Kapellan znami! Niech Żyję XPuchalski, nasz Kapellan, nasz Biskup, nasz Papież!" Żołnierze całej Dywizy, słysząc Kochanego swego Dowódzce, powszechnie lubionego od Całego Narodu

² Pamiętnik został niedawno wydrukowany: Ks. Tomasz P u c h a l s k i. *Pamiętnik 1827-1840*. Wstęp napisał Władysław Rostocki, rękopis przygotowali Jan Skarbek i Jan Ziółek, językoznawczo opracował Tadeusz Brajerski. Lublin 1987. Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL. Źródła i monografie 116. W druku pominięto obszernie wywody autora na temat historii Kościoła i papieżstwa. We *Wstępie* W. Rostocki podał życiorys Puchalskiego, który tu w części wykorzystuję.

i Woyska (gdyż Kochankiem Ludu był nazwany), trzy razy powtórzyli: "Niech Zyię XPuchalski, nasz Papież!" [...] Polska zrzuciwszy więzy z swego Karku [skreśl. = dwóch Tyranow] po raz pierwszy obrała i ogłosiła dla swego Kraju Papieża czyli rządce Polskiego Kościoła na Polach Wawra i Grochowa.

Zdarzenie to zapadło głęboko w świadomość Puchalskiego. Wspomina o nim kilkakrotnie na dalszych kartach. Charakterystyczny jest *passus* na s. 186:

Wiadomo całemu Światu, że Szembek był dla Synow Lecha tém, czym był Mojżesz dla synow Jakóba wyprowadzając ich z Egiptu. A iako Mojżesz ogłosił najwyższym Kapłanem dla Jzraela Aarona, Tak Szembek Najwyższym Kapłanem dla Polakow ogłosił Tomasza, Który wiernie opowiada naukę Pana i Boga swojego [...].

Zgodnie z tym naiwnym przekonaniem o swojej funkcji w Kościele wypowiedział się ks. Puchalski szeroko na temat bezprawnych jego zdaniem wyborów rzymskich biskupów na papieży, domaga się, by każdy naród miał własnego papieża i żąda (na s. 195) języka narodowego w liturgii oraz zniesienia celibatu duchownych.

Wielkość wyimaginowanej misji zbyt mocno kontrastowała z nędzą i upokorzeniami, jakie znosił nieszczęsny emigrant. Nic też dziwnego, że zmarł w szpitalu dla obłąkanych.

2. *Pamiętnik* (skrót: Pam.) obejmuje okres od początku stycznia r. 1827 (data przybycia ks. Puchalskiego do Rawy Maz.) do sierpnia r. 1840. Ostatnia notatka na marginesie s. 237: "Dnia 26 sierpnia. Dreszcz w całym ciele, szum w uszach, zawrot[y] i ciężar w głowie".

Autor opisuje w Pam. tylko te zdarzenia, w których uczestniczył. Zajmują go przede wszystkim sprawy osobiste. Pisze, co się z nim działo w czasie powstania, ale o samym powstaniu dowiadujemy się niewiele. Opisuje swoje życie we Francji, ale nie informuje nas dokładniej, jak we Francji żyli inni emigranci polscy: jak byli zorganizowani, jakie były stronnictwa polityczne i kto im przewodził. Wiele miejsca w Pam. poświęcił na cytaty patetycznych przemówień do żołnierzy, jakie wygłaszał w czasie powstania, szeroko rozwodzi się na temat sposobu wybierania papieży w pierwszych wiekach chrześcijaństwa, przypomina różne fakty z dziejów Kościoła i papiestwa, cytuje listy i różne dokumenty polskie i francuskie. Pisał pamiętnik w nadziei, że będzie on czytany. Świadczy o tym zwrot "Każdy Czytelnik łatwo ocenić i rozeznąć potrafi..." na s. 185 i *passus* na s. 195, w którym autor zwraca się do Polaków ("Bracia moi!"), by się starali o zniesienie celibatu, o liturgię w języku narodowym, o uczenie dzieci w szkołkach

parafialnych itd. Może nawet myślał o druku Pam., o czym zdają się świadczyć skreślenia i poprawki w partiach pisanych na czysto³.

3. Pamiętnik został spisany na 237 stronach formatu 25,5 x 19 cm. Oryginał znajduje się w Bibliotece Polskiej w Paryżu (sygnatura 417). Korzystałem z kopii kserograficznej będącej własnością Biblioteki Głównej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Do s. 227 włącznie Pam. jest czystopisem, na dalszych stronach tekst jest pokreślony. Skreślone są całe strony 229, 233, 235 i 236, na innych zostały czyste tylko niewielkie fragmenty. Ks. Puchalski kreślił najczęściej wężykową linią wiersz po wierszu tak dokładnie, że tylko niektóre wyrazy skreślonego tekstu dają się odczytać. Wziąłem je pod uwagę; przy cytowaniu oznaczam je skrótem *skreśl.*

Pismo ks. Puchalskiego jest wyraźne i tylko pod koniec wiersza jest czasem trudne do odczytania, bo pisarz zmniejsza i ścieśnia litery, by zmieścić wyraz w wierszu. Kłopotliwa jest sprawa znaków diakrytycznych: autor opuszcza czasem kreskę nad *l* i dlatego nie można stwierdzić, czy mówił np. *pralatura* czy *prałatura*, *bałtycki* czy *bałtycki*; kropki i kreski nad literami oznaczającymi głoski *ś*, *ź*, *ć*, *dź*, *ń* i *ż* nie zawsze są stawiane, stąd trudności w opisie tych spółgłosek; nawet nad *i* brak czasem kropki, co powoduje, że nie można być pewnym, czy ma się do czynienia z *i* czy z *e* (*e* pisze ks. Puchalski bardzo wąsko), czy np. zapis *takich brudow* czytać *takich brudow* czy *takech brudow*; czasem kreski i kropki są stawiane w niewłaściwych miejscach (w *który* jest kreska nad *r*, w *ósmy* kreska nad *s* zamiast nad *o* itp.); często zamiast kropki jest kreska nad literą, dlatego trudno rozstrzygnąć, czy np. zapis *roźnie* czytać *roźnie* czy *roźnie*.

Litery *k*, *z*, *s*, *m*, *n* i *w* często wystają znacznie ponad dukt pisma, choć mają kształt liter małych, dlatego trudno ustalić, czy pełnią funkcję dużych czy małych liter. Litera *s* jest łacińska, ale w połączeniu *ss* pierwsze *s* jest gotyckie; także pojedyncze *s* jest niekiedy gotyckie. Litera *j* występuje rzadko w pierwszej połowie Pam., o wiele częściej w drugiej (*naygrzeczniey*, potem *najmniejszy* itp.). O literze *j* w funkcji znaku dla samogłosek *y* i *i* oraz znaku miękkości spółgłosek zob. §§ 1, 2, 26 i 35. W wyrazach zapożyczonych jest *x*, np. *Alexander*, z *Alexiq*, *examinować*, *Exystuie*; także *XPuchalski*, *XKapellan*.

Nie ma w Pam. ustalonej normy w sprawie pisania dużych liter. Nazwiska i imiona ludzi są pisane zawsze dużą literą, ale nazwy miejscowe nie zawsze: obok

³ Zastanawiają liczne skreślenia wyrazów *car* i *carski* oraz sformułowań obraźliwych w stosunku do cara i Rosjan: na s. 3 u *Dworu Carskiego* poprawił autor na u *Dworu Cesarskiego*; na s. 16 *Car* poprawił na *Cesarz*, potem skreślił ten wyraz i nadpisał *Król*; na s. 70 skreślił *Carowi Moskiewskiemu* i nadpisał *Cesarzowi Rossyjskiemu*; na s. 71 skreślił *Carowi Moskwy* i nadpisał *Cesarzowi*; na tej samej stronie zdanie *Kto chce Korzystać z łaski Cara, niech się płaszczy pod nogami dumnego Moskala* poprawił na *Kto chce Korzystać z łaski Cesarza niech korzysta oraz zawziętemu Tyranowi na zawziętemu Nieprzyjacielowi* itp.

np. *Awenion, Berzerak jest do genui, w rzymie, francya*. Wyrazy pospolite są często zaczynane dużą literą, np. *Kupitem Pare Koni do Bryki, wypiemy Butelkę Starego Wina*. Są nawet zapisy takie jak np. *współRodaków, nadDziadow waszych, KontrRewolucyą*.

Spotyka się pisownię fonetyczną, gdzie dziś jest etymologiczna, i etymologiczną (lub pseudoetymologiczną) w miejscu dzisiejszej fonetycznej: *Ssiecstwo, swiatkami, Szuflatka* itp., *niedołęztwo, na niskim stołku, zciśnie* itp., stale *poledz, dopomodz, bydź i bydz*. Także *po krokdim milczeniu, w karawce*.

Zdarzają się opuszczenia liter i całych grup literowych, a także zbędne litery w zapisach wyrazów. Błędy te nie mają znaczenia dla spraw językowych.

Nie ma w Pam. norm w zakresie pisania łącznego i rozdzielnego: *odemnie, naczela, nieznałem* itp. obok *pod ow czas, z pod...władzy, nie obecność, mimo Wolnie, zWozem Paro Konnym, całą dzienną (= całodzienną) pracą* itp. Często trudno ustalić, jaka to pisownia: łączna czy rozdzielna.

Trudno ustalić zasady interpunkcji stosowane w rękopisie. Są tu kropki, przecinki, średniki, dwukropki i nawiasy (w postaci pionowych kresek z dwukropkami obok). Jest też cudzysłów, jest on jednak pisany najczęściej po lewej stronie wersów i obejmuje nie tylko tekst przytoczony, ale także tekst odautorski. Przy cytowaniu zdań i fragmentów zdań zachowują interpunkcję rękopisu. Odstępstwa od tej zasady sygnalizują w swoim tekście.

4. W pracy pokazuję prawie wyłącznie te zjawiska, które odróżniają język Pam. od dzisiejszego języka literackiego, zapewne nie wszystkie. Przy takim wyborze materiału (dziś już tradycyjnym) wyraziste były przede wszystkim zjawiska dialektalne. Inne można było uznać za literackie lub potoczne. Są też w Pam. autorskie indywidualizmy. Rozróżnienie tych odmianek nie we wszystkich wypadkach było łatwe.

Opisywanego materiału nie porównuję z materiałem pokazanym w opracowaniach innych tekstów z XIX w.⁴ Ze słowników wykorzystałem tylko słownik Lindego (L) i słownik redagowany przez Doroszewskiego (SDor) rejestrujący, jak wiadomo, słownictwo od końca XVIII w. W kilku wypadkach zajrzałem do tzw. słownika wileńskiego (SWil), warszawskiego (SW) i innych.

⁴ Opracowania języka tekstów XIX w. wymienia *Bibliografia podręczna gramatyki historycznej i historii języka polskiego Cz. III: Historia języka* (Oprac. Z. Bukowcowa i M. Kucala. Wrocław 1981 s. 113-127). Nadto: S. Urbanićzyk. *Uwagi o polszczyźnie prac Joachima Lelewela*. "Język Polski" 63:1983 s. 170-179; W. Kupiszewski. *Język listów Teofila Lenartowicza*. "Slavia Occidentalis" 42:1985 s. 33-49. Zob. też: I. Bajerowa. *Polski język ogólny XIX wieku, stan i ewolucja*. T. 1: *Ortografia, fonologia z fonetyką, morfonologia*. Katowice 1986.

I. FONETYKA I FONOLOGIA

Samogłoski y i i

1. Samogłoska y jest w Pam. oznaczana normalnie literą y, np. *Przybywszy do Rawy, kwatery, przybył, dla Dyrygującego* na s. 1. W zapisach *wjciąga* 150, *żebj się nie różnić* 202 i *trzy osobj* 227 jest litera j zamiast y. Litera j jest też w zapisach poprawionych: *że my ich uwolnimj* 105 (j dopisane przy końcu wersu) i *narzezonj* 227 (-onj dopisane). Także w zapisach grupy yj: *wjidę* 198, *wjiść* 198, 223, *przjiaciela* 206, *Spojrzji* 196, *otrzi lzy* 226, *Patryarcha Alexandrjiski* 203, *Cesarz Rossjiski* 217 marg., o... *Imperatorze Rossjskim* 217, *w boju rewolucyjnym* 148 itd.; rzadko przed j jest litera i: *Alexandrijskim* 122, *Alexandrijski* 203, *Rossijski* 193. Przed etymologicznym j jest przy tym często litera y: *Nieprzyjaciel* 5, *przyiaźń* 105, 106, *prziyqwszy* 1, *wyiaśnilem* 171, *niech żyiq* 18, *Stryia* 230, *prziydq* 17, *przym* 25, 82, *wyiść* 91, *Alexandryiski* 119, *od Cesarza Rossyiskiego* 69 itp. Zob. §24.

Obce *ti, di, ri i si* wymawiał ks. Puchalski jak *ty, dy, ry i sy*: *Tyber* 126, *Dyzq* (= Dijon) 85, (*do, w, z*) *Ryberak* (= Riberac) 145 bis, 146, 150, 151, *Swiętego Agrykola* 90, 92, *Nansy* 85 itp.

Samogłoska i jest normalnie oznaczana literą i: w *pobliskich Wioskach* 1, *wystąpili z Tablicami* 1, *Podofficerowie* 2, *imienia* 79 itp. Czasem w tej funkcji występuje litera j, gdy samogłoska i sama tworzy sylabę lub gdy sylabę rozpoczyna, np. *jgrzyskom* 73, gen. sing. *Kolej* 98, *zKolej* 155, o...*Nadziej* 111, *przysztych...nadziej* 148 (to można też czytać *nadziej*), *w Bazylej* 120 bis, *uzbrojwszy się* 111, *manichejzm* 129, *Lajk* 212, *w Krajinie* 138, *Przywilejsci* 147, *niepokojć* 160, *Emorojdy* 231 (tu może j trzeba czytać jak j); obocznie jednak z oznaczeniem prejotacji: gen. sing. *Koleji* 97, 100, z *Koleji* 150, 160, 164, *niepokoji* 98 i z *Koleyi* 1 oraz bez prejotacji *ruinq* 126, o...*konduicie* 162, *Przywileisci* 148, *Krainy* 105, *Laika* 177, *do genui* 128. Duże J jest w *Jzbie* 11, *Jmiona* 19, 47, *Jstnienie* 44 itp. Dużego I pisarz nie używał. Literą j oznacza Pam. samogłoskę i w grupie głoskowej ij: *zabjiaiq* 86 (tu j przerobione z i), *zabjia* 189 marg., *wybjiiaiq* 134 (j wciśnięte między litery), z...*Sercem bjiqcem* 147, *Zmjia* 189 marg. i *Kjia* 219 oraz *nie zapomnji* 218 bis; liczniejsze są jednak zapisy z literą i na oznaczenie samogłoski i w tej grupie: *pobiiem* 14, *dobiiiaiq* się 61, 62, *dobiiata się* 197, *miiaiq* 74, 77, *Kiia* 76, *piiawki* 125, *pii* 134 bis, 143 itp., *Kije* 86, *Kija* 101, *zabijaiq* 105, *zabija* 111, *rozwiija* 149 oraz *Przysięgnijcie* 37, *wykrzyknijmy* 44, *Wykrzyknijcie* 185, *otrząchnijcie* 132, *węzły familijne* 106, *Religijne Obowiązki* 83 itp. Warto tu też odnotować zapisy, w których cała

grupa głoskowa *ij* przed samogłoską została oznaczona samą literą *i*: *wypiemy* 'wypijemy' 79, *wypiesz* 'wypijesz' 88 itd., zob. §19. Są wreszcie poprawki z *j* dopisanym: *nieznalezlj* 184 (poprawka z *nieznalazły*) i *po między...poprzednikami swoimj* 129.

W dwu wypadkach samogłoska *i* została zapisana literą *y*: *zrobili* 30 i *za krzywdę honorowy wyrządzoną* 46; w obu wypadkach po spółgłoskach wargowych.

2. Zacytowany materiał wykazuje, że ks. Puchalski rozróżniał samogłoski *y* i *i*. Uprzednioną artykulację samogłoski *y* widać tylko w pozycji przed *j* w niewielkiej ilości zapisów (*wjidę*, *Rossjiski*, *Alexandrjiski*, *Alexandrijskim*).

Zastanawiają pokazane wyżej zapisy z *j* po wargowej twardej (*wjciągga*, *żebj* i *trzy osobj*) i z *y* po wargowej miękkiej (*zrobili* i dat. *honorowy*); zob. w tej sprawie § 26.

Oznaczenie samogłosek *y* i *i* literą *j* przy poprawianiu błędów (*my ich uwolnimj*, *narzeczonj* oraz *nieznalezlj* i *swoimj*) nie mogą świadczyć o zbliżonej do *i* artykulacji samogłoski *y*, zob. § 26.

O *y* i *i* po spółgłoskach tylnojęzykowych zob. §§ 46-49.

3. Przed spółgłoskami nosowymi samogłoski *y* i *i* ulegają w języku Pam. rozszerzeniu do *e* lub *é*. Świadczą o tym liczne zapisy instrumentalu plur. formacji przymiotnikowych i zaimków z końcówkami *-emi* i *-émi*: *zmemi Przyiaciotami* 10, *przedniemi nogami* 20, *zniemi* 24 itp., *dobrémi obywatelami* 7, z *témi Winowaycami* 44, z...*Chorémi konmi* 55 itp.; jest też zapis *po między znaczniejszymi* (obywatelami) 80 z *-ými*, gdzie kreska nad *y* oznacza niewątpliwie rozszerzenie artykulacji tej samogłoski. Także w datiwie plur. jest czasem *-em*, *-ém* i *-ým*, np. *Polskiem Kapellanom* 84, *nam tylko samém* 41, *familliom waszym* 50. Częste są końcówki *-em*, *-ém* i *-ým* (obok *-ym* i *-im*) w instrumentalu i locatiwie sing. rodzaju męskiego i nijakiego, np. *Za pierwszym Roskazem* 2, z *Małoletniem synem* 6, *prawem Boskiem* 14 i w *naywiększem Zapale* 2, *na Chłopicckiem* 11, w *takim położeniu* 14; z *tém dodatkiem* 7, z *Naczelném Wodzem Skrzyneckiem* 33, *czém dowiodł* 42 i w *Roskazie swém dziennym* 1, w *tém celu* 9, *wczém* 3; z *tým warunkiem* 12, z *całym swým Pułkiem* 12 i w *Następnym Miesiącu Lutým* 1, *na honorze waszym* 8. Przysłówek *wtem* 'nagle', 'wtedy', 'po chwili' jest pisany najczęściej z *é*, np. w *tém* 2, 3, 9, rzadziej z *e*, np. w *tem* 33, 52, najrzadziej z *ý*, np. w *tým* 30. Trudno powiedzieć, czy w tym ostatnim wypadku, tzn. w instrumentalu i locatiwie sing., chodzi o rozszerzenie artykulacji etymologicznych *y* i *i*, czy o zwężenie (*-ém*, *-ým*, *-ym* i *-im*) etymologicznego *e*, bo – jak wiemy – końcówki tych dwu przypadków wymieszały się w końcu XV w. (dawniej *-ym* i *-im* w instrumentalu, *-em* w locatiwie). Zob. §§ 88-90.

Rozszerzoną do *e* artykulację samogłoski *i* przed nosówką widać w licznych zapisach rzeczownika *linia* i przymiotnika *liniowy*: *Lenią* (instr.) 27, *Woysko*

Leniowe 34, *obiechawszy całą Lenie boiową* 34, *zPułku Leniowego* 50, *na Lenij* 58, *z Lenij boiowej* 59 itd.; tylko raz *zlinij* (sing.) 3.

Tendencja do rozszerzania artykulacji *y* i *i* przed nosówkami doprowadziła do zrównania zakończeń 1. os. plur. czasowników koniugacji *-ę*, *-isz* z zakończeniami koniugacji *-ę*, *-esz*, czego w Pam. są liczne przykłady: *Zrobimy* 4, *wypędzimy* 4, 19, *zobaczymy* 12, *widziemy* 15, *Zwyciężem* 17 itp. (rzadkie są zapisy z *-imy* i *-im*); zob. § 95.

W zapisie *Selwester II Papież* 127 jest rozszerzona (i uprzedniona) artykulacja samogłoski *y* przed *l*.

Są też dwa zapisy ujawniające rozszerzone *y* w końcówce *-ych*: w *pierwszych dniach Sierpnia* 140 oraz *prawych Swych Synów* 17 (o funkcji znaku *ý* była mowa wyżej). W zapisie *takich brudów* 75 brak kropki nad *i*, można by więc tę literę uznać za *e* (*e* jest w Pam. pisane bardzo wąsko, zob. Wstęp 3); mielibyśmy tu formę *takech* z *ke*, co u ks. Puchalskiego jest możliwe, zob. § 46.

Ścieśnione *e*

4. Nie ma w Pam. litery *é* w wyrazach takich jak *chleb*, *brzeg*, *chlew*, *grzech*, *bieda*, *kobieta* itp. (widzimy je z *é* w drukach do końca XIX w.). Ks. Puchalski pisze *chleb* 60, 61, *na drugi brzeg* 114, *o...chlewkach* 222, *Grzech* i *Grzechy* 218, *bieda* i *biedna* 228 (w tekście skreślonym), *Kobieta* 216, 223, *kobiety* 128, 158, 162, *kobiecie* 179, *polewać* 23 itp.

Tylko raz użył pisarz litery *é* w wygłosowym *-ej*: *więcýy* 72. Że w tym zakończeniu wymawiał *e* wąsko, świadczy kilka zapisów z *-y* i *-i* zamiast *-ej*: *wyaffiszowany Zastugi* 12, *chwale przez nadDziadów naszych nabyty* 28, *dałeś...przykład męztwa i niezachwiany odwagi* 33, *do ostatni kropki krwi naszej* 36. Jest też zapis *Dywizyi Czwarty* (gen.) 33, w którym wygłosowe *y* ma kropkę nad dłuższą łaską; nie można tego czytać *czwartej*, bo w tej (początkowej) partii rękopisu *-ej* pisane jest stale przez *-ey*, nie *-ej*, np. *tey szkole* 1, *caley Piechoty* 1. Zob. § 87.

5. Samogłoska *e* jest często oznaczana literami *i*, *y* i *é* w pozycji przed spółgłoskami nosowymi.

Kilka zapisów z *-im* w instrumentalu sing. rzeczowników: *niedostatkim* 174, *obowiązkim* 92, 174, *zobowiązkiem* 171, *Poprzednikiem* 122, *pod Warunkim*, *pod takim warunkim* i z *swoim kochankim* 126, *Grekim* 171 i z *dzieckim* 226 (skreśl.); zastanawiające, dlaczego tylko przy tematach na *k*. Raz *-ém* w *drewném* 219.

Chwiejna jest pisownia liczebników *jedenaste* i *jedenasty*: *o Jedenastey* 99, *o Jedenastey* 177, 223 itd., *Jedénastey* i *jedénastej* 94, 100, 102, 104, 160 itd., *iedynastu* 33, *o... iedynastey* 11, *Jedynastego* 135, *jedynastą* 175, 201. *Jedynasta* 175, *o iedynastey* 201 itd. Najczęściej jest tu *yn*.

Ścieśnione *e* jest w *nimam... apetytu* 56, *nimasz innego Szrodka* 79 i *nimasz zgorzenia* 84 (obok *przychodu... niemasz* 6, *nie masz Płaszcz...* *nie masz mego Kija* 219, *niemasz... Kaptana* 94 itd.).

Nadto *é* jest w *widzenie się* 3, *iedzenie* 199, *ku temu...* *Celowi* 149, *w tén moment* 5, *w tén dzień* 191 i *iestém gotów* 9.

W zapisach *Rodzaiowi ludzkimu* 129 i *sercu moimu* 170 trzeba widzieć błędy: pisarz nie postawił *e* przez pomyłkę.

6. Jedyny zapis z *é* przed *r*: *młodzieży odda Stér* czyli dowodztwo 63.

7. Ścieśnione *e* widać też w sylabie poprzedzającej sylabę akcentowaną: *kiliszek* 221, w *szklipiku* 'w sklepiu' 210, *pod sztylitami* 223 (ale też i *sztyletami* 37), *nayszlachitniejszy tytuł* 24 (tu grupa *chi* charakterystyczna dla języka autora, zob. § 48). Ścieśnione przedakcentowe *e* zostało też zapisane w *do swoiey Uprzywiliowaney Polski* 148/149 i *dla Polski uprzywiliowaney* 149 (ale *uprzywilejowaney kasty* 114 i *zswego przywileju* 131 z *e* pod akcentem); pisarz mówił *uprzywilijowany* z bardzo krótkim *i* przed sylabą *jo*.

W *powątpiwali* 167 można by także widzieć zwężenie *e* w sylabie przedakcentowej; chyba to jednak sprawa słowotwórstwa, por. dzisiejsze *zestrzeliwać* od *zestrzelić* (sufiks *-wa-*). Brak innych zapisów tego czasownika.

Rusycyzmem jest *amn'istija* (może *amnist'ija*) w zapisach *pod amnistią* *Cara* 148, *proszących... o utaskawienie* czyli *amnistie* 71 i *prosił o przebaczenie* czyli *amnistią* 130 (ale też *amnestyą* 69, acc.).

Tendencją do zwężania nie akcentowanego *e* w sylabie wygłosowej (poakcentowej) nie można tłumaczyć zmiany *-eć* w *-ić* w infinitiwach (zapisy typu *widzić* i *wiedzić* są w Pam. częstsze niż typu *widzieć* i *wiedzieć*, zob. § 94), bo nie ma w tekście zapisów z niewątpliwym ścieśnieniem *e* w tej pozycji (zapis *spoczynik* 'spoczynek' 26 to błąd).

8. Nie ulega wątpliwości, że ks. Puchalski miał w swojej wymowie ścieśnione *e*. Nie można jednak tej samogłoski uważać za samodzielny fonem. Był to niewątpliwie wariant fonemów *e*, *y* i *i*⁵.

Samogłoska *u*

9. Rozszerzoną artykulację samogłoski *u* przed spółgłoską nosową wykazał pamiętnikarz w następujących zapisach: *Ja tłumaczę się* 2, *tłumaczyć* i *tłumaczyli*

⁵ Wariant ten miał prawdopodobnie artykulację pośrednią między *e* i *y* lub *i*; samogłoski *y* i *i* mogły też być artykułowane jak *e*, a samogłoska *e* jak *y* lub *i* w pokazanych wyżej pozycjach.

7, *tłomaczenie moje* 8, *był tłumaczem naszym* 74 itp.⁶ oraz *Mondury* 31 i *do Katakomby* 174 (ale np. *funduszu* 103, *gruntu* 90, *fortuny* 88, *Numer* 74). Także przed *r* w zapisach: *nożki...* *były zasznorowane* 233 (skreśl.), *Biora* 211 bis i *Biorko* 223 (obok *do Biura* 76 i z *Biura* 79), w *Frankforcie* 83⁷ i *Dyoskora* 124. Przed *r* i *l* jest *ú* w zapisach: *fúrmanki* 9 (obok *furmanki* 51, 79, *furmanek* 69, 86 bis), *úroczyście* 22 (obok *uroczyście* 113, *uroczysty* 38 itp.), *regúlarneho* 112 (obok *regularniejszego* 42, *kula* 27 itp.). To *ú* może oznaczać tylko rozszerzoną artykulację samogłoski *u*, nic innego. Pisarz użył tej litery i w innych zapisach, o czym niżej.

W zapisach *do Okóniewa* 12 bis, *pod Okóniewem* 13 i *pod Okúniewem* 13 chodzi raczej także o rozszerzenie starego *u* (*okuń*), niż o zwężenie nowego *o* (*okoń*)⁸.

Ścieśnione *o*

10. Ścieśnienie samogłoski *o* jest w Pam. notowane stosunkowo rzadko. Samogłoskę tę oznacza normalnie litera *ó*, rzadko litery *u* i *ú*, są też pojedyncze zapisy z *ù* i *û*.

Przed *l* i *t*: *na dół* 219, 283 bis obok *w doł* 182; *pół* 23, 27, 32 itd. (z *ó* 19 razy) obok *na poł nagim* 142 i *pùł łokcia* 120, *pół tora* 178 obok *połtora* 177 i 228, *o północy* 39, 147, *po północy* 211, *ku północy* 204 itd., w *północnych Krajach* 230 oraz *hordy północne* 137 (skreśl.), *pułnocnego Monarchy* 72 obok z *połnocnych Krajow* 227, z *połnocnej francji* 229; *współbraciom* 15, 68, *do Współbraci* 163, *Współmęczennikow* 174, *współobywateli* 162 itp. (także *współbraci* 133 z kreską nad *s* zamiast nad *o*) obok *współbracia* 78, 98, 118, *Współkollegow* 103, *współrodakom* 66 itp. (*współ-*: *współ-* = 11:41); *Ogót* 159, *ogółowi* 100, 140, *ogólny* 45, *ogólnemu* 42, *ogólną* itp. (w przymiotniku *ó* 19 razy), w *ogólności* 25, *dla dobra ogółu* 103, *dla dobra Ogółu* 113 obok *ogółowi*, *ogólnego* itp. (w przymiotniku *o* 7 razy); *zkażdego Szczegółu* 62, w... *szczegółe* 90, 162, *szczegóły* 86, *Traf szczególny* 6, *Szczególnie* 172 itp. obok *szczegóły* 214, *Szczególne przeczucie*,

⁶ W L jest *tłumaczyć* i *tłomaczyć*. Dzisiejsze *tłumaczyć* (z *u*) ustaliło się po r. 1860. Zob. B a j e r o w a, 'jw. s. 89.

⁷ Tu może być *o* pod wpływem franc. *Francofort*.

⁸ Wymowę *bont*, *font*, *gront* itp. oraz *dzióra*, *dziórki*, *fóra*, *koropatwa* itp. zanotował Władysław Cyran w pracy *Gwara wsi Kamianki na Podlasiu* (Łódź 1960 s. 79). Także w pracy magisterskiej Ewy Kamińskiej pt. *Gwara wsi Kamianki na Podlasiu* (KUL 1989, maszynopis) są zapisy: *font*, *grontu*, *zbonował sie* itp. oraz *bioro* 'biuro', *fora*, *formankamy*, *koropatwa*, *śnorek* (Kamianki leżą ok. 10 km na południe od Drohiczyzna po lewej stronie Bugu; są to właściwie 4 wsie: Kamianki Czabaje, Kamianki Lackie, Kamianki Wicki i Kamianki Wańki).

szczególną władzę 122 itp. (ó:o = 15:10); *Król* 'rex' 16 bis, 69, 70 itd., *Króla* 4, 73, 74 itd., *Królowej* 195, *Królestwo* 16, 189 itp. obok *Król* 149, *Kroła* 125, *krolową* 200, *Krolestwo* 16, 63, 119 itd. (ó:o = 40:18); *ból* 22, 23, 208 (tu 4 razy), 209, 211, 223, 225, 236, *bólu* 21 bis, 231, z... *bólem* 211 obok z... *bolu* 50 i *bez bolu* 230; nom. plur. *protokoła* 164, *do protokołu* 113 i *protokularnie* 112 obok *Protokołów* 164; także *Karól* 187 i *Karol* 191 z kropką nad *o*, ale też *Karol* 130.

Przed *r*: *które* i *ktorey* 1, *któremi* 2, *którą* 3 itp., *niektóre* 35, *niektórym* 149 itp. obok *ktorą* i *ktorych* 1, *ktore* 13, *ktorych* 29, *niektorzy* 42 itp. (ok. 570 zapisów z *ó*, w tym kilka z kropką nad *o* i kilka z kreską nad *r* zamiast nad *o*; zapisów z *o* ok. 215); *powtórę* 25 obok *Powtore* 44, 157, 165, 175, *powtornie* 66, 68, 141, *powtorzyć* 161, 176 itp.; *pióro* 84 obok *pioro* 209, *Piorą* 'pióro' 199 i *piorem* 143; *hondr* 7 obok *honor* 8, 17, 33 itd. W zapisie acc. plur. *Rappórta* 74 kreska nad *o* jest przekreślona dwukrotnie.

Przed *j*: *krój moiej Sutanny* 203; *mój* 2, 7, 9 (tu 4 razy), 27, 28 itd., *mój* 78, 174 itd., *twój* 90, *Twój* 159 itd. obok *moi* 9, *moy* 20, 27, 30 itd., *moj* 138, 157, 158 itd., *swój* 75, 81, 120 itd. (zaimki *mój*, *twój* i *swój* pisane z *ó* ok. 40 razy, z *o* ok. 35 razy).

Przed *w*: *Strzelców* 1 bis, 2, 4 itd., *obowiązków* 1, *wypadków* 6 itp. obok *rachunkow* 2, *Kadetow* 7, *Zarzutow* 8 itp., także *Lawetow* 29, *Allejow Jerozolimskich* 61, *honoraryow* 202 itp. (w końcówce *-ów* litera *ó* ok. 100 razy, litera *o* ok. 460 razy); za *Grochów* 26 obok *pod Grochow* 29; *gotów* 5, 9, 12, 73, 157, 233 obok *gotow* 108, 125; *Rów* 28; *rozmów niepotrzebnych* 182.

W innych wypadkach: *grób* 59 i 91 obok *grob* 18; *Ród ludzki* 110 obok *zarod* 105, 110; *naszych zagród* 17 obok *waszych Zagrod* 35 i *więcey Zagrod* 47; *Bóg* 22, 38, 47, 186, 187, 193 obok *Bog* 149, 230; *Bóstwo* 105; *Wróg* 43; *u nóg* 211, *około nóg* 226 obok *znog* 132, *nog moich* 182 bis, *u nog* 212; *podróż* 51 obok *podroź* (i *podroź*, z kreską zamiast kropki nad *z*) 5, 6, 9 itd., *podroży* 6, 12, 55 itd., *podroźą* 216 (31 zapisów z *o*); *łóżką* 'łóżko' 82 obok *w łózku* 55, 170, *z łózek* 55 itp.; *dwóm* 16 obok *dwom* 184, 188 i *obydwom* 170; *dwóch* 9, 15, 18, 35 bis itd., *obydwóch* 13, 48 obok *dwoch* 25, 39, 44 itd., *obydwoch* 50, 92, 100 (ó:o = 14:16); *do Różana* 51 obok *od Rożana* 52 (od nazwy miejsc. *Różan*, masc.); *dopóki* 19, 87, 105, 119, 182 bis itd. (10 razy), *dopóty* 105, *do póty* 215, 218, *dopuki* 70, *dopúki* 104, *dopùki* 109 obok *dopoki* 125; *podwórza* 80. W *Cudzołóstwo* 187, *Wodź* 'wódz' 53 bis (obok *Wodz* 32 i 33) i *Woź* 55 oraz *Ośmey* 6 i *Ośmego* 94 (obok *Osmy* 16) postawił pisarz kreskę nad *z* i *s* zamiast nad *o* i *O*, zob. §§ 44 i 45.

Zwrócić uwagę należy też na następujące zapisy: *Bót* 23 obok *Bot* ib.; *most na Drotach zawieszony* 86⁹; *próbować* zawsze z *o* (§ 149); *ptócząc* *moie* *bielizne* 191; *podszewka była poprota* 82; *Ukłota cię prawda* 141; *do Pułtoska* 13 i *do Pułtúska* 51 (z *Pułtówsk*¹⁰); *Jakóba* 186, *Jakuba* 109 i *Jakob* 189. Zaimek *coś* stale z *o*, np. *Zaczyna coś mówić* 74, *coś podobnego* 157.

Odnotowano tu, zdaje się, wszystkie zapisy z oznaczeniem ścieśnienia samogłoski *o*. Jest ich, jak widać, niedużo. O wiele częściej spotykamy w Pam. literę *o*, gdzie byśmy się spodziewali samogłoski ścieśnionej. Wyżej została pokazana tylko niewielka ilość tych zapisów z *o*. Przypuszczenie, że ks. Puchalski wymawiał w nich *o* ścieśnione, ale nie postawił nad literą *o* kreski przez nieuważę czy lenistwo, należy odrzucić, bo wykazał stosunkowo dużą staranność w używaniu znaków diakrytycznych przy zapisywaniu spółgłosek miękkich i głoski *ż* (także, oczywiście, przy pisaniu litery *i*). Nadto przy tyłu zapisach z *o* należałoby się spodziewać większej liczby zapisów z oznaczeniem ścieśnienia.

11. Wygląda na to, że w systemie fonologicznym pamiętnikarza nie było fonemu *ó* (ścieśnionego *o*). Zamiast historycznego *ó* wymawiał *o*. Wyraźnie za tym przemawia zapis *wzniąstłszy się* 193, w którym litera *q* oznacza niewątpliwie samogłoskę *o*, nie *ó*, zob. § 15. Tylko w pozycji przed *l*, *t*, *r*, *j* i *w* odczuwał ścieśnienie. W innych wypadkach samogłoska ścieśniona zjawiała się u niego prawdopodobnie pod wpływem wymowy ludzi, z którymi się stykał, lub pod wpływem pisanych tekstów. Ta samogłoska ścieśniona miała przypuszczalnie artykulację pośrednią między *o* i *u*, o czym świadczy różny sposób jej zapisywania¹¹.

Podobną artykulację miał także fonem *u* w pozycji przed *N*, *r* i *l* (§ 9).

Wniosek: ścieśnione *o* było u ks. Puchalskiego wariantem fonemów *u* i *o*.

Zapisy z kreskowanym *a*

12. W Pam. są zapisy: *dłà Ludu* 81, *káže się nazywać najswiętzym* 121 oraz *Krój moiej Sutánny* i *forme sutánny* 203 (obok acc. *Sutanne* 202, 203 i w *takiej sutannie* 202, także *sutanny* 120). W przyimku *dla* i w czasowniku *káže* jest w

⁹ Kamińska (jw.) zanotowała *boty* 'buty' i *drot* 'druć'.

¹⁰ *Poltowsko, Póltówsk* (i *Peltówsk*) od nazwy rzeki *Pelta*, dawniej *Peltew* lub *Poltew*, a jeszcze dawniej *Pety*. Zob. K. Z i e r h o f f e r. *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*. Wrocław 1957 s. 303.

¹¹ O wymowie etymologicznego *ó* na północnym wschodzie dawnej i dzisiejszej Polski pisano wiele. Zob. prace poświęcone językowi Mickiewicza, filomatów, Chodźki itd. Liczne przykłady z *o*, *ó* i *u* w miejsce *o* przed *N* i etymologicznego *o* długiego pokazuje Cyran (jw. s. 64-78). Kamińska (jw.) pisze, że staropolskie *o* długie realizuje się najczęściej jako *o*, i daje liczne przykłady takie jak *doł* 'dół', *dworłdwur*, *wschod*, *pokoj*, *mowić* itp.

gwarach *a* ścieśnione, w *sutanna* też jest ono możliwe (przed *n* zamykającym sylabę), nieprawdopodobne jednak jest przypuszczenie, że ks. Puchalski miał w swoim systemie fonologicznym ścieśnione *a*. Nie miał przecież fonemów *é* i *ó*, które w gwarach występują zawsze razem ze ścieśnionym *a*. Zapisy w Pam. są niewątpliwie przypadkowe. Można by je uważać za reminiscencje przepisu z gramatyki ks. O. Kopczyńskiego.

Samogłoski nosowe

13. Pamiętnikarz bardzo starannie przestrzega etymologicznej zasady przy oznaczaniu samogłosek nosowych. We wszystkich pozycjach oznacza je literami *q* i *ę*, np. *obowiązków* 1, *przyiwszy* 1, *wystąpiła* 1, *stanąłem* 2, *zaiął* 29, *początki* 2, *przełgłdaiąc* 1, *ukłkł* 20, *tą szkołą* 1 oraz *uczęszczali* 1, *zaczęli* 16, 18, *wzięliście* 18, *zaięła* 34, *postępek* 1, *obięcia* 1, *podziękował* 1, *Szkołę* 1, *będę* 2. W kilku wypadkach nie dopisał "ogonka" do *a*: *pokazałem mu Listę Jmienna* 1, *która (listę) przyiwszy odemnie* 1, *rzeczkę...*, *nad która spoczywała Kawalerya inna* 52. Przy tej staranności popełnił trochę błędów, które pozwalają ustalić, jak te samogłoski wymawiał.

14. W *ś r ó d g ł o s i e* wymawiał je asynchronicznie przed spółgłoskami zawartymi i zwarto-szczelinowymi, o czym świadczą następujące zapisy: w *Celu wzięcia kompieli* 26, w *kompieli* i *po kompieli* 55, *Oczy moje ciągle we tzach się kompali* 85 (ale też *kąpieli* 172), w... *nic nieznaczonecznych odcieniach* 110, *Smutek... mniej dręczoncy* 174, w *szarem Koncie* 204, *połonczoną* 217, także *do Elblonga* 70 bis; *bez zamkniencia* 64 marg., *Xiążeńciem* 128 (tu kreska w górze między *e* i *n*, chodzi jednak raczej o *ń*, nie o *é*), *Ziencjowi* 199, *Zieńć* 200, 215, *Zieńcjowi* 199 i 203 (kropka między *n* i *c*; obok *zięć* 215), *naypienknieysze nadzieie* 59. Obce *on* i *en* zapisał ks. Puchalski przez *q* i *ę*: *pączu* 'ponczu' 25, *pędę do Pałusza* 50, *Arędowanie* 98, *Rodzęki* 'rodzynki' 230 (skreśl.), *Cmętarz*, *na Cmętarz* bis i *od... Cmętarza* 67, *na Cmętarzu* 101 (obok *cmentarza* 58, *pod Cmentarz* 58 i *przy Kościele Cmentarzowem* 201).

Przed spółgłoską szczelinową jest zawsze *q* i *ę*. Obce *en* w tej pozycji przez *ę*: *akcydęsa* 155, ale w *penzel* 'pędzel' 199 (z niem. *Pinsel*), z *pensją* 209, *pretensji* 205 itp. zostawił pisarz obce *en*. Przez *ę* oznaczone jest **eń* przed *s* w kilku zapisach: *krwią męczęską Oycow* 130, *wniebeśpieczęstwie* i *dla większego beśpieczęstwa* 86, *przekłęstwa* 106, *okrucięstwa* 107 (skreśl.), 131 (skreśl.), *Okrucięstwa* 216, *Człowięczęstwa* 129. Ta hyperpoprawna pisownia występuje w tekstach pisarzy "kresowych", którzy w pozycji przed szczelinową mieli asynchroniczną wymowę samogłosek nosowych. Tylko to przemawia za podobną wymową u ks. Puchalskiego. Zapisów typu *wonż*, *wenża* u niego nie ma.

Zanik nosowości samogłoski tylnej w śródgłosie widać w kilku tylko zapisach: *wysunotem szufladkę 225, pominotem 225 marg. oraz Pominowszy Fulde 84, pominowszy się zprawdą 171 i Pominowszy kilka Pogrzebów 176* (ale np. *pominąwszy Miłosne 54*). Przyczyną wymowy typu *pominotem* jest uproszczenie grupy *nt* powstałej przy asynchronicznej wymowie samogłoski *q* (*pominontem*)¹², w *pominowszy* zaś trzeba widzieć analogię do *pomino-t*, bo imiesłowy uprzednie i formy preterytywne oparte są na tym samym temacie. Więcej jest zapisów z brakiem nosowości samogłoski przedniej w śródgłosie: *staneli 5, 35, 37, Staneli 5, Staneliśmy 92, wykrzykneli 22, ucieta 27, cislnei się 29, zaciągneliście 36, wycisnęła 39, przecieli 42, niezginęła 47, 146, płynęła 50, płyneliśmy 86, zaczęli 54, 135, garneli się 91, Usunęła 92, naciągnęła 109, natchnęła 110, wśliżneno się 128, pogineły 199; pietnaście 14, 16, 155, 236, pietnastu 152, pietnastego 6, 100, 154, 159, W dniu pietnastym 100, W wieku pietnastem 186, Dziewietnasty 185, dziewietnastego 75, 112, 137, 163, 165, 174, w Dziewietnastym wieku 104, w dziewietnastym wieku 215. Przed *l* i *ł* jest więcej zapisów z *ę* niż z *e*, natomiast w liczebnikach *piętnaście, piętnasty* i *dziewiętnasty* jest zawsze *e*¹³. Zanik nosowości widać też w *przedsie wzięła 28, 38 i przedsięwzięciem 109*.*

15. W w y g ł o s i e wyrazów tylna samogłoska oznaczona została kilkakrotnie literą *o*: za *Czeredo 78, zпустoto 100, o... zupełnie niepodległość Oyczyzny 108, widząc szczerą chęć 159, wierszem lub prozo 171, widząc... iakoś ponurość 217*. Zapisy te świadczą o zaniku nosowości. Świadczą o nim również bardzo liczne, pojawiające się kilkakrotnie na każdej prawie stronie rękopisu, zapisy z literą *q* na oznaczenie samogłoski *o*, np. *Kazałem więc dzieciom, Aby każde z nich miały swą książkę (!) na której się uczyły 1-2, mocną (= mocno) 3, Ładunki rozdane 5, inaczej bydz nie mogły 5-6, drogą kosztuie 6, pieszą 9, mój Łaskawca 9, kogą 12*. Zdarzają się też zapisy z *q* zamiast *o* wewnątrz wyrazów, np. *nie byłem przyzwyczajonym 22, tę niewystłowiąną radość 24, Kulę spleszczoną 24, nie obliczącną (!) stratę 29, wniqsek 43 (ale wniosek 69), Zgłądka 56, wznizłszy się 193*.

Jest jeden zapis z *-u* zamiast *-q*: *iey Corka iest prawą Successorku tronu 200*. Można by przypuszczać, że u ks. Puchalskiego zdenazalizowane *q* (tzn. *o*) ścięśniało swoją artykulację w wygłosowej sylabie nie akcentowanej. Brak jednak innych zapisów ze ścięśnieniem *-o*, trzeba więc uznać ten zapis za błędny.

¹² Por. S. Bąk. *O pochodzeniu form typu vžon, vžena*. W: *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*. Vol. 2. Cracoviae 1928 s. 412. Wymowę *vženli* i *pšypjynua* 'przypięła' zanotował Z. Zagórski (*Gwary północnej Wielkopolski*. Poznań 1967 s. 122) pisze tam: "Tego rodzaju formy powstały najprawdopodobniej w wyniku kontaminacji form typu *wziela, wzieli* i form typu *wziena, wzieni*". Czy rzeczywiście tak trzeba tłumaczyć to zjawisko?

¹³ Brak nosowości w tych liczebnikach jest ogólnopolski. Zob. mapę 152 w MAGP.

Przednia samogłoska nosowa w wygłosie jest bardzo często oznaczana literą *e*, np. *przedstawie 2, każe (1. os. sing.) 2, nie zrobie 2, cenie 2, Liste 1, na twoią stronę 7, te Jmie 217*. Bardzo dużo jest też zapisów z *-ę* zamiast *-e*: *Kompanię (nom. pl.) 1, wszkołcę 1, na prawę skrzydło 1, Zawszę 2, tę słowa 5, ból w nodzę 23* itp. W zapisie *Po niejakiem czasie 22* skreślił pisarz "ogonek". Fakty te wskazują, że pamiętnikarz wymawiał *-e* zamiast *-ę*.

Zapis *Zaszła w cięży 203* (z *-y* zamiast *-ę*) jest chyba błędny (por. jednak wyżej pokazany zapis *Sukcessorku*).

16. Warto tu jeszcze wspomnieć o nieco innej niż dziś *d y s t r y b u c j i* samogłosek nosowych. Widać ją w zapisach: *robią mi tysiączne wyrzuty 2, z pierwszego piątra obok z trzeciego piątra 31, na trzecim piątrze 88, wąsy zakręcali 76, w dziewięciu dniach 111, twą Świętobliwość 124*. Jak dziś jest *ciężyć* i *ciężyć*: *Wy zaciągneliście wielki dług ciężący Sumnienie waszę 36, Plame... na honorze waszym ciężącą i Plamy na honorze waszym ciężącej 38 obok grzechy ciężą na sumnieniu 218. W osiądzie 137 jest już *q*.*

Zapis *przeięż 208* można by uznać za pisowniany archaizm¹⁴, bo *ę* nie myli pisarz z *e* wewnątrz wyrazów. Nie wiemy jednak, czy autor nie odczuwał tu wyraźnie złożenia *przeięż-ż*. Gdyby tak było, literę *ę* trzeba by uznać za znak samogłoski *-e*.

W zapisie *aby mi [...] zwróciła tę expens 99* jest *tę* zamiast *ten*. To chyba błąd bez znaczenia.

Uwagi o dystrybucji niektórych samogłosek

17. W rdzeniu czasownika *cofnąć (się)* występuje *o* i *a*: *niecofniętym krokiem 22, cofając się 48, cofnąłem [się] do Korpusu 58, Krok mój niepodobnym był do cofnięcia 114, nie cofniem Kroku 147, iak nie cofali się w boju, tak dziś nie cofają się 148 obok zachęcając nas [...] do nie cofniętej odwagi 25, Poubieraliście się iak nie cofnięte Jeże 28, idźcie więc śmiało niecofniętém krokiem 47, iesli ia trzy kroki cofne [się] w tył 48*. Formy z *a* notowane są w różnych częściach Polski¹⁵.

Poprawne *e* jest w *nadwerżanie 142, mam nogę nadwerżoną 145, bez nadwerżenia 212*.

¹⁴ Zapisy *przeięż* (z *-ę*) występują jeszcze w 2. połowie XIX w. Zob. Bajerowa, jw. s. 104.

¹⁵ Zob. Słownik gwar polskich Karłowicza. W Słowniku polszczyzny XVI w. jest *cafanie się*. W. Doroszewski wykazał formę *cafał się* u Jeża (*Język Teodora Tomasza Jeża*. Warszawa 1949 s. 270). I. Bajerowa zanotowała *wycafa* z tekstu H. Kollątaja (jw. s. 111; w *a* widzi taką samą funkcję jak w *zaspakajafa, przyspasabiają, zadawalać*). *Cofać* i *cafał* z bawarskiego *zaufen* 'iść wstecz' zob. w słownikach etymologicznych A. Brücknera i F. Sławskiego.

Ginie jedno *u* w kontynuie (1. os. sing.) 57, kontynuie (3. os.) 70, 217, Kontynuiąc 220; ale do Kontynuowania 111, 132, Kontynuował 205.

W *Czokolade* 83 (accus.) zachowane etymologiczne *o*.

Obok *Kazatem Ordynansowi* 13 jest *napotykam ordonansa Officerskiego* 23. Pamiętnikarz pomieszał tu wyrazy.

Francuskie *oi* (*toilette*) zapisane przez *ua*: *Tualety* 54 i *przy Tualetach* 55.

Francuskie *Avignon* pisze ks. Puchalski stale *Awenion* 104, *do Awenionu* 86, 92, 93, w *Awenionie* 86, 95, 98 itp., w *Szpitalu głównem Awenionskim* 94, *Zakład Awenionski* 113 itp.

O *bioro* 'biuro' i *biorko* oraz o *tłomaczyć* zob. § 9.

O *bót* i *bot*, *ukłota*, *plókać*, *poproty*, *drot*, *protokót* i *Jakob* zob. § 10.

Zob. też rozdział "Inne fakty z zakresu morfonologii", § 56.

Prewokalizacja spółgłoski *j*¹⁶

18. Chodzi tu o spółgłoskę *j* występującą między spółgłoską i samogłoską w wyrazach zapożyczonych, takich jak np. *kurier*, *batalion*, *socjalny*, *kasjer*, *azjatycki*, oraz w zapożyczonych rzeczownikach żeńskich na *-ja*, np. *kopia*, *armia*, *lilia*, *linia*, *kawaleria*, *kolacja*, *komisja*, *decyzja*. Przy wymawianiu takich wyrazów, zwłaszcza niezbyt szybkim, przed *j* pojawia się dzisiaj bardzo krótki i nie zawsze wyraźny element samogłoskowy, po spółgłoskach wargowych oraz po *l*, *k*, *g*, *ch* i *h* podobny do samogłoski *i*, a po spółgłoskach przedniojęzykowych (*t*, *d*, *s*, *z*, *c* i *r*) podobny do *y* lub *i* zależnie od tego, czy te spółgłoski są wymawiane twardo czy miękko (antycypacja miękkości z *j*). Bardzo wyraźnie słychać *y* i *i* wtedy, gdy przed *j* występują dwie lub trzy spółgłoski, np. w *biblia*, *biblioteka* (by uniknąć grupy *blj* mówi się też *bibloteka*), *patriarcha*, *patriota*, *Adrian*, *Austria*; także w *fiótek*. Wiemy, że mniej więcej do połowy XVIII w. istniała w języku literackim (i w gwarach) wymowa *kur'yjer*, *batal'ijon*, *kop'ija*, *kawaler'ycja*, *Az'yja* itp. z polskim, paroksytonicznym akcentem. Potem wymowa taka występuje w gwarach oraz jako regionalizm u niektórych pisarzy¹⁷. W pisowni pojawia się *ij* i *yj* do końca XIX w.

19. Ks. Puchalski stosował różne sposoby oznaczania "prewokalizowanego" *j*. Widać je w następującej tabelce:

¹⁶ W "Rocznikach Humanistycznych" 33:1985 z. 6 s. 5-17 jest inna wersja opracowania tego tematu (artykuł pt. *Prewokalizowane j w rękopisie z 1. połowy XIX w.*).

¹⁷ Stwierdzenie to wynika z materiału przedstawionego przez Z. Klemensiewicza w *Historii języka polskiego* (Warszawa 1974 s. 606). O pisowni i wymowie grup (*ij*) i (*yj*) w pozycji przed samogłoskami zob. B a j e r o w a, jw. s. 90-104.

Tabela 1

Po literach:	yA*	yiA	ijA	iiA	jiA	iA	JA	Ogółem
p w f m n l g ch x	3	–	5	1	–	ok. 150	–	ok. 159
t d s z c r	ok. 290	20	2	–	ok. 60	2	19	ok. 393
Razem	ok. 293	20	7	1	ok. 60	ok. 152	19	ok. 552

*Litera *A* symbolizuje tutaj każdą samogłoskę z wyjątkiem *i*.

Pisownia *iA*: *przekopowałem* 157, *Flavian* 130 i *Flawian* 190, *swych Parafian* 84, *Damian* 127 bis, *Eugeniusza* 124, *Bataliony* 5, *Biblioteka* 152, 159 itd., w *Kollegiacie* 4 bis, instr. *anarchią* 148; *Kopia* 162, *relikwie* 84, *Armia* 51, 58 itd., *ceremonie* 67, *Ewangelia* 119, *Theologia* 182, z *Alexią* 128. Wyjątkowo *Seminarium* 129 po *r* i *o* *u*łaskawienie czyli *amnistie* 71 po *t*.

Pisownia *JA* tylko w *adjutanci* 2, *Adjutant* 4, *Adjutanta* 20 itd. (ok. 15 razy), przed *Exekucją* 185, *Kassjera* 156, *Seminarjum* 192 bis.

Pisownia *yA*: *Zakrystyan* 47, 90, 98 itd., *Dyakona* 91, *Missyjonarz* 103, *Dycezyi Azyatyckiej* 188, *Lucyan* 140, *Aryanom* 190; *amnestyą* 69, *Gwardya* 57, *Z Processyą* 96, *Dycezya* 212, *ambicya* 15, *Artyllerya* 85 itp. Wyjątkowo *Arcy-Biskupstwo Lyońskie* 128 i *Biskup Lyoński* 186 po *l* (wpływ franc. *Lyon*) oraz acc. *Antyochoyą* 130 po *ch*.

Tradycyjna pisownia *iA* może przedstawiać wymowę *ijA* (*Damijan*, *armija* itp.), zwłaszcza że są w Pam. zapisy *wypiemy* 'wypijemy' 79, *jak Pan wypiesz Kawe* 88, *piem wino* 219, *Król pie* 221, w *czasie obiadu dobrze popiał* 221 oraz *wybjaią* 134 z *j* wpisanym później; jednakże obok tych zapisów są takie, jak *piiawki* 125, *piią* 134 bis i 143, *pobiiem* 14, *zabjiają* 86 (tu *j* przerobione z *i*) itp. Wymowę dwusylabiczną może też przedstawiać pisownia tradycyjna *yA*. Ale obie nie są wyraźne. Bardziej interesująca jest reszta zapisów.

Zapisy z *yiA*: *Grenadyierow* 32, *Dycezyi Azyatyckiej* 124 marg., w... *Aryiergardzie* 27, *Kuryier* 6; acc. sing. *partyę* 46, *Kommissyia* 112, acc. plur. *passyę naszą* 44, z *Rossyją* 10, *Dywizyia* 24, 32, *Czwartą Dywizyie* 34, *na te dwie dywizyę* 13, *na Installacyie* 4, *intencyie* 177, *na Kuracyją* 56, *prymicyie* 168, acc. sing. *Rewolucyę* 10 (kustoda) i *Rewolucyie* 11, *całą Historyie* 182, *Artylleryia* 34.

Zapisy z *ijA*: *Minijature* 197, acc. *Rekoncyliacyą* 93 (tu *j* dopisane), *dijabel* 77; *Religija* 110, *przez Religiją* 110, *relikwiją* (*j* dopisane) 84 i acc. plur. *Korrespondencije* 133 (wyjątkowo po *c*).

Zapis z *iiA*: acc. *kopiią* 162.

Zapisy z *jiA*: *Rewolucjonisci* 216, *socjalny* 148 i *honorarjia* 202; reszta zapisów to rzeczowniki żeńskie z sufiksem *-ja*, np. acc. *Dymissją* 131, z *pensją*

209, *Kommissjia* 133, 150, 159 (tu 3 razy), acc. *missjią* 137, *na Sessjią* 140; acc. plur. *Dekoracje* 160, *Delegacja* 139, *Emigracja* 159, acc. *Emigracją* 149, instr. *Emigracją* 149, *francjią* 135, 136 itd. (10 razy w tym rzeczowniku, tylko 2 razy przez *francję* 85 i 171), acc. sing. *Inkwizycjie* 200, *organizacja* 141 itp.; *Historjie* 159, *historjie* 202, acc. *Historjią* 139, 159, instr. *Koterjią* 142 (po s 9 razy, po r 6 razy i po c około 43 razy).

Zapisy z *yiA*, *ijA* i *iiA* są prawdopodobnie odzwierciedleniem wymowy dwusylabicznej. Samogłoska przedjotowa była chyba akcentowana w rzeczownikach z *-ja* oraz w *kuryjer* i *grenadyjer*; w *aryjergarda* samogłoska *y* miała akcent poboczny. Wymowę taką trzeba by uznać za jedną z licznych właściwości dialektycznych *Pamiętnika*.

Zagadkowa jest pisownia *jiA*. Dwuznak *ji* symbolizuje niekiedy w Pam. połączenie *ij*, np. w *Zabjiaią* 86, *zabjia* i *Zmjia* 'żmija' 189 marg., *Kjia* 219, można więc przypuszczać, że *i* w interesujących nas zapisach oznacza wymowę *ij*. Pamiętnikarz użył tej notacji chyba po to, by oznaczyć zmiękczenie stojących przed *ij* spółgłosek *s*, *c* i *r* (asymilacja do *j*). Czy to przedjotowe *i* akcentował? Chyba nie, skoro wybrał pisownię *ji* zamiast pisowni *yi*, *ij* czy *ii*, znacznie przecież wyraźniejszych. Prawdopodobnie mówił *dym'isija*, *dekor'acija*, *Francjia*, *kot'erija* itp., tak jak np. *honor'arjia*.

20. Przymiotnik *diecezjalny* zapisany został w Pam. wielokrotnie bez *j*: *Urządzenia Dyeceزالne* 116, *zatrudnienia Dyeceزالne* 152, *Duchownych... Dyeceزالnych* 160 itp. Można przypuszczać, wymowę *djecez'alny* z lekko zmiękczoną spółgłoską *z*, której *ks*. Puchalski nie umiał zapisać¹⁸. Możliwe jest jednak i to, że od łac. *diocesis* tworzył sobie przymiotnik *diocesisalis* (zamiast *diocesanus*) i od niego urobił polską formę *diecezjalny*.

Brak *j* widać też w zapisach: *po między Kiraseraami* i *Koni Kiraserskich* 28. Można by i w tych zapisach widzieć niedokładność, tzn. przypuszczać, że pamiętnikarz nie umiał zapisać zmiękczonego *s'* w *kiras'er*¹⁹. Pewniejsze jednak jest to, że niepoprawną wymowę *kiraser*, z twardym *s*, przejął od żołnierzy w czasie służby w wojsku²⁰.

21. W *chrześcijanin* i pochodnych jest stale *ia*, nie *ija*: *Chrześcianom* 194, *Chrześcianami* 207, *Wiary Chrześcianańskiej* 15, *Chrześcianaństwa* 130 bis itd.

Prewokalizowane *j* jest w zapisie z *grubii'aństwa* 75.

¹⁸ Zob. przypis 21.

¹⁹ Zob. przypis 21.

²⁰ Por. zanik *j* w *oficer*. W L jest *oficer* i *oficyer* oraz *oficerka* 'żona oficera' i *oficerski*, w SWii *oficjer* jako nie używane. Bajerowa (jw. s. 105-106) pisze: "różnica wynikała zapewne z odmiennych typów zapożyczenia niem. *Offizier*: wzrokowy dawał interpretację *-ier* jako *-yjer*, a słuchowy – *-ir* (*-yr*), które zmieniło się na *-er*, pojęte jako zapożyczony przyrostek oznaczający działacza (por. *zecer*, *fuszser*, *monter*)".

22. Wymowa *ij* została też zapisana w czasowniku *objadać* i w przymiotniku *zjadliwy*: *obiadać* 61 i *Zjadliwa Zmjia* 189 marg. Są także zapisy: *na obiiad* 77 i *w czasie Obiaidu* 203; autor Pam. widział w tym rzeczowniku przedrostek *ob-* i rdzeń *-jad*. Wszystkie te zapisy są wyjątkowe. Poza nimi zawsze *obięcia* 1, *odiechał* 3, *ziedli* 9, *obiad* i *do Obiadu* 81, *obiadowała* 24 itp.

23. Warto tu przedstawić pisownię zakończeń genetiwu, datiwu i lokatiwu sing. oraz genetiwu plur. zapożyczonych rzeczowników z *-ja*. Wszystkie te przypadki omawiam łącznie, bo w Pam. nie ma różnicy między zakończeniami obu liczb gramatycznych. Sposoby ich zapisywania i ilości poszczególnych zapisów przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Po literach	-yi	-ji	-ij	-y	-i	Ogółem
p w f m n l g ch	–	2	104	–	1	107
t d s z c r	162	84	8	10	–	264
Razem	162	86	112	10	1	371

Zapisy z *-yi*: z *Partyi* 143, *Zakrystyi* 116 bis, *Gwardyi* 7, 46, w *passyi* 198, w *sukcesyi* 18, *Azyi* 189, *Dywizyi* 3, 14, 16 itd., *okazyi* 79, *Historyi* 26, *Kawaleryi* 20, *do Dekoracyi* 2, 32, *Exekucyi* 39, 44, *francyi* 71, 72, 73 itd., *zZabranych Prowincyi* 10, *Rewolucyi* 3 bis, w... *stancyi* 82 itp.

Zapisy z *-ji*: w *Zakrystji* 161, *Gwardji* 210 bis, w *Komisji* 160, *nie mam pre-tensji* 205, *Rossji* 138, 214 bis, *Dycezejji* 160, 205, 206, *Magnezji* 198 marg., 231 237, *Artyllerji* 139 bis, *Kawalerji* 139, *do Szwaycarji* 132, *Deklaracji* 118 (3 razy), *o Demokracji* 162, *Emigracji* 137, 141, 142 itd., *francji* 136, 138, 140 itd., *kondycji* 136, plur. *Lekcji* 224, *Ośm operacji* 211, *Rewolucji* 131, 214, 216, *na stacji* 145 itp. Także *harmonji braterskiej* 140 i *Religji* 131 po *n* i *g*. Pisownia *ji* pojawia się na s. 118 po raz pierwszy; częściej występuje od s. 131.

Zapisy z *-ij*: *Kopij* 95, 97, 162, 163, 167 (w tym i gen. plur.), z *Litografij* (sing.) 167, *Parafij* 153, 156 itd., *Świętych Relikwij* 130, 192, *Armij* (sing.) 2, 32, 33 itd., *ceremonij* (sing. i plur.) 24, 94, 162 itd., *zlinij* (sing.) 3, *objawianych Opinij* 104, *familij* (sing. i plur.) 18, 19, 36 itd., *do Belgij* 135, 144, 145, *Antyochij* 190 itp. Czasem *ij* jest podobne do *y* z dwiema kropkami u góry, np. w *Ewangielij* 171, *Religij* 193. Po spółgłoskach przedniojęzykowych: *Rewolucij* 131 i *sentencij Eacińskich* 173 z wyraźnym *ij* po *c* oraz *do Gallicij* 111, *Acta Kommissij* 164, *po... Sessij* 'po sesji' 89, *do waszych Dycezejij* 118 i *Dycezejij* 206 oraz *Eucharystij* 186 z *ij* podobnym do *y* z dwiema kropkami.

Zapisy z *-y*: z *Kommissy 4, Archy-Dyceczy 92, gen. tey Dyceczy 90, w... Dyceczy 68, do francy 69, w francy 134, z... Gallicy 10, do obserwacy 52, dla dobra Emigracy 103 i do Kancellary 79.*

Zapis z *-i*: *Armi Polskiej 92.*

Pisownia *-yi* jest wzięta z tradycji, gdzie oznaczała zarówno *-yi*, jak i *-ji*, więc nam nie wnosi do sprawy przewokalizacji spółgłoski *j*. Nowa pisownia *-ji* oznacza chyba i nową, jednozgóskową wymowę *-ji*: *zakrytji, gwardji* itp. Z notacji *-ij* można wnosić tylko to, że spółgłoski *c, s, z* i *t* wymawiał ks. Puchalski ze zmiękczeniem; *y* z dwiema kropkami trzeba pewnie uważać za połączenie liter *i+j*, nie za jedną literę, bo poza pokazanymi tu wypadkami nigdzie więcej nie występuje. Zapis *armi*, jeśli nie jest błędem, może oznaczać wymowę *armia, armii* itd. bez *j* (por. dzisiejsze *gubernia* z ros. *gubernja* i *kanoń* z franc. *canonnier*).

Pozostają zapisy z *-y*. Pisownia ta występuje tylko po spółgłoskach przedniojęzykowych, tak samo jak pisownia *-yi*, można więc przypuścić, że ks. Puchalski pisał *-y* zamiast *-yi* przez omyłkę. Można jednak przypuszczać i to, że mówił czasem *komis'a, djeceza, Franc'a* itp. (por. *dyceczalny* i *kiraser* w § 20), nie umiał jednak tego zapisać; pisał *-y*, bo przy *-i* istniała obawa lekcji *śi, źi* i *ći*. Bardziej prawdopodobne jest przypuszczenie pierwsze.

24. Pisownię grup *-yj-* i *-ij-* w przymiotnikach (i przysłówkach) utworzonych od rzeczowników z *-ja* ilustruje tabela 3.

Tabela 3

Po literach	-yi-	-ij-	-ji-	-j-	-y-	Ogółem
l g	–	36	4	1	–	41
s c r	9	3	9	1	2	24
Razem	9	39	13	2	2	65

Zapisy z *-yi-*: *od Cesarza Rossyjskiego 69, Cesarzowi Rossyjskiemu 70; Szkoły Aplikacyiney 56, od gałęzi Inkwizycyiney 66, z Dział pozycyinych 85, w czasie Rewolucyinem 6; Alexandryiski 119 i 124 marg., Alexandryjskiego 124.*

Zapisy z *-ij-*: *o... familijnych interessach 69, węzły familijne 106, Pieśń... Marsylijską 134; usługą Religijną 66, Religijna usługa 66, religijnego obrzędu 67, Religijnie 93* itp. (33 razy od religia); – *Imperator Rossijski 193; Alexandrijskim 122, Alexandrijski 203.*

Zapisy z *-ji-*: *familijnego 204; obowiązkow Religijnych 152, obowiązkow religijnych 158, najreligijn[i]ej 141; – Rossijskiego 215 bis, Rossijskim 217, Rossijski*

217; *list rekomendacyjny* 207, *listy rekomendacyjne* 208, w... *ciszy rewolucyjnej* 148, *w boju rewolucyjnym* 148, *do działań Rewolucyjnych* 216.

Zapisy z *-j-* i *-y-*: *obowiązków religijnych* 153; *list rekomendacyjny* 204; – *Alexandryski* 188 i *Rewolucynie* 11. To niewątpliwe błędy.

Z zestawienia wynika tylko to, że ks. Puchalski palatalizował spółgłoski *s*, *c* i *r* (asymilacja do *j*). Były to spółgłoski *s'*, *c'* i *r'*.

25. Materiał przedstawiony w §§ 19-24 nie pozwala na całkiem pewne stwierdzenia w sprawie prewokalizacji *j* w wyrazach zapożyczonych. Na jego podstawie możemy tylko snuć bardziej lub mniej prawdopodobne przypuszczenia.

Pisownia *yiA*, *ijA* i *iiA* (§ 19) oznacza przypuszczalnie dialektyczną wymowę *yjA* i *ijA* z *a k c e n t o w a n y m* i samogłoskami *y* i *i*. Ks. Puchalski zapisał ją w następujących rzeczownikach z *-ja*: *partyja*, *komisyja*, *pasyja*, *Rosyja*, *dywizyja*, *instalacyja*, *intencyja*, *kuracyja*, *prymityje*, *rewolucyja*, *historyja*, *artyleryja* oraz *korespondenc'ija*, *religija* i *kopija*; także w *grenadyjer* i *kuryjer*. W *azyjatycki*, *aryjergarda* i *minijatura* samogłoski *y* i *i* mogły mieć akcent poboczny, ale w *dijabel* i *rekoncyliacja* nie były akcentowane. Niepewna jest wymowa *relikwija*, bo tu po *i* litera *j* została dopisana (są też zapisy: *relikwie* 84, *Relikwie* 130 i 192).

Oryginalna pisownia *jiA* w rzeczownikach z *-ja* i trzech innych wyrazach (§ 19) oznacza chyba wymowę *ijA* z poprzedzającymi spółgłoskami *t*, *d*, *s*, *z*, *c* i *r* zmiękczoneymi, przy czym samogłoska *i* (przed *j*) była poza akcentem. Mówił więc ks. Puchalski prawdopodobnie: *dym'is'ija*, *dekor'ac'ija*, *Fr'anc'ija*, *hist'or'ija* itp. (w rzeczownikach z *-ja* akcent proparoksytoniczny); także *rewoluc'ijon'iści*, *soc'ijalny* i *honor'ar'ija*. Zmiękczenie przedniojęzykowych spółgłosek przed *i* (pisanym zamiast *y*) wykazuje też część materiału z zakończeniami gen., dat. i loc. sing. oraz gen. plur. rzeczowników na *-ja* (§ 23, zapisy z *-ij*) oraz niektóre zapisy przymiotników z *-yjski* i *-yjny* (*ros'ijski*, *aleksandr'ijski*, *rekomendac'ijny*, *rewoluc'ijny*, § 24).

Bardzo niepewna jest wymowa *djecez'alny* i *kiras'er* (§ 20) oraz *komis'a*, *djecez'a*, *Franc'a*, *Galic'a*, *obserwac'a*, *emigrac'a*, *kancelar'a* (§ 23)²¹.

Ks. Puchalski mógł prawdopodobnie różnie wymawiać ten sam wyraz: *komis'lyja* i *kom'is'ija* (zapisy *Kommissjia* 133, 150 itd.), *intenc'lyja* i *int'enc'ija* (*intencją* 158, 176 bis itd., 9 razy), *rewoluc'lyja* i *rewol'uc'ija* (*Rewolucja* 131), *Franc'lyja* i *Fr'anc'a*, *dywiz'lyja* i *dyw'iz'a*, *relikw'lyja* i *rel'ikwja*, *korespondenc'ija* *korespond'encja* itp.

²¹ Maria Weiss-Brzezina w artykule *Uwagi o stosunku spółgłosek środkowojęzykowych do zębowych na podstawie rękopisów od 2 połowy XVIII do początku XIX wieku* ("Studia z filologii polskiej i słowiańskiej" 10:1970 s. 124) w zapisach *fryzera* i *fryzerem* (Zablocki) widzi "objaw pisowni fonetycznej"; także twarde *z* i *c* w *decyza*, *rezydencja* i *decyzy*, *rezydency* (Potocki) w artykule *Do inwentarza rymów staropolskich* ("Język Polski" 55:1975 s. 21-23 zob. też tam na s. 24 dopiski E. Ostrowskiej i S. Urbańczyka).

W *chrześcianin* i pochodnych nie ma *ij*; ale *grubijaństwo* (§ 21).

Prewokalizację spółgłoski *j* zanotował pamiętnikarz w rodzimych wyrazach *obijadać* i *z'ijadliwy*; także w *obijad* (§ 22; zob. też § 26).

Miękkie spółgłoski wargowe

26. W pozycji przed samogłoską inną niż *i* miękkość wargowych oznaczył pisarz, podobnie jak miękkość innych spółgłosek w tej pozycji, literą *i*: *ostupiałem* 3, *robią* 4, *Panowie* 2 itp., jak w *dniach* 1, w *obozie* 1, *dla Dzieci* 1 itp. Litera *i* służy mu też do oznaczania spółgłoski *j* między spółgłoską i samogłoską zarówno w wyrazach rodzimych, jak i zapożyczonych, np. *obięcia* 1, *na obiażdżkę* 1, *odiechał* 3 oraz *Kopia* 162, *Ewangelia* 119 itp. Można by więc zapisy *ostupiałem*, *robią* itp. czytać *ostupjałem*, *robją* itp. z asynchroniczną miękkością, ale to oczywiście bardzo niepewne.

Są w Pam. 3 zapisy z literą *j*: *pjasek* 52 (obok *piasek* 158), *zbjerali się* 134 i *Wjary Chrystusowej* 130. W dwu pierwszych *j* jest wstawione między litery w miejsce zapomnianej litery *i*, w trzecim *j* jest wynikiem przeróbki jakiejś błędnie zapisanej litery. Takie *j* wstawione po napisaniu wyrazu widać też po innych, nie wargowych spółgłoskach, np. w *nie chciała* 62, *Ziencjowi* 199, *podniósł się* 207. Zatem w zapisach *pjasek*, *zbjerali się* i *Wjary* nie można dopatrywać się dowodów na to, że wymowa miękkich spółgłosek wargowych była u ks. Puchalskiego asynchroniczna.

Za asynchroniczną miękkością zdawałyby się przemawiać zapisy *na obiiad* 77 i w *czasie Obiadu* 203 (obok *obiad* i *do Obiadu* 81, *na Obiad* 92 itp.), bo można przypuszczać, że autor Pam. chciał zanotować wymowę *objad* z *j* wydzielonym z miękkiego *b'* (z prewokalizacją). Jest jednak zapis *obiadać* 61, w którym *j* na pewno nie jest wynikiem dysynchronizacji miękkości. Trzeba więc przypuszczać, że ks. Puchalski widział w tym rzeczowniku przedrostek *ob-* i rdzeń *-jad*, w którym *j* uległo prewokalizacji (zob. §§ 22 i 25).

Jest w Pam. pojedynczy zapis *karkodzwygi* 'karkodźwigi, tragarze' 227 mogący świadczyć za tym, że pisarz wymawiał twarde *w* po miękkich szczelinowych i afrykatach, por. mazowieckie *śfyńa*, *dźwyać*, *śpytal*. Ale poza tym zapisem jest zawsze miękkie *w*: *oświadczaiąc* 1, *Oświaty* 3, *o Świniach* 222, *za Dzwinę* 47, w *szpizarni* 61 itp.

Jest też pojedynczy zapis *zniemy* 'z nimi' 45 (obok *zniemi* 24, *zaniemi* 27 itp. oraz licznych zapisów z *-mi* w instrumentalu plur.).

Na uwagę zasługują dwa zapisy z *y* po etymologicznie miękkich spółgłoskach wargowych: *zrobili* 30 i dat. *honorowy* 46 (obok np. *honorowi* 42); można by sądzić, że pisarz użył litery *y*, by nie ujawnić błędnej wymowy *zrobjili*, *honorowji*.

Są też zapisy z *j* po etymologicznie twardej spółgłosce wargowej: *trzy osobj* 227, *źebj się nie roźnić* 202 i *wjciąga* 150 (w *my ich uwolnimj* 105 litera *j* została dopisana w miejsce *y* – poprawa formy *uwolnim* na *uwolnimy*), co mogłoby świadczyć za tym, że samogłoska *y* po wargowych zbliżała się do *i*²². Jest też kilka zapisów z *ji* zamiast *yj*: *wjide* 'wyjde' 198 oraz *wjiść* 198 i 223 (obok *wyidą* 138, *wyiść* 91 itp.); tutaj *y* uprzedniło się pod wpływem spółgłoski *j*, por. *przjiaciele* 206, *Spojrzji* 196, *otrzi* *łzy* 226 itp. oraz *Alexandrijski* 203, *Rossijski* 193 i *Rossjiski* 217, w *boju rewolucyjnym* 148 itp., gdzie zmiana *y* w *i* jest zupełnie wyraźna (zob. § 24).

W *Prezbyteryum* 92, *Prezbyterat* 127, *Prezbyteratu* 162 i *Prezbyterow* 127 jest *y* pod wpływem pisowni łacińskiej (i greckiej).

Wszystkie podane w tym paragrafie fakty mogą świadczyć tylko o tym, że ks. Puchalski miał kłopoty z oznaczaniem miękkości spółgłosek wargowych. Można więc przypuszczać, że miał asynchroniczną wymowę tych spółgłosek (*pj*, *bj*, *wj*, *ffj*) i że mówił *karkodźwygi*, *śwynia*, *śwat* itp. oraz z *niemy*, *nogamy*, ale tej wymowy nie notował konsekwentnie, bo zdawał sobie sprawę z tego, że jest niepoprawna. Można też przypuszczać, że samogłoska *y* w jego wymowie była zbliżona do *i* (*wjciąga*), co zauważał szczególnie w pozycji po wargowych. Są to jednak tylko przypuszczenia. Pisownia nie pozwala na pewniejsze wnioski.

27. Trzeba tu jeszcze zwrócić uwagę na zapis *własne sumienie* 150, w którym widać zanik etymologicznego *ń*. Można przypuszczać, że jest to wynik ucieczki od dialektycznej wymowy typu *mńasto* z asynchroniczną wymową miękkiego *ń*. Jest to jednak pojedynczy zapis, chyba błędny, bo poza nim jest zawsze *sumnienie* 36, *sumnienia* 39, *Sumnieniem* 43, 115 itd. (zob. § 54).

Spółgłoski dźwiękowe

28. Spółgłoska *ś* oznaczana jest w Pam. literami *sz*. Jest trochę zapisów świadczących o przejściu tej spółgłoski w *ś* przed spółgłoskami miękkimi.

Przed *ć*: *nareście* 45, *przyśpieście* 97. W kilku wypadkach pisarz wstawił po *ś* długą i wąską literę *Z*, by poprawić błędną pisownię *ś* na *sz*: *SpieśZcie* 30, 45,

²² W. K u r a s z k i e w i c z. *Przegląd gwar województwa lubelskiego*. W: *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*. T. 1. Lublin 1931 s. 282: "na północ od dolnego Wieprza, choć nie zawsze konsekwentnie, mówią nie tylko *żima*, *ćixo*, ale także: *sin*, *zisk*, *ribi*, *bidło*, *radzin*. Pod Siedlcami szczególnie wyraźnie słyszałem to w przedrostku *vy-*: *vibrać*, *vińeść*, *vikopać*, *viżnon*". Samogłoskę *i* zamiast *y* najczęściej po spółgłoskach wargowych notował też A. Furdal (*Mazowieckie dyspalatalizacje spółgłosek wargowych miękkich*. Wrocław 1955 s. 52). Cyran (jw. s. 83): "najwięcej wyraźnego *i* zanotowałem po spółgłoskach przedniojęzykowych, przede wszystkim po *r*, a także po *s* i *z*". Kamińska (jw.) notuje *i* po różnych spółgłoskach.

przyśpiesZcie 107 (w tekście skreślonym), napiśZcie 97, OreśZcie 'o reszcie' 172. Poza tym jest sz: wreszcie 66, 75, 173, niegrzeszcie 44, odpiszcie 97 itp.

Przed *ń*: (*iak*) *nayśpieńniej* 6, 13, 29, 48, *iak nayśpieńniejsze* 10, *iak najśpieńniej* 143, *Pyśnie się z tego* 19; z poprawką: *iak najśpieśZniej* 146. Poza tym sz: *ślusznie* 41, *posłuszni* 116, *naypyszniejszy* 125 itp.

Przed *l*: *pośliśmy* 86, *aby... ześli się* 89, *przyśliśmy* 197; z poprawką: *pośZli* 60, *obeśZliśmy* 191; z *s* zamiast sz: *posliśmy* 55 i 86. Liczne zapisy z sz, np. *poszli* 16, *Weszliśmy* 64, *poszliśmy* 87 itd., *szlafroki* 31, *szlafmyce* 31, *bez uczuć szlachetnych* 125, *kaszle* 231, 232.

Przed *ń*: *wyspiegowawszy* 61; – w *Celu wyspiegowania* 145 i *Spiegi* 61. Poza tym sz: *szpiegować* 134, *Szpitala* 66, *Szpilki* 225 bis, *Szpilek* 225 itp.

Przed *ń*: *na Brunświku* 4.

29. W rzeczowniku *paszport* spółgłoskę *ś* zastępował ks. Puchalski spółgłoską *ś*, o czym świadczy zapis *o PaśZporta* 71. W innych zapisach jest sz: *Paszport* 69, *paszportu* 71, *Paszporta* 73 itd.

W rzeczowniku *warsztat* jest sz i s: *w Warsztacie* 83 obok *w Warstacie* 137.

Nie ma gwarowego *ś* w *sztuka*, *szklanka*, *sztacheta* itp.: *do sztuki mięsa* 211, *z... iedney szklanki* 13, *sztachety* 135. Raz *SZtylety* 86 ze wstawionym później *Z*, ale dalej *Sztylety* 86 bis, *pod sztylitami* 223 itd.²³

Nazwę *Leszno* skojarzył sobie chyba ks. Puchalski z przymiotnikiem *leśny*, bo napisał: *przy ulicy Leśną* 57.

O spółgłosce *ś* w wygłosie zob. § 31.

30. Spółgłoska *ż* zapisana została przez *z*: *Założyłem* 1 bis, *Każe* 2, *do Krzyża* 2, *pożartować* 2 itp. Często spotyka się *ż* (z kreską zamiast kropki): *gdyż pod ow czas* 1, *też* 6, *Każdego* 6, *ieżdżącemu* 14, *żwawo* 48 itp. Rzadkie są zapisy z z bez znaków diakrytycznych, np. *ze* 37, *młodzieży* 54, *z... zywnością* 47. Wyjątkowo jest to małe z przekreślone poziomą kreseczką, np. w *zyczeniu* 1, *pod płotem zerdziastem* 52, *ządaiących* 176. Duża litera jest bez kropki, np. *Zołnierskich* 1, *Zołnierzy* 2, 3, 6 bis. Czasem to *Z* jest przekreślone poziomą kreseczką, np. *Ze* 2, *Zartow* 2, *Zycie* 3, *Zona* 5, 6, *zaZalenie* 97. Raz zapisał ks. Puchalski bezdźwięczną wymowę spółgłoski *ż*: *za każdą Łyszkę* 154.

Na uwagę zasługuje pisownia przymiotnika *różny* i jego derywatów. Jest tu zawsze *ż* lub z zarówno przed *n*, jak i przed *ń*. Zapisy z *ż*: *roźne mięsiwa* 82, *na roźne stronnictwa* 107, *z roźnych okolic* 172 itd., oraz *poroźnić* 160, *żebj się nie roźnić* 202, *w niczym się nie roźnił* 187 itp. Zapisy z z: *rozności* 113, *rozność* 185, *bez roznicy* 136, *nie masz żadnej roznicy* 171, *z tą roznicą* 211, 220 itp. Nie zauważyłem zapisów z *ż*.

²³ Na przykład u Cyrana (jw. s. 151-152) *kaśkiet*, *śkobny*, *śpadel*, *śpulka* itp.

Podobnie jest w przymiotniku *próżny* i jego pochodnych: z *próżnym Wozem* 9, *Na próżno* 124, *próżniaki* 62, *Próżniaki* 213, *próżniactwo* 62, 100, 110, *próżniakami* 134, 213 itd. obok *prozniactwa* 62, *prozniactwo* 101, *Prozniaki* 213 marg. Brak zapisów z *ż*.

W innych wyrazach przed *n* i *ń* widać *ż*, *ź* i *z*: *niedołącznych* 59, *troyrożne Kapelusze* 120, *lubieżności* 127 itp., *naypotężniejszych* 22, *iest upoważnionem* 68, *Xiężniczki* 200 itp.; *nieuważnem* 2, *niezależność* 36, 122, *długu należnego Kraiowi* 45 itp., *Cudzołożnikom* 126, *nałożnice* 127, *podroźni* 86, *lubieżnika* 203 itp.; *na ostrożności* 4, *upoważnienie* 116, *upoważniony* 177, *bezbożnie* 130.

Widocznie ks. Puchalski mówił *rożny* i *roźnica*, *próżny* i *próżniak*. Może też *lubieżnik*, *cudzołożnik*, *nałożnica*.

Starannie oznaczył pisarz spółgłoskę *ż* w grupie *rż*: *skarżyli się* 63, *oskarżali* 91, *oskarżył* 134, 171, 213 itd., *drżą bogi* 192, *zadrżały* 226, *zadrżało* 226. Wyjątkowo *skarząc się* 134 i *skarząc mnie* 184.

31. W wygłosie niewielkiej ilości wyrazów oznaczył pisarz spółgłoskę *ś* literami *ż* i *ź*, a spółgłoskę *ź* literami *sz*.

Litery *ż* i *ź* nie świadczą o udźwięcznieniu spółgłoski *ś*, bo stoją nie tylko przed spółgłoską dźwięczną, sonorną czy przed samogłoską rozpoczynającą następny wyraz, lecz także przed spółgłoską bezdźwięczną i w wygłosie absolutnym. Oto te zapisy: *zieź z nami obiad* 209, *Czyż to niewieź że...* 122, *powieź że Krystyna wygra* 200, *w Kompanij zieź obiad* 198, *podaj mi rachunek* 177, *ieśli się raz ieszcze pokażeź to...* 12, *Obiad zemną zjeź, który...* 159, *iadaź* (abs.) 159, *możeź* (abs.) 160, *i tam obiad zieź* 198, *Mszą Świętą... odśpiewaź* 175, *weźmieź* 190.

Dwuznak *sz* zamiast *ź* świadczy o ubezdźwięcznieniu spółgłoski *ź* w wygłosie niezależnie od początkowej głoski następnego wyrazu. Zapisy: *Młodziesz Polska* 5, 11, *młodziesz Polską* 12, *a przeciesz swych metrów...* 11, *Cała odziesz tak była zpoconą* 30, *możnasz się spodziewać* 141, *na sprzedasz porozsyłał* 167, *Odziesz* (abs.) 24, *podobniesz* (abs.) 41, *Młodziesz zaczęła...* *młodziesz niech Kończy* 11, *nasza młodziesz iest* 64, *podobniesz mnie przyiął* 82.

Poza tymi zapisami jest normalnie *sz* dla spółgłoski *ś* oraz *ż*, *ź* i *z* dla spółgłoski *ź*.

Jak widać, zapisy nie wnoszą niczego do sprawy fonetyki międzywyrazowej.

32. Spółgłoska *č* oznaczana jest normalnie, np. na s. 1 *przeznaczenia*, *pod ow czas*, *rosspěčia* itp. W zapisie *widzieć...* *Polaka zczudoziemcatego* 67 jest *c* pod wpływem formy *czudoziemiec*.

33. Spółgłoska *ž* tylko raz oznaczona literami *dź*: *pora dźdźysta* 65. Raz jest *dź*: *na objaźdźkę* 'na objazd' 1. Poza tym jest *dz* bez znaków diakrytycznych: *ieźdźacemu* 14, *przejeźdźaiący[ch]* 31, *pryieźdźa* 32, *odieźdźaiąc* 58, *wyieźdźać* 76 itp. (tylko w *-jeźdź-*).

34. Tylko raz napisał ks. Puchalski *sz* zamiast *rż*: *Naprzykszył się* 10.

Miękkie spółgłoski ś, ź, ć, ź i ń

35. Przed samogłoską *i* miękkość tych spółgłosek nie jest, tak jak i dzisiaj, oznaczana, np. na s. 1 *Krasinski, Zimowe kwatery, Dzieci, nieszczęśliwi, Broni*. Wyjątki: *odgałęzi* 66 i *wznosi się* 122.

Przed samogłoską inną niż *i* znakiem miękkości jest *i*: *W czasie, w Obozie, Dzieciom, Zadovolnienie* itp. na s. 1. Wyjątki: *przy wsiadaniu* 82, *tego miesiąca* 89, *dziśniejszy* 129, *w Więzieniu* 133, *wyżonąc* 141, *spożerała* 228 (skreśl.), *Dzieciom* 224. W zapisach z... *bolescią* 56 i *trwożliwością* 36 postawił pisarz kreski nad *c* zamiast nad *s*; takie niewłaściwe umieszczanie znaku diakrytycznego zdarzało mu się często (zob. np. w § 10).

Litera *j* w funkcji znaku miękkości jest w zapisach: *nie chciała* 62, *Dzieciom* 224, *Ziencjowi* 199 i 203 oraz *iak najspieśznej* 146 i *podniósł się* 207. Tutaj litera *j* jest wciśnięta między litery w miejsce zapomnianej litery *i* (o zapisach *pjasek, zbierali się i Wjary* z taką poprawką zob. w § 26).

36. Spółgłoska *ś* przed innymi spółgłoskami została zapisana w znacznej większości wypadków przez *ś* (z wyjątkiem pozycji przed *l*): w... *mieście* 1, *grzeczności* 2, *właściwie* 4 itp.; w wygłosowej grupie *śś* kładł pisarz dwie kreski, ale często też jedną, np. *Wolność, Całość i niepodległość* 42, *miłość* obok *miłość* 37; *nieznośnie* 3, *na Sośnie* 49, *złościcy* 86 itp.; *głośno* 4, 72, 227, *głośną* 'głośno' 60, *nie znośną krzywdę* 40 itd. (przed *n* zawsze *ś*); *oświadczając* 1, *Oświaty* 3, *świętą* 37 itd.; *uśmiech* 2, *nie śmiertelną chwałę* 46, *na piśmie* 70, 74, *ośmiu* 165 itd., *ośmnastu* 24, 78, 127, *ośm* 99 bis, *mieliśmy* 6, 25, *iesteśmy* 17, 38 itp. Przez *s*: *przed Wyściami* 1, *osobiscie* 8, *scisk* 29 itp.; *po... śniadaniu* 10, *bolesniejszy* 64, *własnie* 81 itp.; *świadkami* 8, *świętą* 86, *za wyswięcenie* 127 itp.; *na piśmie* 90, 94, 97 bis itd., *niesmiertelną* 215 (bardzo rzadkie *s* przed *ń*); *ośmnastego* 74, *Jestesmy* 138, *Słyszeliśmy* 173 itp. (*s* bardzo rzadko przed *m*). Duża litera nie jest kreskowana: *Scisty* 43, *po małym Śniadaniu* 13, *Świadkami* 32, *Śmierć* 39 itp.; wyjątki: *o Świniach* 222, *na Śmierć* 39, 43 i *przez Środek* 20.

Przed *l* liczba zapisów z *ś* jest mniej więcej równa liczbie zapisów z *s*. Przykłady: *ieśli* 2, 4, 13 itd., *szczęśliwie* 6, *iednomyślnie* 10, *poślesz* 90, *wyślemy* 124, *naśladować* 110, 171 itp.; *iesli* 8, *Jesli* 100, *pomysłny* 1, *pomyślałem* 3, 21, 199, 203, *iednomyslnie* 6, 32, *w myśl* 11, *nieszczęśliwie* 25, *Rzemiestnicy* 5, *odniesli* 27, *scisle* 112 itp. W zapisie *wśliżneto się* 128 niewątpliwie błąd: kreska nad *z* zamiast nad *s*. Jest trochę zapisów z *szl* zamiast *śl*: *za JEgo przykładem szlad w szlad poszli* 16, *szlady* 106, 135, 136, *szlepego postuszeństwa* 45, *szlepo* 142, *Szłub* 157, *Szłubu* 157 bis, *przeszliycie* 97, *przeszlecie* 118.

Raz napisał ks. Puchalski *Jeźli* 183 z niespodziewanym udźwięcznieniem spółgłoski *ś*.

Udźwicznienie zanotował w rzeczowniku *prośba*: z *proźbą* 5, 118, 176, *na... proźbę* 68, *proźba* 77 bis, *na tej proźbie* 90 itp. (zapisów około 30). Tylko jeden zapis z ś: *prośba* 117.

37. Spółgłoska *ź*. W pozycji przed *ż* miękkość zapisana tylko w *Naieśdzców* 17, w *przeieździe* 84 i *goździem zielaznem* 222. Poza tym stale z: *W... Pazdzierniku* 4, *Pazdziernika* 64, 74, 103 bis, 213, *nieiezdziłem* 14, *W przeiezdzie* 85, 115, *bez Jezdzców* 28, *przez naiezdzców* 130.

Rzadko jest oznaczana miękkość *ź* przed *l*: *znaleźliście* 101, *Znaleźliście* 101, *znaleźli* 55, 134, *niewstrzeźżliwości* 126, *źle czyniących* 142 itp. O wiele częściej jest z: *zle* 3, 27, 131 itd., *zli ludzie* 88, 134, *boiazliwych* 27, 30, *Powietrze Zarazliwe* 105, *znalezliśmy* 118, *nie znaleźlj* 184 itp.²⁴

W innych wypadkach jest prawie zawsze *ź*: *boiaźń* 27, *boiaźnią* 31, 36, *pry-iaźń* 105, 106, *bluźnierstwa* 75, *bliźniego* 29, 100, 106 itd., *opoźniwszy* 10, *opoźnić* 11, *poźną* 'późno' 23, 51 itd. (*poźn-* ponad 120 razy); w *bliźniego* 110 bis, 192 i w *boiaźń* 221 jest kropka zamiast kreski nad literą; wyjątkowo *Oyczyźnie* 171 (normalnie *oyczyźnie*, z z, zob. § 44); *trzeźwy* 186, *weźmieź* 'weźmiesz' 190. Bardzo rzadkie są zapisy z z: *Przyiaźń* 110, w... *przyiazni* 159, *wyraznie* 120, 203, *użyznia* 130, *Rzeznik* 218 itp., *wemziesz* 16.

38. Spółgłoska *ć* w pozycji przed spółgłoskami oznaczana jest prawie zawsze przez *ć*: *niesmućcie się* 170; *braćmi* 19, 43, 136, 171, 207, z *Braćmi* 41, *Dziećmi* 61, z *gośćmi* 205, 222 itp. Raz c: *gośćmi* 167. O zaniku *ć* w *pięćdziesiąt(y)* zob. w § 54.

39. Spółgłoska *ź* zawsze przez *dz* bez oznaczenia miękkości: *bądzcie* 8, 48, *idźcie* 47, 51, 87, 105, *przyidźcie* 132 itp.; *Naieśdzców* 17, *naiezdzców* 130, *bez Jezdzców* 28; za *Dzwine* 47, *Odzwierna* 207 bis, *odzwiernej* 207, *Karkodzwygi* 227; *ludźmi* 4, 73, 106, 131, 163, *zludźmi* 9; *bądzmy takiemi* 43.

40. Dokładniejszego przedstawienia wymaga spółgłoska *ń*.

Przed *ć* miękkość oznaczona w *Stańcie więc* 50. W wyrazach obcych *n* miękczące się przed *ć* jest bez znaku miękkości: w *Departamencie* 114, *na fundamencie* 108, *po... Komplementencie* 208 itp.

Przed *c* miękkość w wielu wypadkach oznaczona: *dobroczyńcami* 4, *wygnańca* 111, *postańca* 116, *wystańca* 187, *krańce* 189, *na Zabawy tańcuiące* 176; w *końcu* 3, 8, 23, 199, 204 marg., 216, 220, *do końca* 109, *Przed Końcem* 220 itd., *za... Obrońce* 6, *obrońcy* 20, 22, 25, *obrońców* 37, 41, 43, *obrońca* 39 itd., *Słońca* 26, *pod Słońcem* 37 itp. Rzadsze są zapisy z *n*: *Wygnanców* 109, *wystanców* 125, 126, *wystancy* 125, *Dobroczyńca* 174, *mieszkanca* 196, *Złocynce* 214; *odszczepiencem* 120; *obronca* 130, *obronców* 19, 130, 131, *obroncy* 22, 24, 25, z *obroncami* 26, *Słońca* 26, *pod Słońcem* 36, 40, *słońce* 185.

²⁴ C y r a n, jw. s. 140: *kozliny, zavezli, pasli, slifka* itp.

Przed *č* miękkość oznaczona w zapisach: *przy Ulicy Pomarańcznej 204, Chińczyka 219, pojedynczych 106; uwieńcza 109; Skończywszy 2, 20, zakończył 3, kończy 11, skończył 27, się... skończy 40, zakończy 50 itd., o... Tessalończykach 130, Tessalończyków 190. O wiele rzadsze *n* bez kreski: *pojedynczych 148; po skonczonej modlitwie 3, po skonczonej [mszy] 209. Połączenie eń przed č* oznaczone raz przez *ę* w *więczyć* w rymie do *męczyć 194.**

Przed *s* miękkość jest bardzo często oznaczana: *tyrańskiej 8 (skreśl.), Medyolańskim 15, Umiński 34, pod Mińsk 55, Chińskie 158, Gdańsk 69, do Gdańska 78, Pałac Laterański 127, oszukaństwa 126 (tu nad *n* jest gruba kreska wstawiona chyba jako poprawka), o... państwie 194; Zbor Chalcedoński 15; Reńskiego Wina 13, Antyocheński 188, krwią męczeńską 192, pierwszeństwo 4, 122, Pierwszeństwo 15, Duchowieństwo 39, 126, 189 itd., Duchowieństwa 15, 33, 92 itd., błogostawieństwo 20, z nabożeństwa 21 bis, Nabożeństwo 90, koleżeństwa 36, Okrucieństwa 104, o t^{em} okrucieństwie 126, małżeństwa 129 itp. Brak oznaczenia miękkości występuje o wiele rzadziej, np. *Konstantynopolitańskiego 15 bis, Koń Kapellanski 21, plebanskiego 39 itp., Grzegorz Nazyanenski 186, małżeństwa 19, do posłuszeństwa 122, beżenstwo 186, beżenstwa 195, Duchowieństwo 190, pierwszeństwa 195, niebeśpieczeństwa 221. Połączenie eń przed -ski i -stwo* oznaczone literą *ę* w zapisach: *Krwią męczeńską Oyców 130, wniebeśpieczeństwie 86, beśpieczeństwa 86, przekł^ęstwa 106, okrucieństwa 107 (skreśl.), 131 (skreśl.), Okrucieństwa 216 i Człowieczeństwa 129 (zob. § 14).**

Przed *š*: *z... Nayukochańszem mężem 6, najukochańszy 161, w przepaść nad Samą Śmierć optakańszą 143, zieleńsze 211. Raz naypożądane dobro 109.*

Przed innymi spółgłoskami: *hańby 38, hańbę 103, 122, z hańbionej... Ludzkości 195 obok hanba 15, hanbę 36, 42, z hanbą 101; z... Chor^ęmi Konmi 55; usuńmy 44.*

41. W pozycji *w y g ł o s o w e j* miękkość spółgłosek jest nie zawsze oznaczana.

Spółgłoska *ś*: *Staś (wygłos absol.) 2, Staś iedzie 3, dziś 3, dziś z bronią 18, dziś was tu znalazłem 21, dziś odbieram 33, iesteś 9, łamie się Oś 55, Zawsze Pan obiecywał 16, Zrobiłeś swoje przemówiłeś do Woyska 20 itp. Rzadsze są zapisy z *s*: *przybyłeś do nas 21, dzis rano 25, dzis ieden 43, Ja zas idę 38, Jeżeli zas kto ma 45 itp.**

Spółgłoska *ź*: *weź sobie 37.*

Spółgłoska *ć*: *examinować tę Szkołę 1, dać (abs.) 1, zrobić Koło 1, przedstawić do Dekoracji 2, mieć na siebie 2, pożartować (abs.) 2, dosyć dla mnie 2, przybyć do Stolicy 6, 7, skromność 3, sprawiedliwość 4, Spokojność 18 itp. obok chciałbym wiedzieć w cz^ęm 3, chodź (abs.) 23, bronic niechcieliście 36, gardzić wami będe 36, a bic się nie chcą 61 itp. Zapisy z *c* liczne, ale rzadsze niż z *ć*. Wygłosowe *ć* w infinitiwie być oznacza pisarz najczęściej przez *dz* (pisownia*

pseudoetymologiczna) bez znaku miękkości: *bydz wszkolęc 1, bydz tak nieuważném 2, Bydz to może 4, bydz może 7, bydz Współtowarzyszem 26, bydz pod bronią 60, bydz dla Was 118* itp.; rzadko przez *dź*, np. *bydź może 53, ma bydź dana 116, musi bydź zastrzeżenie 200, musiał to bydź Rzeźnik 218*.

Spółgłoska *ż*. Najczęściej jest *dz*, np. *bądz Kapellan pewien 2, jak bądz 33, prosili o spowiedz 65, przyidz jutro 93, Ja mu na te odpowiedz mowilem 120, iakiego bądz rodzaju 138, bądz łaskaw 172, 173, 228, nie wychodz 143, idz do Biskupa 204*; rzadko *dź*: *przyidź do mnie 208, przyidź Pan 76, idź pierwszej 183, iedź sobie 206* itp., także *odpowiedź 158* z *dź* zamiast *dź*.

Spółgłoska *ń*. Przez *ń*: *przeyrzawszy broń Zakomenderował 1, broń w ręku 18, koń kapellański 21, koń padł 21, Koń mój 27, 48, ogień armatni 21, przyrzeczeń waszych 29, dzień i godzine 32, dzień wyznaczony 44, nie czyń tego 40* itp., także *dzien 175* z kropką nad *n*. Rzadsze są zapisy z *n*: *Dzien był 26, Dzień dobry 34, dzien dobry 152, 161, co dzien wielki ubytek 44, dzien pogodny 213, godzien iest 34, do działań Rewolucyjnych 216, nieprzyiaźn i... zawziętość 106, przyiaźn 110* itp.

42. Nie wydaje się, żeby przedstawione wyżej zapisy pozwalały na jakieś bardziej szczegółowe wnioski w sprawie artykulacji spółgłosek *ś, ź, ć, ż* i *ń*, bo trudno orzec, które z zapisów bez znaku diakrytycznego oznaczają zanik miękkości, a które są przejawem niedokładności pisowni. Pewne jest tylko, że *ś* przechodziło w wymowie pamiętnikarza w *śl* (*szład, szlub, szlepo*), i prawie pewne to, że spółgłoska *ń* mogła się dyspalatalizować w pozycji przed *ć* (zapis *więczyć*) i przed *s* (zapisy typu *męczeński, beśpieczęstwo, przekłęstwo*).

Miękkość spółgłosek w dzisiejszej ortografii nie uwzględniana

43. Spółgłoskę *ź* zamiast *ż* widać w zapisach: *blisko Zielazney bramy 61, za Zielazną bramą 64* marg., *Zielaźną władzą 105, w zielazo okutemi 107, Zielazną drogą 208* i *goździem zielaznem 222* (obocznie: *Zelaźney Bramy 61* i *sztachety Żelazne 135*). Pamiętnikarz zapisał tu wymowę gwarową (obok literackiej)²⁵.

44. Jest w Pam. trochę zapisów z nicoczekiwanym znakiem miękkości spółgłosek (w postaci kreski) w pozycji *p r z e d* innymi *s p ó ł g ł o s k a m i*.

Upodobnieniem do następnej spółgłoski miękkiej bezdźwięcznej tłumaczy się zmiana z *w ś* w przymiotniku *bezpieczny* i pochodnych: *zabeśpieczaiąc 6, 67, niebeśpiecznym 6, niebeśpiecznego 26, niebeśpieczeństwo 11, 107, z niebeśpieczeństwem 35, zabeśpieczonych 75, zabeśpiecza 148* itd. (liczne zapisy, wszystkie z *ś*).

²⁵ Cyran, jw. s. 40, 149, 152: z *żelaza, żelazo*, także *kośula, żaba*. Tereny z wymową *zielazo* na mapie 368 w MAGP.

Upodobnienie też widać w zapisie *zwzniesionym łbem* 91; także w *źnią* 219. Innych zapisów z asymilacją do następnej spółgłoski miękkiej w Pam. nie ma. Autor pisze stale *wspierać* 124, *nierozbiła się* 141, *rozdzielił się* 113, *rozlewaiąc krew* 136, *zniewieściałość* 36, *znim* 34, *zniemi* 40 bis, 41, także *Nazwiska* 80, 90 itp.

W *Swięcički* 76 i *Moścički* 140 jest *ć* pod wpływem miękkiego *k* (ale jest też np. *Skrzycki* i *Nowicki* 140 bez asymilacji).

Historycznie usprawiedliwione *ś* można widzieć w *do tej niewczesney skargi* 100 (**vь-čas-ьн-*), także w *radośnemi okrzykami* 20 (**rad-ost-ьн-*), a nawet we *właśnemi oczami* 50 (**vold-t-ьн-*); są przy tym zapisy z *s*: *niewczesną trwożliwością* 36, w *tych radosnych witaniach* 14, z *okrzykami Radosnemi* 24, *mitos[c]ji własney* 33, *ich własne zeznania* 39 itp. (także *bolesne... pożegnanie* 115, *Nieszczęsny traf* 197 itp.). Zmiękczone z przed sufiksem **ьн-* widać w zapisach *Zelażney Bramy* 61 (tu może kropka nad z zamiast nad Z przez nieuwagę pisarza) i *Zielażną władzą* 105; zapisy z z wyżej w § 43²⁶.

Zapisy *współbraci* 133, *Cudzołóstwo* 187, *pośkonczoney Mszy* 182 i *wśliżneto się* 128 powstały chyba omyłkowo: pisarz postawił kreski w niewłaściwych miejscach zamiast nad *o* (*współbraci* i *cudzołóstwo*), *n* (*po skończoney*) i *s* (*wśliżneto się*). W zapisach *o godzinie Ośmey* 6 i *Dnia Ośmego Kwietnia* 94 (obok *Osmy* 16) jest kreska nad *s* chyba zamiast nad *O*; można tu też przypuszczać wpływ starannie kreskowanego *s* w *ośm(-naście, -dziesiąt)*, zob. §§ 10 i 36.

Niejasna jest przyczyna kreskowania liter w zapisach: *nieśprawiedliwość* 41, *Nieśprawiedliwość* 194, *najśprawiedliwsza* 176 (obok np. *sprawiedliwy* 38, *sprawiedliwie* 177), *pośpolicie* 85 (obok *niepospolicie* 232), *ieścieśmy* 101 (obok np. *iesteśmy* 17, 38), *ludzkości* 105 (obok *Ludzkości* i *ludzkości* na tej samej stronie), *obowiązki Religijne* 92, *obowiązkow religijnych* 113 i 119 (obok *obowiązków* 1, *obowiązku* 57, *Religijne Obowiązki* 83 itp.), *Oczyżny* 10, 18, 108, *oczyżny* 18 (obok *Oczyżny, Oczyżne* 17, 21, 22 bis itd., a nawet *Oczyżynie* i *oczyżynie* 7, 19, 21 itd., tylko raz *Oczyżnie* 171).

45. W kilkunastu zapisach widnieją kreski nad *w y g ł o s o w y m i* literami *s*, *z*, *c*, *dz* i *n* niezgodnie z dzisiejszą ortografią.

Litera *s*: *na odgłos oczyżny* 39, *na odgłos do broni* 41, *samopaś* 120, 203, *ten pieś* 221 w kustodzie (ale na następnej stronie *ten pies ze wsi przybyły*).

Litera *z*: *dasz rozkaż aby...* 53, *dali mi zgniły Woź pod Kaplice* 55 (tu kreska nad z zamiast nad *o*, zob. § 10), *też w nędzy... się lękam* 72.

Litera *c*: *W Kościółku Zakonnić, gdzie...* 132, *Lud... zpobliskich Okolicić zgromadzony* 64, *lud zmiasta i Okolicić tej prowincyi* 95, *z różnych okolicić francyi*

²⁶ O wahaniach *-sny|-sny* zob. J. T r y p u ć k o. *Język Władysława Syrokomli (Ludwika Kondratowicza). Przyczynek do dziejów polskiego języka literackiego w wieku XIX*. T. 1. Uppsala s. 133-134.

172, *młodzieniec* 158 (kreska niewyraźna), może też *nasz Oycieć* 185 marg. (zapis niewyraźny).

Litery dz: *przybędzie Naczelnny Wodź na Mszę 53, Naczelnny Wodź przed frontem 53* (tu kreska nad z zamiast nad o, zob. § 10).

Litera *ń*: *winień iest 90, Kiedy odmieniata Firanki u Łożka i Okień, ja widząc... 232* (w tekście skreślonym).

Zapisy te są wyjątkowe. Obok nich jest mnóstwo zapisów ze spółgłoskami wygłosowymi bez oznaczenia miękkości, np. *na odgłos armatni 59, Głos wielki 79; dałem Roskaz Kapellanowi 53, Woz pusty 9, Woz Drabiasty 50; wiedząc o tem 2, nic nie mówiąc 3, nic zgola 9; Naczelnny Wodz iedzie 52, Naczelnny Wodz przybył 53; godzien iest 34, niepowinien mieć mieysca 33, Kapłon Swieżą pieczony 82, na przeciw Okien tego domu 178²⁷.*

Spółgłoski tylnojęzykowe

46. Ogólnopolskie połączenia *ki, ke* i *kę* pisał ks. Puchalski normalnie przez *ki, kie* i *kę* (przy czym wygłosowe *-e* pisał często przez *-ę*, a wygłosowe *-ę* przez *-e*), np. *początki 2, nauki 4, wszystkiego 2, takie pochwały 2, wyciągnąwszy chustkę z kieszeni 62, Szkołkę 1, 2*. Raz *kj* zamiast *ki*: z *swoim Boskjm prawem 106* (-jm przerobione z *-iem*). W kilku wypadkach zapisał wymowę dialektyczną: *Polskę Serce 85, każde przypomnienie było gorzkę 231, statkiem parowem 86, smokem piekielnym 128*; jest też zapis *takich brudow 75*, w którym brak kropki nad *i*, można go więc czytać *takech brudow* (o przejściu *-ych* i *-ich* w *-ech* w § 3). Są też zapisy z *kię* i *kie* zamiast *kę*: *kiędy 146* i *drugą Butelkie obok butelkę 220*.

47. Połączenia *gi, ge* i *gę* pisane są w Pam. normalnie: *czas długi 3, zaprzęgi 9, mogiła 41, za progiem 205, ogień 21, w Cegielni 58, na Pragę 56, na tę drogę 146, gębę 41, od gęby 199* itp. Normalnie jest też oznaczane polskie wtórne *gę*: *wytrwałość nieugięta 109, giętki charakter 179*.

Połączenia *gi* i *ge* (*ge*) w wyrazach zapożyczonych oznaczał ks. Puchalski różnie: w *Wigilią 79, na Synodzie Kartaginskim 187* itp.; *Egiptem 124* marg., 188 obok z *Egiptu 109, 186* (to chyba pod wpływem obcej pisowni); *Ewangielią* (acc.) 53, *Ewangi[e]lią 124* marg., *Ewangielij 171, Ewangieliczkę* 'mały ewangeliarz' 53 obok *Ewangelia 119, Ewangelij 121, 128, 188, prawo Ewangeliczne 131*; stale *Ewangielicki 58, Ewangielickiego 80, 190 Ewangieliccy 80, Ewangelie-*

²⁷ Zob. Weiss-Brzezina. *Uwagi o stosunku spółgłosek; t a ż. Fonetyczne dialektyzmy I. Krasickiego w autografie Mikołaja Doświadczyńskiego przypadków*. "Zeszyty Naukowe UJ" 1971. Prace językoznawcze z. 35 s. 153-158; t a ż. *Język Franciszka Zabłockiego. Fonetyka*. "Zeszyty Naukowe UJ" 1974. Prace językoznawcze z. 41 s. 234.

lickich 80; *Angielscy Baronowie* 125, *do Krola Angielskiego* 125, nom. plur. *Angielki* 202 itp.; *Król Węgierski* 130; *predygiar* 'duchowny protestancki' 73; *Giędy* 61; *Szlegiel* (nazwisko) 140 w tekście ks. Puchalskiego, ale podpis *Szlegel* w cytowanym urzędowym piśmie Szlegla 94; *do genui* 128; *Eugeniusza* 124. Rzeczownik *generał* jest pisany przez *ge* na początkowych stronach rękopisu, np. *Generał* 1, 3 bis, 5, 7, *dla Generała* 2 itd., ale od s. 9 prawie zawsze przez *je*: *do Jenerała* 9, *Jenerale* 11, *Jenerał* 11, 14 itd. W przymiotniku *generalny* jest *ge*: *Wikaryusze Generalni* 89.

48. Połączenia *xy*, *xe* i *xę* pisane są zwykle przez *chy*, *che* i *chę*: *uchybiecie* 6, *uchybień* 33, 39, *na Zchyłku* 26, *puchy* 55, *mnichy* 67, *chyba* 71, 216, *Cichy* 131 itp.; *uśmiechem* 3, *nayszlachetniejsze* 3, *szlachetny* 11, *suchem Kawałkiem chleba* 61, *sztachety* 135, także *manichejzm* 129, *Antyocheński* 188 itp.; z *chęcią* 6, *chęci* 8 bis itd., *Jana Patryarche Powszechnego* 121.

Dialektyczną wymowę widać w zapisach: *chibiając* 45 bis, *uchibienia* 67, 113, *uchibień* 111, 112, *uchibienie* 113, *uchibienia* 113, *chibiłq* 'chybiło' 133, *pociechi* 84, *przychilność* 80, *nieprzychilnych* 149, *gdy się schiliła* 233 (skreśl.), z *kruchich potraw* 209. W *i* przechodzi też nie akcentowane etymologiczne *e* po *ch*: *nayszlachitniejszy tytuł* 24 (zob. § 7). Raz jest *j* zamiast *i*: za te *uchjbiecie* 100. Jest też *Kociołków Kuchiennych* 29.

Obce *chi* jest w zapisach: *do machinacji* 149, *dla tej Monarchini* 200, w *Chinach*, *Chińczyka*, *Cesarz Chiński* i z *Chin* 219, *Cesarzowi Chińskiemu* 220, z *Chinami* 220. Obce *sch* w *schizma* i pochodnych uległo zmianie w *sy*: *Biskup Syzmatyckiego Kościoła* 119 (skreśl.), *koniec syzmy* 120 marg. (w *L schizma*, w *SDor syzma* jako dawne).

Hyperpoprawne *chy* jest w zapisach: *tę machyny* (acc. plur.) 27, *do machyny fizycznej* 30 oraz w przedrostku *archi-*, np. *doWładzy Archy-Dyceczalnej* 89, *Archy-Dycezya* 89, *Archy-Dycezy* 92.

49. Także połączenie *hy* zapisał ks. Puchalski z *i*: w *ohidnych kolorach* 216. Obce *hi* i *hie*: *Historyi* 26, *historia* 209, *do Hierarchij* 15²⁸.

Warte odnotowania: *chatastra* 220 (przez *ch*).

²⁸ Takie same artykulacje spółgłosek tylnojęzykowych notują Cyran (s. 165-170) i Kamińska.

Geminaty spółgłoskowe

50. Podwójne *j* zapisał ks. Puchalski w (pani baronowa) *ie Sniadanie* 207 i *Król ie* 221. Wymowa *jjém, jjész, jjé, jjémy, jjécie* występuje w wielu polskich gwarach²⁹.

51. Podwójne *s* (ściślej: *s* ze wzdłużoną artykulacją) zanotował pisarz w szerokie *Passy* 120, *passuią się do ostatniey Kropli Krwi z Nieprzyjacielem* 51 i *oddaie się Lossowi* 73 (*los* i *pasować się* są starymi zapożyczeniami i można je traktować jak rodzime). Jest też zapis z dysymilacją grupy *śś*: *maią zamiar Ciebie powieścić* 143. Obocznie występują zapisy z pojedynczymi literami *s, ś* i *sz*: *Podobnegoż losu doznali* 213 marg., z... *weselem* 78, *na brzeg Lasu* 55, *do lasu* 213, w *Lesie* 53, 56 itd., *psy wieszali na tobie* 7, *trzeba wywieszać wszystkich Sztabofficerow* 54 itp.

Interwokaliczne podwójne *s* i *ś* notuje pisarz stale w wyrazach zapożyczonych: *adressowana* 96, *pod moim adressedem* 117, *na adressie* 209 (także w wygłosie: *adress* 164, *Adress* 201, 213); *assystowałem* 154, *assystować* 176; *na Desser* 220; *do Dymissy* 33, (chyba *dymissyji*); *zarazy grassuiącej* 126; *interessu* 62, 109, 132, *interessować* 160, *interessowność* 209, (w) *interessie* 153 itp. (także w wygłosie *interest* 33, 44, 154); z *Kassy* 156, 184, 193; *Klassa Rzemieślnicza* 85, *skończył...* *Klasy* 230; *Kommissarz* 133, 139, 198, *Kommissarzy* 133 itp.; *Professora* 193, *Professorowi* 195, 207 itp.; w... *Prussach* 83 (wygłos: z *Pruss* 70, 75, 85); itp., bez żadnych wyjątków.

Można przypuszczać, że interwokaliczne geminowane *s* i *ś* miał pisarz w swojej wymowie w wyrazach zarówno rodzimych, jak i obcych³⁰.

52. Starannie oznaczył pisarz podwójne *n* i *ń* w wyrazach takich, jak: *konno* 14, *Zakonnego* 45, *gościnne* 83, *rodzinne* 85, *uniewinnić* 38 itp. oraz *sutanny* 120, *Sutanne* 202, 203, *Sutanny* 203 bis, w *takiej sutannie* 202.

W *lekko* 2 jest podwójne *k*, ale pojedyncze w *mięki* 220 i w *łozku miękim* 55.

53. W wyrazach zapożyczonych pisał ks. Puchalski podwójne litery inne niż *s*: *na Appellu* 3, *przy Appellu* 25, *appetytu* 56 i 57, *approbaty* 94, *do Appteki* 57, *supplikant* 77, *Gryppą, Gryppę* i z *Gryppą* 176, *Rapport* 25, 143, w *swym Raporcie* 4 itd., *affekt* 37, *wyaffiszowanej zastugi* 12, *Effekta* 29, *Effektami* 46, *Podofficer* 1, *Officerów* 6, *Allejow Jerozolimskich* 61, *Artylleryia* 34, *za Kollacyą*

²⁹ Z. L e s z c z y ń s k i. *Studia nad polskimi grupami spółgłoskowymi. I. Gwarowe grupy z j na tle polszczyzny ogólnej*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1969 s. 11: "Formy typu *jjem* występują na Mazowszu i w Małopolsce, zwłaszcza północnej. Odosobnione dane z ziemi dobrzyńskiej i Śląska". Na s. 13 mapka. Formy te notują też Cyran (s. 163-164) i Kamińska.

³⁰ Zob. W. M a ń c z a k. *Pochodzenie gwarowe form typu bosso*. "Język Polski" 65:1985 s. 280-284. Cyran (jw. s. 141): "należałoby granicę wymowy typu *zavassy, viški* przesunąć dalej ku północy, niemal pod Siedlce". Rozkład tych form w terenie na mapach 362-364 MAGP.

83, *Kolleżeństwa* 36, *Kontrolli* 76, *Summa* 103, *Kommissarz* 133, 139, *Kommissaryat* 54, *do Attaku* 20, 48, *atakować* 141 itd., stale *bullonu*, z *bullonem* i *bullon* 49, *bullonem* 56, 208, z... *Bullonu* 229 itd.

Czy pisarz wymawiał wszystkie te wyrazy z podwojonymi spółgłoskami? To bardzo wątpliwe, bo są zapisy z podwójnymi i pojedynczymi literami w tym samym wyrazie: obok *Kommendantem* 55, *Kommendant* 73 bis itp. jest też *Komendanta* 5, 11, *na komendę* 17, *Komendy* 141 itp.; obok *offiaruią* 12, *offiarował* 15, *offiary* 41 itp. jest *ofiarowali* 167 i *offiar* 147 z jednym *f* dopisanym; obok *Billet* 81, 87 bis, 88 itd. jest *na bilecie* 87 bis, *bilet* 198 i *Bilet* 198; obok *Kapellan* 1, 2, 3 itd. jest z *Kapelanem* 54; itp. W zapisie *Proffessorow* 80 jest jedno *f* skreślone. Podwójne *tt* w rodzimym *attoli* 'jednak' 101. Zapisy te pozwalają na wniosek, że ks. Puchalski pisał podwójne litery za obcą ortografią i że nie zawsze oznaczają one geminaty g'oskowe.

Różne zjawiska w systemie spółgłoskowym

54. Brak *j* w *Pireneow* 'Pirenejów (genet.)' 206.

Brak nagłosowego *h* w *Emorojdy* 230-231, *na Annibalu* 111 i *Uzary* 59.

W *Rodżeki* 'rodzynki' 230 (skreśl.) jest już *dz* z dawnego *z* (w *L rozynka*, *rozenka* i *rodzenka*), a w *penzel* 199 widać *z* w miejscu dzisiejszego *dz* (w *L pęzel* i *pędzel*, niem. *Pinsel*).

Trzykrotnie *r* zamiast *rz*: *kresto* i *kresta* 170 oraz z *kresta* 207. To niewątpliwie rutenizm. Przeważają zapisy z *rz*: *krzesta* 64, 92, *na Krzestach* 92, 176, *Krzesel* 98 itp.³¹

Spółgłoska *ś* zamiast *s* jest w zapisach: w *Szklepie* 219 i *do swego gabinetu czy szkłipiku* 210. Może stoi to w jakimś związku z wymową *śl* zamiast *śl*.

Etymologiczne *g* zachowane w *guglarz* 'kuglarz' (niem. *Gaukler*): *guślarz* *guglarz* 128 (o papieżu Urbanie V).

Ubezdźwięcznione w nom. sing. wygłosowe *d* wprowadził pisarz do paradygmatu fleksyjnego: z *Szyltem na piersiach* 12 (niem. *Schild*).

Zapis *Kilka... paznogi* 212 pozwala stwierdzić wymowę *paznogieć* u pamiętnikarza³².

Wstawne *d* w grupie *zr*: z... *niezdręcznie dokonanego dzieła* 138, *tak zdręcznie butelkę urządzili* 220; ale też *zręcznie* 147.

³¹ L. Bednarczuk w artykule *Z północno-wschodniej peryferii polszczyzny* ("Język Polski" 54:1974 s. 328) widzi w gwarach kresowych "tendencję do eliminacji *ó* i *rz* przez *o* i *r*".

³² Formę *paznogeć* zanotował Cyran (jw. s. 166).

Spółgłoska *ń* zachowana w *sumnienie* 36, 43, 44, 231, *sumnienia* 39, 40 bis, 108, 118, 212, *Sumnieniem* 43, 115, *na sumnieniu* 218; tylko raz *sumienie* 150 (zob. § 27).

Grupa **sř* jest oznaczana przez *śr*, *sr* oraz *śrz* i *srz*: *Środek* 20, *w pośród swych granic* 62, *wpośród tey Radości* 85, *pośród swoich Braci* 147, *w pośród broni* 193, *do pośrednika* 97; *srodki* 149, *srodka* 200, *Srodkow* 213, (morze) *Srodziemne i Srodziemnego morza* 115; *w pośrzod nieszczęść* 78, *w pośrzod familij* 106, *śrZodka* 137 (Z wstawione później); *srodki* 30, *srzodek* 37, *w srzod dnia* 75, *naszrodku ulicy* 75, *Szrodka* 79, *Szrodki* 149. – Grupa **zř*: *zrzodłem* 106, 125, 126, 127, *wsamym zrzodle* 110, *u Zrzodła* 213; *ujrzeli się* 147, *ujrzawszy* 169, 174, *Spojrzawszy* 209, *podejrzani i podejrzenie* 157, *podejrzania* 167 itp., zawsze *jrz* w tym rdzeniu.

Raz napisał ks. Puchalski *weznę* 16 (upodobnienie postępowe: *n* zamiast *m* pod wpływem przedniojęzykowego *z*); ale *wezdziesz* 16, *weźmieź* 190, *wezmę* 136.

Uproszczenie grupy *gw*: *z goździem zielaznem* 222³³.

W *plugastwa* 75 (acc. plur.) uproszczenie grupy *vstv*, w *Ptastwa* 80 (gen. sing.) uproszczenie grupy *řstv* (*ptaszstwo*) lub uszczelinowanie spółgłoski *c* (*ptactwo*).

Uproszczenie grupy *ńćź* w *piędziesiąt* 78, 133, 168 i *piędziesiąty* 135; ale *Piećdziesiąt* 79 bis, 103, 135, *pięcdziesiąt* 99.

Zamiast *sch* jest *sz* w rzeczowniku *szemat*: *Pułkownik Kanitz... przywioźł z sobą szematy czyli formy Deklaracyi* 70, *podaiąc szemat* 71 (wymowa niemiecka; te "szematy" dawano do podpisania uchodźcom polskim w Prusach).

O *szyma* 'schizma' w § 48.

Nazwisko *Bossuet*³⁴ w wymowie ks. Puchalskiego: *Wasz sławny Bośwet* 207, *planów Bośweta* 203 marg.

W *lantrat* 80 'Landrat, naczelnik powiatu w Prusach' jest *t* przed *r*; może to przejaw bezdźwięcznej fonetyki międzywyrazowej?

Gwarowe *ch* w *otrząchnąć*: *otrząchnijcie prochy znog waszych* 132. W L brak (o)trząchnąć, w SDor jest *trząchać* – *trząchnąć* gwarowe (brak hasła *otrząchnąć*).

³³ Podobnie u Cyrana (s. 120).

³⁴ Jacques Bénigne B o s s u e t (1627-1704) biskup, słynny kaznodzieja.

II. Z MORFONOLOGII

Tzw. *e* ruchome

55. Historycznie usprawiedliwione *e* z jeru mocnego w przyimkach *w* i *z* występuje w Pam. często: *we dwóch* 9, *wewszystkiem* 81, *wedrzwiach* 87, 204, *we drzwi* 221, *we mnie* 220, 226, *zemną* 82, 116, 124, 179, 201, *zemnie* 211, *rowną zedniem* 13, 26, 82, *rownó zedniem* 211, *zewzgardą* 77, *zetzami w oczach* 121 marg., *ze wszystkiego serca twego* 184, *ze wsi* 221, 222 itp. Spotyka się jednak sporo zapisów bez *e*, np. w *Mszy* 124, *zwszystkich stron* 10, *zwszechmiar* 92, *zwszelką uroczystością* 115, *z tżami* 10, 39, 64, 135, 136, 145, *złżami* 72, 115, *z Łżami* 111, *z współtowarzyszami* 64, *z złęgo Stanowiska* 70, *z składek* 133, *zwniesionym łbem* 91, *zvwzgardą* 171, *z wzgardą* 184, 217, *z zwyciężonymi* 209.

Brak wtórnego *e* w przyimku *w* stojącym przed wyrazem z grupą spółgłoskową zaczynającą się od *w* i *f*: *w władzy* 106, *w Władzy* 124, *w Wrześniu* 142, *w francyi i wfrancyi* 72, 93, 120, 126, 131, 145 itd., *w Frankforcie* 83, *w fraku* 202; wyjątek: *we Francji* 149. Brak też *e* w przyimku *z* przed nagłosowymi grupami spółgłosek zaczynającymi się od *z*, *s*, *ś* i *sz* w następnym wyrazie: *z znaczną zdobyczą* 55, *z zdrowém poięciem* 110, *z strachu* 21, *z Stolicy* 64 marg., *z statku parowego* 86, *z stołem* 88, *z swoim przykładem* i *z swoim Boskjm prawem* 106, *deszcz z sniegiem* 81, *z Świętym Augustynem* 84, *z Szklanką* 25, *z Sztabu* 32, 33 itp. Także *z sobą* 89 (w języku ogólnym jest dziś najczęściej *ze sobą*)³⁵.

W przyimkach *nad*, *od*, *pod* i *przed* jest *e* z jeru mocnego, np. *nadewszystko* 106, 119, 172, *nademną* 224; *odemnie* 1, 25, 31, 48, 225; *podemną* 226; *przedemną* 220, *przededrzwiami* 208.

W przedrostkach jest historycznie poprawne *e*: *zebrać się* 40, *żebyś się wezwyczał* 152, *rozeszła się pogłoska* 73, *nienadeszło pozwolenie* 97 itp. Odstępstwa od normy: *moia noga tak zszywniała* 22, *z wspólniwszy 'złączywszy, spoiwszy'* 47.

W spolszczonym nazwisku *Szlegel* 94, pisanym też *Szlegiel* 140, znika *e* w przypadkach zależnych: *Szległa* 101. Jest *e* w *Tyber* 126.

Jest wtórne *e* w *Siodel* (gen. plur.) 29, 55.

Brak wtórnego *e* w liczebnikach *siedm* i *ośm*: *siedm* 128, *Siedmnastu* 133, *Siedmdziesiąt* 133; *Ośm* 99 bis, 211, *ośmnaście* 24, 78, 127, *ośmnastu* 83, *Ośmnastego* 94, 95, *Ośmdziesiąt* 133, *ośmset* 132 itd.

³⁵ Zob. I. K l e m e n s i e w i c z ó w n a. *Czy wolno nam mówić we wodzie ze sokiem?* "Język Polski" 30:1950 s. 193-203 oraz uwagi M. Kucaty w "Języku Polskim" 64:1986 s. 139-140.

Inne fakty z zakresu morfonologii

56. Dialektyczne (północno-wschodnie) *e* w *śmieli się: żeby się nie Śmieli* 225. Ale *Zalali* 189³⁶.

Zapis *blednią ludzie* 192 należy uznać za błąd: winno być *bledną ludzie*. Rdzenne nie przegłoszone *e* pojawiło się tu pod wpływem *blednieć*, gdzie stoi przed zmiękczonej *d* (*blednieć* jest wynikiem kontaminacji *bladnąć* i *bledzieć*).

Brak przegłosu *e* w *ludojed: Polaków za ludojedow... oskarżali* 91. To niewątpliwie rusycyzm. U *L ludojad* (i *ludojedca* z historycznie poprawnym *e*).

Etymologiczne *e* zachowane w *siestrzeniec* 200. Brak w Pam. zapisów z dat.-loc. sing. od *siostra* (jest *Siostr* 18, *odsiostry* 56 itp.).

Gwarowe *e* jest w przymiotniku *pietruszczany*, zob. § 60.

Literackie *o* jest w *biorącym 2, za boki się biorąc 72, biorąc 82, 158, 168, dopoki się [nie] rozbiore 182, biore 156, biorę 218* itp. Także w *odniose 94, przyniose 155, niosąc 219, niosę 221, przyniosła 178* itp. oraz *dowiodłem 174*.

Samogłoska *o* w *kociątek: od Kociołka do Kociołka i przy każdym Kociołku 24, Kociołkiem 26, Kociołkow Kuchiennych 29* itp.³⁷

Literackie *a* jest w *spowiadać się nie będziem, nie będziesz nas spowiadał i wypowiadałem 67, opowiadam 13, opowiadaię 61, odpowiada 119, 131* itd. oraz w *dowiaduięć się 62*.

Zapis w *rozdziale 82* wykazuje *a* z wyrównania do *rozdział*.

W *odosobniaię 'odseparowują' 108 (nawet drobne odcienia Które czasowo nas odosobniaię w sposobie myślenia)* brak zmiany rdzennego *o* w *a*. W *L odosobnić i odosobniać*, w *SDor odosobnić – odosabniać*.

Zapis *podarłszy 86 'podarłszy'* jest z pewnością błędny, bo poza nim jest *wydarłszy 138, wydarli się 55, acc. Spodnie... podarte 24* (infinitivus *wydrzeć 215*). Pisarz przestawił tu litery (podobnie jak w zapisie *Barci waszych 130* zamiast *braci waszych*).

Historycznie poprawne *c* w *szepce 119* (3. os. sing.).

Dwukrotnie w *Polszcze 73 i 162*; częściej z grupą *sc*: *w... Polsce 149, w Polsce 157, 216, dat. Polsce 143*.

³⁶ Zob. I. Winkler - Leszczyńska. *Czasowniki typu siać, grzać w polszczyźnie*. "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 8:1962 s. 185-196; Bajerowa, jw. s. 108-110.

³⁷ Cyrań, jw. s. 42: "W wyrazach *koziół, osioł, orzeł* dawne *el* jest w południowej części badanego terenu... Natomiast w północnej części terenu... występuje w tych wyrazach *oł* jako wynik labializującego wpływu *u* na *e*". Ale czy *kociółek* wymawiał ks. Puchalski *koćoček* (z *u* zamiast przedniojęzykowego *ɨ*)?

III. NIEKTÓRE ZJAWISKA Z ZAKRESU SŁOWOTWÓRSTWA

Rzeczowniki

57. Warto tu odnotować niewielką grupę rzeczowników utworzonych formantami przyrostkowymi.

-acz. Pelzacz: *aby ... (ziemia) nie zagrzebła was wszystkich iako niegodnych pelzaczow* 35. U L jest z cytatem "Wąż stary, chytry pelzacz" z Kniaźnina.

-ak. Symoniak: *Są to Rzymscy tchorze, lichwiarze, Święto-kupcy i sprzedawcy (Symoniaki)* 125. Jest u L z odesłaniem do *Świętokupca*.

-an. *Dominikan* 66, 93, 103, 128, *ex Dominikan* 67 (ale *mieszczanin* 91). U L tylko *dominikan*.

-anka. Studzianka: *z pobliskiej Studzianki przyniosłszy Kociotkiem Wody* 26. L – deminutivum, SDor – forma gwarowa. To ze *studzienka* z gwarową zmianą eN w aN; cząstka -anka funkcjonuje tu jako formant (wpływ licznych rzeczowników z -anka).

-at. Prezbiterat *godność prezbitera (duchownego mającego prawo odprawiania mszy)*: *pokazałem Swiadcetwo Kapłaństwa czyli Prezbyteratu* 162. Brak u L i w SDor.

-ca. *Świętokupca sprzedający godności kościelne*; zob. wyżej pod -ak. Jest w SDor. z kwalifikatorem *hist*.

-ec. *Służalec sługus, wysługujący się (peior.)*: *będąc Służalcem Despoty i całej tej nikczemney bandy Służalcow* 12; *Nikczemni Służalce Despoty i podli Służalce despoty* 54. W słowniku L jest *służalec* i *służały* (przymiotnik ten jest też w SDor jako archaizm), a więc tu formantem jest -ec, nie *alec*.

-ek. *Postępek 'postępy (w jakiejś działalności)'*: *za... Znaczny postępek w Naukach* 1. Jest w L; w SDor jako wyraz dawny.

-ik. *Parasolik, demin.: wziąwszy Parasolik* 202. Jest w L.

-ina i -yna. *Ptaszyna, demin.: Słaba Ptaszyna... broni Swoiego Gniazda* 35; jest u L. – *Gadanina, nazwa czynności (peior.)*: *Jednego wieczoru była gadanina z gazet powzięta o zaręczynach Xiężniczki hiszpańskiej* 199; jest w L. – *Zielenina 'jakaś roślina jadalna'*: *do sztuki mięsa dali mi Zieleniny, której listki podobne byli do listkow czarnuszki* 211; jest w L.

-isko. *Kobiecisko, peior.: w tém wychodzi Kobiecisko ponurę* 83; *nayplugawsze Kobiecisko podstoncem* 86; jest w L.

-ista. *Przywileista człowiek uprzywilejowany*: *Przywilejsci, którzy... pracowali tajemnie na podeptanie tych zasad (chodzi o "zasady równości ludzkiej")* 147; także *Przywilejści* 148 i *przywilejstów* 149; brak w L i SDor. – *Napoleonista*

'były żołnierz Napoleona': *mocną Żałowałem tey szkapy, na Którey ten Napoleo-
nista siedział* 60; w SDor w znaczeniu 'zwolewnik Napoleona'.

-janizm. Chrystianizm *Obrońców Chrystyanizmu* 192 (chodzi o Polaków); brak w L, jest w SDor.

-nik. Posłannik 'poseł, posłaniec': *Posłannika* 107, *na posłannikow* 109, także *Współposłannikow* 107; jest w L, w SDor jako dawny. – Złorzecznik: *Pochlebcy, Złorzecznicy i Zdrayce* (o mieszkańcach Rzymu) 125; jest w L ("człowiek złorzeczliwy, złorzeczący, złomowca"), brak w SDor.

-ość. Akuratność: *zwszelką akuratnością... pełnili tę świętą powinność* 112; jest w L i SDor. – Bliskość 'niedaleka odległość': *w bliskości Nieprzyjaciela* 22; jest w L i SDor. – Brzydkość 'czyny niezgodne z zasadami etyki': *Arędowanie czyli Zakupienie Krzesel w Kościele iest to brzydkość na mieyscu Świętem* 98, *Ci trzy [kapelani] stanowili trzy niedołęztwa, to iest takomstwo, rozpustę i nikczemstwo; była to brzydkość na mieyscu Świętem niosąca hańbę Duchowieństwu Polskiemu.* 103; 'ludzie postępujący niegodziwie': *tym dwom Starcom, Którzy w iednym tygodniu z tą zaciektą nienawiścią do grobu Zstąpili; były to dwie brzydkości spustoszenia przepowiedziane przez Daniela Proroka* 184; jest w tych znaczeniach w L i SDor. – Cichość, fraz. w cichości 'potajemnie': *długo wyrabiane w cichości, tyle razy zręcznie stłumione między tułaczami, zasady równości ludzkiej* 147; w L cichość 'cisza', w SDor cichość przestarzałe i książkowe, jest frazem w cichości. – Grzeczności 'grzeczne, uprzejme słowa': *tysiąc grzeczności... nagadał mi 2, na tę pochlebne a razem dla mnie zaszczytne grzeczności mowie im* 26; jest w L i SDor. – Interesowność (o kogoś) 'zainteresowanie się (kimś)': *Podziękowałem tej Damie za jej interesowność o mnie* 209; w L w znaczeniu "prywatna, chciwość zysku, bierność", podobnie w SDor. – Nieprawność 'niezgodność z prawem, nielegalność': [Grzegorz XVI] *iest obraném... nieprawnie; Ta nieprawność zacząwszy od roku 325 do dnia dzisiejszego iest zachowaną* 121; brak w L, jest w SDor jako przestarzałe. – Posiadłość 'posiadanie czegoś': *znasznych siedzib Oczystych, które nadDziadowie nasi w posiadłość nam zostawili* 19; w L w tym znaczeniu jest *posiadło* (gen. -a, neutrum), w SDor jest to znaczenie jako dawne. – Przykładność 'godny naśladowania sposób zachowania się': *Proboszcz... pierwszy raz w życiu swoim widzi tak budującą przykładność Kapłana przy ołtarzu* 162; jest w L i SDor. – Spokojność 'spokój': *Sobieski... Cały Europe zapewnił Spokojność* 18, *Rząd czuwający nad spokojnością publiczną* 156, *bez nadwężenia Spokojności Sumnienia* 212; jest w L i SDor. – Wsteczność 'niegodziwość, naganny sposób zachowania się': *tę podło-nikczemne monstrum [mowa o Chłopiczki] były nieczułem i niewzruszonem w swem uporze. Jenerał Szembek widząc takie wsteczności...* 11; inne znaczenia w L i SDor (zob. *wsteczny* w § 60 i *wstecznie* w § 149).

-stwo. Brutalstwo: *doznaiemy od Officerow Pruskich naydzikszego brutalstwa* 75; jest w L, w SDor przestarzałe. – Niedołęstwo 'naganne właściwości charakteru' (?): *Ci trzy [kapelani] stanowili trzy niedołęstwa, to iest łakomstwo, rozpuste i nikczemstwo* 103, *widząc te iego niedołęstwo moralne* 119; w tym znaczeniu brak w L i SDor. – Nikczemstwo 'nikczemność': zob. wyżej pod *niedołęstwo*, także *między którymi [listami] było dwa samem nikczemstwem napelnione* 199; jest w L, brak w SDor. – Wykrętarstwo: *Przyzwyczał się do kłamstw i wykrętarstwa, więc mu wierzyć nie można* 69; w L jest *wykrętarstwo* i *wykrętarz*, także w SDor (jako dawne).

58. Rzeczowniki z formantami przedrostkowymi:

Naddziad 'przodek, protoplasta rodu': *nadDziadowie nasi* 19, *nadDziadow* 18, 21, 28; jest w L, w SDor jako dawne.

Nadgrobek 81 z *d* dopisanym u góry, obocznie *nagrobka* (gen.) 191 (widocznie formę z *nad-* uważał pisarz za lepszą); w L *nad-* i *na-*, w SDor *nad-* jako dawne.

Rzeczownik *nagroda* jest tu notowany tylko z *na-*, zob. § 65.

W znaczeniu 'positek' występują w Pam. rzeczowniki *positek* i *zasitek*. Zapisy z formą *positek*: *wiém wybiegał Zolnierze i Podofficerowie zLasku odbiegłszy swego posilku (gdyż pod tę porę cała Dywizya obiadowała)* 23-24, *pośZli szukać posilku, gdyż cały dzień niejedliśmy* 60, *ostrzegam was żebyście żadnego posilku od obywateli tego miasta nieprzyimowali, gdyż te potrawy, które wam będą offiarowane, są Zatrute* 135. Zapisy z formą *zasitek*: *odbyliśmy marsz wielki bez spoczynku i zasilku* 49, *przyiąłbym tę radę i zasitek od siostry, ale nimam appetytu* 56, *zasitek, który bratem, natychmiast odchodził z boleścią w Zolqdku* 57, *posiliwszy się, gdyż cały dzień byłem bez zasilku* 87 itp. Obie formy z tym znaczeniem są w L, w SDor tylko *positek*. Rzeczownik *zasitek* ma w Pam. także dziśniejsze znaczenie: *rownym zasilkiem od Rządu francuskiego* 100, *zrzekając się dobrowolnie zasilku offiarowanego przez Bratnio-Gościnną francją* 135, *Rząd... odmówił Zasilku przez naród offiarowanego* 155 itp. *Positek* to nie to samo co *pokarm*: *pokarm wzięty dla posilku w tén moment odchodził znaywiększą boleścią* 56.

Zob. też *podział*, *pomieszkanie*, *podziwienie* i *zadziwienie* oraz *pogwałciciel* i *wystaniec* w § 149.

Jest w Pam. kilka rzeczowników z przedrostkiem *współ-*. *Współbrat*: *współbraci* 113, *Współbrata waszego* 136; jest w L i SDor. *Współkolega*: *Współkollegom* 96; brak w L, jest w SDor. *Współpostannik*: *Współpostannikow* 107; brak w L i SDor. *Współmęczennik*: *Współmęczennikow Polskich* 174; brak w L i SDor. *Współrodak*: *współrodakow* 15, 18; brak w L, w SDor jako rzadkie. *Współtowarzysz*: *współtowarzyszów broni* 38, *Współtowarzyszow* 42, 51, 83 itd.; brak w L, jest w SDor. *Współtułacz*: *współtułaczom* 92, 93, z *Współtułaczow* 95, *współtułaczy* 100 itd.; brak w L, jest w SDor.

59. Rzeczowniki złożone:

Dalekowiedz: z *Lornetami* czyli *Lunetami* czy *Dalekowiedzami* czy *Perspektywami* nie wiem iak tę machyny polskiem terminem nazwać 27. W L jest pod *perspektywa*, w SDor w tym znaczeniu przestarzałe.

Dwojznaczność: mówiąc iż *Kościół Rzymski* jest *Zakładem dwojznaczności i takomstwa*, które jest *zrodłem wszystkiego Złego* 127; znaczenie niejasne. W L i SDor tylko *dwuznaczność*, z liczebnikiem głównym w pierwszym członie; zob. *dwojznaczny* przy przymiotnikach.

Karkodźwig 'tragarz': *Wyrobniki i Karkodźwygi kupiące się na Krzyżowych ulicach* 227. Brak w L i SDor; neologizm.

Wodobrzeg: *do Bordeaux* czyli *Wodobrzegu* 133. Brak w L i SDor; wyraźny neologizm (por. franc. *bord* 'brzeg' i *eaux* 'wody').

Rzeczownik *wielkanoc* jest zrostem: *po Wielkiejnocy* 168, *przed Wielkonocą* (= wielką nocą) 172 (o denazalizacji -q w § 15).

Przymiotniki

60. Przymiotniki z formantami przyrostkowymi:

-alny. Diecezalny (*diecez'alny?*, zob. § 25): *Urządzenia Dyeceزالne* z *Rytułu tey Dyecezyi* 116, *zatrudnienia Dyeceزالne* 152, *Duchownych... Dyeceزالnych* 160, *do Ksiąg Dyeceزالnych* 162 itd. – Patronalny: *Święto Patronalne* 204; w L brak, w SDor w znaczeniu "opiekuńczy, związany z obowiązkami patrona lub patronatu" bez dokumentacji. – Podprefektualny: *Dom Podprefekturalny* 139; w L i w SDor brak.

-any. Pietruszczany: *do sztuki mięsa dali mi Zieleniny, której listki... drobniejsze były od listków pietruszczanych* 211; w L *pietruszczany*, w SDor brak.

-aty. Ogonaty: *ubrawszy się w Sutanny i Płaszcz Filozowskie ogonate* 120, *Skoro weszliśmy... znaleźliśmy pełen Salon rogato-ogonatych* [księży noszących "trojrożne" kapelusze i płaszcze z ogonami] 118; w L *ogonaty* i *ogoniasty*, w SDor tylko *ogoniasty*.

-asty. Drabiasty: *napotykam Woz Drabiasty* 50; L ma *drabiniasty* i *drabny*, w SDor *drabiasty* i *drabny* jako dawne, dziś gwarowe, obok *drabiniasty*. – Żerdziasty: *pod płótem żerdziastem* 52; w L i SDor *żerdziasty* i *żerdziowy*.

-ły. Niezachwiały: *chcecie dowieść walecznym czynem... waszego Patryotyzmu i niezachwiały odwagi* 21; w L tylko *niezachwiany*, w SDor *niezachwialny* i *niezachwiany*. – Przybyły: *ten pies ze wsi przybyły* 222; L pod *przybyć*, SDor: "imiesłów przeszły czynny od czas. przybyć". – Przeszły: *aby raczył niepamiętać waszych przeszłych uchybień* 39, L, SDor. – Wyszły, zaszły: *Braciom waszym wyszłym do Szwajcarji* 136, *Wypadki zaszły w Bergerac* 147; L ma takie hasła, w SDor

brak. W formacjach *przybyły, przeszły, wyszły i zaszły* wyczuwa się znaczenie imiesłowowe. Zob. też *scudzoziemcząły* w § 32 oraz *obrzydły i zgrzybiały* w § 149.

-ny. Brygadny: *napotykam Pisarzy Pułkowych, Brygadnych i kilku Kadetów* 7; w L *brygadyerski* "należący do brygady", w SDor *brygadierski* i *brygadowy*. – Drożny, fraz. karta drożna 'karta upoważniająca do (bezpłatnego) przejazdu': *Kartę drożną czyli Paszport z żołdem* 69 (podane tu znaczenie frazemu jest chyba niewłaściwe), *Karte Drożną miałem w kieszeni* 114-115, *oddając fucille de route czyli Karte drożną* 145; w L i SDor brak zestawienia *karta drożna*. – Niepłatny, płatny: *Od dnia 25 Lutego 1832 r. aż do dnia 13 Kwietnia zakrystyan niepłatny* 103, *Pan więcej Płatny iesteś niżeli my* 155; znaczenie '(nie)opłacany' jest w L i SDor. – Niewczesny 'niefortunny, zachowujący się niewłaściwie': *Ci niewcześni Rycerze* 31 (chodzi o żołnierzy, którzy uważają Puchalskiego za dezertera); jest w L i SDor. – Obradny, fraz. obradna sala: *Polacy zebrawszy się do Sali obradnej* 135; brak tego frazemu w L, jest w SDor. – Oporny, siły odporne: *Młodzież Polska... zbiegała się w zamiarze scigania Nieprzyjaciela niedając mu czasu do Zebrania Sił opornych* 10; jest w L. – Pomarańczny: *przybywszy do Wersalu Stanąłem w Hotelu przy Ulicy Pomarańcznej tak zwanej* 204; w L i SDor tylko *pomarańczowy*. – Potrzebny 'potrzebujący': *niech zachowaią Szczodroблиwość swoją dla potrzebniejszych odemnie* 225; jest w L, w SDor jako dawne. – Pożyczny, fraz. pożycznym sposobem: *Kommissarze więc pożycznym sposobem zwłaszcza Kieszeni i od drugich współbraci pożyczali zakładając za tych, Ktorzy podpisali się na Liscie. Ja na tę składkę... Jako Kommissarz pożycznym sposobem [dałem] frankow Sto* 133; L zna ten frazem, SDor nie ma hasła *pożyczny*. – Rządny: *Każdy Biskup powinien być żonaty ... skromny, gościnny, uczony, w domu rządny, łaskawy itd.* 186; jest w L, w SDor "przestarz". – Starowny: *Dobra Matka była Starowna i pracowita* 231 (skreśl.); jest w L, w SDor "daw. dziś gw." – Wsteczny 'niewłaściwy i naganny, niegodziwy': *nieznajomość prawa i wsteczne obejście się z niemy [żołnierzami] spowodowały ich do tego przestępstwa* 45, *do wydobywania onych spod grubey ciemnoty i niegodziwych czyli wstecznych z krzywdą prawodawcy łomaczen* 109, *udaliśmy się z proźbą, aby odstąpił od swych wstecznych a razem szkodliwych zamiarow [od żądania podpisania deklaracji potępiającej "bunty", a więc i powstanie listopadowe]* 118, *wstecznym sposobem wykonywaiąc waszę obowiązki* 41, *Rada pod ow czas składająca się zniedołącznych ludzi wposob wsteczny obranych* 92 itp.; L i SDor tego znaczenia nie mają; znaczenie konkretne ('skierowany do tyłu') jest we frazemie *wsteczne kroki* 'cofanie się, ucieczka': *kilku spadło z Koni na Ziemię, a reszta w największym nieporządku wsteczne kroki przedsie wzięła do Ucieczki* 28, *co was spowodowało w poprzednich bitwach pod Wawrem i Grochowem do wstecznych Kroków* 35 itp.; to konkretne znaczenie notują oba słowniki.

-owski. Antychrystowski: *Zbrodniczej Anty-Chrystowskiej i Tyranskiej... władzy* 194, *Wyrzucenie Anty-Chrystowskiej czyli Papieskiej władzy* 218; w L i SDor brak.

-owy. Departamentowy: *w mieście Departamentowem... Metz* 85; w L brak (nie ma też rzecz. *departament*), jest w SDor. – Honoratkowy 'uczęszczający do popularnej kawiarni warszawskiej zwanej "Honoratka" (od imienia właścicielki Honoraty Zimermanowej)', peior.: *szermierzy honoratkowych* 31; brak w słownikach. – Krzyżowy, fraz. krzyżowe ulice: *Wyrobniki i Karkodzwigi Kupiące się na Krzyżowych ulicach* 227; w L jest ten frazem, brak w SDor. – Manifestowy: *dał rozkaz do wydalenia się z Awenionu... pewney części Polaków (manifestowych tak nazwanych) z powodu iż... manifestowali się przeciw tej wyprawie* [chodzi o sformowanie legionu i wysłanie go do Afryki lub Portugalii] 114; w L i SDor brak. – Uniformowy: *w Swoich właściwych ubiorach Uniformowych* 91; jest w L, w SDor jako "wychodzące z użycia".

-ski. Burguński: *Otona Hrabiego Burguńskiego* 128; L *Burgundzki*. – Filozofski: *w... Płaszcz Filozowski ogonate* 120; jest w L, w SDor jako dawne. – Republikański: *wymyśla pomiędzy nami spiski Carlo-republikańskie* 150; L *republikański* (s.v. *republikanin*), SDor *republikański* i rzeczownik *republikański*. – Tułacki: *opowiadał z radością swe Życie tułackie w Ameryce* 151; jest w L, w SDor jako przestarzałe.

-yczny. Choleryczny 'człowiek chory na cholera': *większa część tego miasta dla rannych i Cholerycznych przeznaczoną została* 45, *Lazaret Cholerycznych* 56; jest w tym znaczeniu w SDor z dokumentacją z końca XIX w., w L brak *cholera* i pochodnych.

Są w Pam. trzy dziwacznie utworzone przymiotniki: *perygorcki* i *petrokorcki* od nazwy miasta *Perigueux* i *burdygolski* od *Bordeaux*. Zapisy: *Alexander Biskup Petrokorcki* 118, *Biskupa Perygorckiego czyli de Perigueux* 152 i *Jan Arcybiskup Burdygolski* 168.

Nazwisko *Czartoryski* zostało raz zapisane jako *Czartoryski* 149; obocznie: *do Xięcia Czartoryskiego* 210. Pisarz wiedział, że to nazwisko powstało od nazwy *Czartoryja* (jako przymiotnik).

61. Przymiotniki złożone:

a) Od podstawy w postaci dwu przymiotników:

Brudno-złośliwy: *aby... pokazać brudno-Złośliwym fałszerzom ich podłość* 89.
Dumno-lakomy: *Dumno-lakomi Włochy fałszywie dowodzą, iż Starszeństwo Biskupów Rzymskich zasięga czasów Apostolskich* 124.

Okrągło-płaski: *na Desser przyniesioną frukta i Placek okrągło-płaski* 220.

Podło-nikczemny: *tę podło nikczemne monstrum* (o Chłopicim) 11.

Rogato-ogonaty zob. § 60 pod -aty.

Wszystkie te przymiotniki są indywidualnymi twórcami autora *Pamiętnika*.

b) Od podstawy w postaci przysłówka i przymiotnika:

Bratniogóscinny: *zrzekając się dobrowolnie zasiłku ofiarowanego przez Bratnio-Góscinną francją* 136.

Szczerózcziwy: *Twój szczeró-życziwy Sługa* (w zakończeniu listu) 168; w L jest ten frazem.

c) W podstawie przymiotnik z rzeczownikiem:

Złotookularny: *podnjóś się z Kresta Złoto okularny* 207. Neologizm.

Owoczesny: *przy... owoczesnym Zamieszaniu* 164. W L jest z odesłaniem do *owoczesny*, w SDor "przestarz. dziś książk."

Twardousty: *mówi mi że [koń] iest twardo-usty* 14; w L jest, brak w SDor.

d) W podstawie dwa rzeczowniki:

Karlo-republikancki: *spiski Carlo-republikanckie* 150 (chodzi o zwolenników Karola X pozbawionego tronu w r. 1830; zob. w poprzednim paragrafie pod *-ski*).

e) Podstawą rzeczownik z czasownikiem:

Krwiożerny: *następca Krwio-żernego maryusza* 130, *suknia z ogonem ozńacza człowieka... Krwio-żernego* 203; w L *krwawóżerny*, w SDor *krwiożerny* przestarzałe (za SWil).

Ludolubny 'uwzględniający miłość w stosunku do ludu': *powziąwszy Zasady Ludolubne czyli Ludowładne manifestowali się przeciw tej wyprawie* (chodzi o wysłanie legionu polskiego do Afryki lub Portugalii) 114; brak w L i SDor.

Ludowładny 'mający na względzie władzę ludu': zob. wyżej pod *ludolubny* oraz *Zasady Wasze Ludowładne* 114; L "władzę nad ludźmi mający", SDor "taki, w którym władza (ma władzę) lud" i "władający ludem, mający władzę nad ludem".

f) W podstawie liczebnik (główny, zbiorowy i nieokreślony) oraz rzeczownik, przymiotnik lub czasownik; interfiksem jest *-u-*, a przy liczebnikach zbiorowych brak interfiksu:

Dziesięciomiesięczny: *za dziesięciu-miesięczną krwawą Walkę* 85.

Tyluletni: *za ich tylu letnie nadużycia* 57.

Wieloliczny: *te wieloliczne okrucieństwa* 107 (skreśl.); L ma *wieloliczny* z dwiema gwiazdkami (poetyzm).

Dwojznaczny: *używaiąc dwojznacznych wyrazow* 70; L *dwuznaczny*.

Trojrożny: *troyrożne Kapelusze* 120; L "trzyrożny np. kapelusz" s. v. *troić*, SDor ma *trójrogaty* jako dawne oraz *trójrogi*.

Przysłówki

62. Warto zwrócić uwagę na następujące formacje:

Etykietalnie: *wychodzą z Salonu Etykietalnie* 219; jest w SDor, brak w L.

Niegramatykalnie: *Bydż może że niezrozumiała wszystkiego zpowodu, że nie gramatykalnie pofrancusku mowie* 203; w L brak, w SDor tylko *niegramatycznie*.

Niepamiętnic: *a dziś... Tak niepamiętnie na Jmię Polaka... z pola chwaty... uciekacie* 30; w L tylko *niepamięć*, w SDor *niepamiętnie* przepisane ze SWil bez dokumentacji.

Jednozgodnie (przysłówek złożony): *Zołnierze iedno-zgodnie powtarzaią* 43, *iedno-zgodnie wołaią* 50, *Lud... iedno-zgodnie zawołał* 67 itp.; L brak, SDor "przestarz."

Rzęsisto: *Aryllerya... ognia rzesisto dawała* 85; L *rzęsisto* (i *rzęsisty* w znaczeniu "gęsty w kupie, gęsto następujący jeden po drugim, częstotliwy, obfity, mnogi, liczny"), SDor "przestarz."

Zob. też *nieodstępnie, nierównie, odpornie i wstecznie* w § 149.

Warto też odnotować przysłówek *najwpierw*: *naywpierw, przedstawie Xiędza Kapellana do Krzyża 2, naywpierw pyta się, czy iest i gdzie się znajduie XKapellan* 32, *naywpierw pytaią się czy iadłem Sniadanie* 81 itp.; w L brak, w SDor tylko *najpierw* (i dawne *najpierwej*).

Czasowniki

63. Formanty przyrostkowe *-i-* i *-owa-* oraz przedrostkowe *z-* i *wy-* widać w następujących czasownikach:

Francuzić 'upodabniać coś do czegoś francuskiego': *my francuziemy łacine i słowa łacińskie po francuzku wymawiamy* 160; w L *francuzieć* i *z-* w znac. "Francuzem zostawać, Francuza zarywać", w SDor *francuzić* "wpajać w kogo zwyczaj francuskie, kult francuszczyzny".

Zdaremnić 'uczynić daremnym, zmarnować': *Powinszowałem dobrej Matce, że dzieci ma dobre, że iej staranie, ktore łoży, nie iest zdaremnione* 230; w L i SDor *udaremnić* w nieco innych znaczeniach.

Zwspólnić 'spoić, złączyć': *spoycie tę dwa Symbola w iedną [= w jedno], a z wspolniwszy tę Symbolum wolności i braterstwa...* 47; w L i SDor brak pod *z-* i *w-*.

Zob. też *ponurzyć się i wyjarznić* w § 149.

Datkować (imiesłów *datkujący* w funkcji rzeczownika): *nie wstydzi się nakładać daniny na Xiążęta panuiące i robić ich swemi Kontrybuentami* (na marginesie:) *tributaires datkuiącemi* 125; w L brak, w SDor jest *datkujący* jako dawne.

Konsystować 'przebywać, stacjonować, obozować': *Pułk Konsystuiący w tym mieście* 91, *Kapellanom Polskim Którzy w tém mieście Konsystuią* 94; w L brak, w SDor dawne.

Wyafiszować 'wystawić na pokaz': *ieden Major z Szyltem na piersiach wyaffiszowaney Zasługi którą położył będąc Służalcem Despoty* 12; w L i SDor brak.

64. Jest w Pam. trochę czasowników z innymi niż dziś przedrostkami:

Ozwać się: *po takim ozwaniu się* 198; L pod *ozuwca* ma w nawiasie "ozwać się, ob. Odezwać się", a pod *odezwa* jest *odezwać się* i *odzywać się* oraz archaiczne (z gwiazdkami) *ozwać się* i *ozywać się*; w SDor pod *ozwać się* "przestarz. dziś książk."

Pominać 'ominać, minąć': *Pominowszy Fulde* 84; L brak w tym znaczeniu, SDor – dawne.

Pominać się z czymś 'zminąć się, minąć się z czymś': *pominowszy się zprawdą* 171; L i SDor brak.

Spinać się 'wspinać się': *iak tylko wsiadłem ten [koń] zaczął się spinać* 57; L *wspiąć się* i *wspinać się*, a pod *spiąć* przykład: "Gdy konia spiął ostrogami, koń się wspiął"; SDor "przestarz."

Wezwyczaić się: *po francuzku mówić będziemy dla tego, żebyś się wezwyczaił do płynnego mówienia* 152; L *wezwyczaić* i *wzwyczaić do czegoś*, w SDor *wezwyczaić* jako dawne, a *wzwyczaić* przestarzałe.

Zadumieć się: *widziałem tę Kobietę Zadumioną* 178; w L jest *zadumieć się* i imiesłowy *zadumiany* i *zadumiały*, w SDor *zadumieć się* i *zadumiały* jako dawne.

Zakwitować: *Zakwitowawszy że im nic niewinieniem* 198; w L jest w znac. "kwitując załatwić", w SDor – dawne.

Zasięgać: *Starszeństwo Biskupow Rzymskich zasięga Czasow Apostolskich* 124; L s. v. *zasiądz*, SDor – dawne.

Zbogacić (się): *chcąc się prędko zbogacić* 197, *do prędkiego zbogacenia się* 212, *drudzy Cię zbogacą* 233; w L jest pod z-, w SDor jako "wychodzące z użycia".

Zob. też *obowiązać* i *stargnąć* w § 149.

Są tu też stare formy *wniść* i *wyniść*: *w niść do Ogrodu* 191 i *niewynidziecie z Tey Świątyni* 109; w L jest *wnijsć* i **wyniść* (archaizm) z odesłaniem do *wyjsć*, w SDor "wniść p. wnijsć" oraz "wyniść p. wynijsć" jako dawne. Ale *wyiść* 91, *wjiść* 198 itp.

65. Można przypuszczać, że ks. Puchalski używał obocznie *nadgrodzić* i *nagrodzić*, bo ma zapisy: *wynadgrozdenia* 3 i *szkodę niewynadgrozdoną* 44 obok *wynagrodzenia* 99, *wynagrodzenie* 99, 113 bis. Rzeczownik *nagroda* stale bez d: *nagrodę* 13 marg., 189, 230, *žadney nagrody* 92. L *nadgroda* i *nadgrodzić* z odesłaniem do *na-*, SDor ma formy z *nad-* jako dawne.

Miał też chyba *sprzed(aw)ać* obok *przed(aw)ać*: *Odpusty przedawał Kupcom* 194, *Tytuły na sprzedaż* 194, *przedawcy* 125, ale *na sprzedasz* 167, *na Sprzedaż* 194. L ma *sprzedać* i *przedać*, w SDor *przedać* i *przedaż* dawne.

Zapisał *zobaczemy* 12 obok *obaczemy* 128, *obaczyłem* 138, *obaczę* 219, 225. L ma *zobaczyć* z odesłaniem do *obaczyć*, w SDor *obaczyć* "przestarz. dziś reg."

Przedrostek *z-* jest w *zostać* 7 i *zostawiam* 5. W L są formy z *z-*, a *ostać* i *ostawić* mają gwiazdki (archaizmy); W SDor formy z *o-* jako dawne.

66. Czasowniki z *się*:

Dotykać się czegoś: *nogą dotykaiąc się nog moich* 182; jest w L, w SDor jest to "forma wzmocniona" czasownika *dotykać*.

Grozić się na kogoś: *wszyscy urzędnicy miejscowi są rozgniewani i grożą się na Kapellana* 76; jest w L, w SDor tylko *grozić komu*.

Manifestować się 'opowiadać się głośno za lub przeciw czemuś': *manifestowali się przeciw tej wyprawie* 114; jest w L, jako dawne w SDor.

Patrzeć się: *ja na ten Batalion patrzeć się nie mogę* 34, *patrzeć się bez oburzenia nań nie może* 37; w L *patrzeć bez się*, w SDor przy *patrzeć* odsyłacz do *patrzeć*, bez *się*.

Rozmawiać się z kimś: *Kogą bez kokardy zobaczemy, z tym na Pistolety rozmawiać się będziemy* 12; w L jest, w SDor dawne.

Pytać się i zapytać się kogoś (genet.) o coś: *pytaię się czy nie iestem rannym* 24, *Pytam się was, co ja zwami poczne* 37, *Pytam się Gospodyni... czy masz Pani Jagody Czarne Suszone?* 57 itp., *niech... zapytaię się Generała Szembek (się nadpisane)* 8, *zapytam się czy iest ten Pan* 54, *niech... zapyta się Gospodarza* 74 itp. Rzadkie są zapisy bez *się*, np. *pytam co się należy za Kollacyą wczorayszą* 83, *pyta czego żądasz* 204, *Prefekt mnie zapytał czyli mam Kogo Znajomego w tém mieście* 206. W L oba czasowniki są z *się* i bez *się*; w SDor pod *pytać się* jest cytat: "Pytać się ma odcień znaczeniowy pytania z zaciekawieniem, z przejęciem, dopytywania się" (za Doroszewskim), a pod *zapytać się*, że to "forma wzmocniona czas. zapytać".

Pamiętnikarz opuścił zaimek *się* w kilku zapisach, np.: *cofnąłem do Korpusu* 58, *ieśli ia trzy kroki cafne w tył* 48 (obok *cofaiąc się* 48, *nie cofali się* 148 itp.), *dowiedziawszy o roskazie* 12, *wzdrygnąłem* 182, *Zmiłuycie Panowie!* 97.

Zaimek *się* bywa zachowywany przy rzeczownikach utworzonych od czasowników z tym zaimkiem: *Ciekawość i własny interes nagłity mnie do pytania się, ile Talar zawiera frankow* 154, *powod do nieporozumienia się* 110, *na pewnym Zebraniu się Obywateli Warszawskich* 7, *w obec licznego zebrania się Officerow* 37, *czekamy zebrania się wszystkich Kapellanow* 97, *na tym zebraniu się ogólnem* 133, *iego widzenie się zemną* 3, *nieludzkiem obeyściem się* 40 itp.

67. W następnych czasownikach jest nieco inna niż dziś podstawa słowotwórcza:

Sfanatyzmować: *wsie i miasta z fanatyzmowanej Prowincyi 89, przybyliście do tego zfanatyzmowanego albo raczej przez Wrogów naszych oszukanego miasta 101, ta Kobieta z fanatyzmowana 216*; w L brak, w SDor *fanatyzować i sfanatyzować*, także *s- się*.

Zadowolnić: *co go... zadowolniło 2, Zadowolniłeś mnie i Zadowolniłeś nas 90, co mnie zupełnie zadowolniło 237, także Zadowolnienie 1, 53, 113, 151, zZadowolnieniem 8, 33, 51 itp.*; w L brak *zadowolnić i zadowolić* (pod *zadość* są archaiczne *zadowolność i zadowolny*), w SDor *zadowalniać i zadowolnić* przestarzałe, dziś niepoprawne.

IV. FLEKSJA

Z fleksji rzeczowników

68. Rzeczownik *raz* ma w instrumentalu sing. żeńską końcówkę: *Jnną razą* 215 i *iedną razą* 221 (w słowniku Lindego: "tą razą, pierwszą razą"). Poza tym wyrażeniem ma końcówki męskie, zob. w słowniczku na końcu pracy (§ 149).

69. Inna niż dziś końcówka genetiwu sing. rzeczowników *m ę s k i c h* zakończonych w nomin. na spółgłoskę: *od Granata pękniętego* 24 obok *od granatu* 58, *do Woza* 50, 82, *do woza* 211, *od Woza do Woza* 80.

W acc. sing. od rzeczownika *frank* jest końcówka *-a*: *zaktory* [skobel] *franka iednego ... zapłaciłem* 224; ale też *placiłem Zakrystyanowi frank ieden* 103. Kończącą *-a* ma też rzeczownik *wisk* (tak, zamiast *wist*): *pyta się czy gram Wiska* 222.

W nomin. plur. rzeczowniki męskoosobowe mają historyczne końcówki nominatywne: *Adjutanci* 2, *Sąsiedzi* 19, *Litwini* 47 bis; *Katolicy* 4, *Polacy* 17, 24, *Kozacy* 55, *Urzędnicy* 91, *Proźniacy* 171; *ministrowie* 4, *Officerowie* 8, 12, 25 itd., *Panowie* 12 bis, *Dziadowie* 19, *Oycowie* 19, *Synowie* 39, *Proboszczowie* 202, *Theologowie Polscy* 212; *Obywatele* 4, 8, 18 itd., *Zołnierze* 5, 8, 23 itd., *Rycerze* 31, *tchórze* 125, *lichwiarze* 125, *Współułacze* 232; *duchowni* 202, 203, *krewni* 19; *obrońcy* 20, *Obroncy* 22, *obroncy* 25, *Pochlebcy i sprzedawcy* 125, także *Świętokupcy* 125 (od *świętokupca*, nie od *świętokupiec*); itp. Jest jednak trochę zapisów z końcówkami dawnego accusatiwu: *fanfarony Warszawskie... zaczynaią uciekać* 27, *Gaskony lubią* 176, *Spięgi* 61, *Wrogi nasze* 18, *drżą bogi* 192, *Wyrobniki i Karkodzwygi kupiące się na Krzyżowych ulicach* 227, *Polscy mnichy* 67, *Dumnołakami Włochy* 124, *Śługusy* 27, *gdzie Stali Karabiniery* 27, *Karabiniery zaczynaią się mieszać* 27, *Uzary rąbali Pałaszami* 59, *Wiarusy* 14, *Biedne wiarusy... pożegnali mnie* 73, *Rakietniki... zaczęli puszczać race* 60, *proźniaki* 62, *Proźniaki* 213, *Symoniaki 'uprawiający symonię, kupczący odpustami'* 125; *obronce* 18, *Prawodawce Kościelni* 212, *Zdrayce* 125, *Złoczyńce* 214; także *Ci nikczemni Służalce Despoty i podli Służalce despoty* 54 (od *służalec*, skreśl.). Rzeczowniki *karabiniery*, *rakietniki*, *uzary* i *spięgi* należą do słownictwa wojskowego, skąd w takiej formie przejął je ks. Puchalski, od *wiarus* (też wyraz wojskowy) tworzyło się zawsze nom. plur. z *-y*, w *mnichy* i *Włochy* tematyczne *ch* utrzymał pisarz, by uniknąć zmiany tematu fleksyjnego, *obrońce* to uroczysty archaizm, reszta rzeczowników ma w znaczeniach odcień *p e j o r a t y w n y*.

Nom. plur. od rzeczowników na *ans*: *Trzy kwadransę na iedynastą* 175.

Sporo rzeczowników zapożyczonych, męskich dzisiaj, ma w nom., acc. i voc. plur. końcówkę *-a*: *adresa* 164, *akcydęsa* 155, w *inne Departamenta* 172, *Dogmata* 120, *niszcząc broń i Effekta Woienne* 29, *Effekta* 140, *fundamenta* 121, *Instituto naukowe* 193, 194, *interesta* 210, *Korpusa* (wojsk.) 52, 60, *koszta* 74, 78, 174, 175, *momenta* 19, 182, 185, 199, *PaśZportia* 71, *Paszporta* 73, 76 bis, 139, 145, *prezenta* 199, *protokoła* 164, *punkta* 5, *Rapporta* 74, *Sakramenta* 65, *dwa Symbola* 47, *Systema* 150, *traktamenta* 61. Kończącą *-a* mają też rodzime: *drobne odcienia* 108, *aby te Cienia do Domu wieczności odprowadził* 67, *odprowadzą te Cienia na miejsce wiecznego spoczynku* 95.

W gen. plur., a u osobowych także w acc. plur. męskich rzeczowników miękkotematowych są końcówki *-i*, *-y* obok *-ów*: *Obywateli* 7 (tu 3 razy), 46, 135 itd., *współobywateli* 162, *burzycieli* 144, *Moskali* 4, 5, 7, *Zołnierzy* 13 marg., 29, 46 itd., *Rycerzy* 31, 108, *szermierzy* 31, *Gospodarzy* 131, *Kommissarzy* 174, *Zbrodniarzy* 215 itp.; *gospodarzow* 197 (obok *Gospodarzy* p. wyżej), *święto trzech Królów* 218, *Towarzyszow broni* 45, *współtowarzyszow* 38, 42, 51 itd., *obierał Papieżow* 15, *było trzech Papieżów* 120, *Wikaryuszow* 90, 92, 94, *reszta... Tchorzow* (osob.) 59, *zWspółtułaczow* 95, *współtułaczow* 112 obok *współtułaczy* 100, *Współtułaczy* 115 i *na... Tułaczy* 201, *obyczajow* 110, 186, *zdwoch Pokojow* 83, *nie dali Krzyżow* 63.

Acc. plur. od *pies* ma końcówkę genetiwu w zapisie *on teraz psów tylko gryzie* 221. Ale też *nie tylko psy kaleczy* 221.

Kończącą zerową w gen. plur. ma rzeczownik *centym*: *Frankow Tysiąc i Centym trzydzieści pięć* 133, *dwadzieścia pięć frankow i Centym Ośmdziesiąt* 133, *za drzewo płaciłem Czerdzieści Centym* 231 (skreśl.) itp.

W acc. plur. formę genetiwu ma rzeczownik *śluga*: *wyświęcając za pieniądze Prezbiterow Dyakonow, i innych Śług Ołtarza* 127; to wynik wpływu innych rzeczowników męskoosobowych.

W instrumentalu plur. końcówkę *-mi* widać w zapisach: z... *Chorémi Konmi* 55, *z pieniędzmi* 76, *brząkał pieniędzmi* 157; z... *dziećmi* 83 (neutrum); także *przyjaciołmi*, zob. niżej.

70. Odmiana rzeczowników (*nie*)*przyjaciół*, *ksiądz* i *książe* w l. mnogiej: gen. *Przyjaciół* 6, *Nieprzyjaciół* 46, dat. *Przyjaciółom* 82, *nieprzyjaciółom* 148, instr. z *moimi Przyjaciółmi* 59 obok *zmemi Przyjaciółami* 10, *między Przyjaciółami* 106 i *będąc sami Nieprzyjaciółami Wolności ludu* 131; *Xięża* 3, 120, instr. *między naszymi Xiężami* 173; *na Xiężęta panujące* 125 (archaizm).

71. Deklinacja rzeczownika (*wice*)*hrabia*: *Jenerał Piotr Hrabia Szembek* 33; gen. sing.: *od Pana Wice Hrabiego* 204, *Vice Hrabiego* 224, *Hrabiego Tuluzy* 125, *z Corką Hrabiego Burguńskiego* 128; dat. sing.: *Piotrowi Hrabiemu Szembek* 185, *Hrabiemu Ossolińskiemu* 195; acc. sing. *mieć... Hrabie Generała* 2; gen. plur.: *z familią Vice Hrabiew des Gourgue* 197, *w domu Vice Hrabiew de Gourgue* 216.

72. Niezgodnie z dzisiejszymi zwyczajami urabiał ks. Puchalski formy przypadków zależnych od męskich rzeczowników obcych (francuskich): *Kija na Bilardzie* 101 (zamiast *na bilardzie*, franc. *billard*); *prawo francuskie... liarow... nie zna* 154, *ani liara nie ustąpi* 199 (zamiast *liarda*, *liardów*, franc. *liard* 'szeląg, grosz'); *to się działo w obecności Luięgo* 144 (franc. *Louis*). Formę *bilar* notuje L, także SDor (jako dawną); *liar* w tych słownikach nie występuje.

73. Z deklinacji rzeczowników *oczy* i *ręce*: *własnemi oczami* 136, *własnemi oczami* 138, ale też *własnemi oczyma* 59; *z złożonemi rękami* 145, *oboma rękami* 219, *z bronią w ręku* 31.

74. Miękkotematowe rzeczowniki *ż e ń s k i e*, które miały dawniej w nomin. sing. końcówkę *-á* (*a* ścieśnione), mają w Pam. w accusatiwie sing. najczęściej końcówkę *-q*, rzadko *-ę*.

Rzeczowniki zapożyczone z *-ja* po spółgłosce z końcówką *-q* (w porządku alfabetycznym): *chciał zburzyć Antyochoyą* 130; *na... Artylleryą* 94; *porzucił Bolonią* 126; *wysłała Delegacyą* 112; *prosił o Dymissjią* 139; *odwieść Emigracyą* 114, *rozproszyc Emigracjią* 149; *Ewangielią przeczytawszy* 53, *przez francyą* 85, 171, *przez... francjią* 136, *opuścić francjią* 135 itd.; *na ich intencjią* 158, 176, 212, *na jej intencyą* 176 (tu *q* przerobione z *ę*), *na intencjią* 212; *na Kancellaryą* 102, 103; *na... Kawaleryą* 94; *dał mi Kollacyą dobrą* 83, *co się należy za Kollacyą wczorayszą* 83; *prosilili... o Kommunią Świętą* 65; *abym się udał... na Kuracyą* 56; *poiął swą missjią* 137; *Zniweczyli... opinią* 100; *byłem posądzonym o redukcjią* 158; *uczyniwszy Rekonylijacyą* 93; *przez Religiją* 110; *Rezurrekcyą... zaczęliśmy* 96; *na Sessjią* 140; *porządkuięcej Stancjią* 233; *na Syberyą* 70 (skreśl.); *prowadzi Sympatyą* 147; *ma... Theologią* 212; *w Wigilią moiego wyjazdu* 79; *za Rzekę Wilią* 47 marg. Z końcówką *-ę*: *Armie francuską* 129; *kommunikuięc Decyzjie... nadesłaną* 151; *takową Deklaracyę... podpiszemy* 119; *Czwartą Dywizyę* 34; *uzbraja nawzajem familie iedne przeciw drugiey* 105, *nieszczęśliwą familie* 192; *będziecie mieli pewną informacyę* 175, *prosząc o informacyę* 164 (tu może acc. plur.); *Świętą Inkwizycyę wprowadzić* 200; *na Installacyę... Zaproszę* 4; *maięc Kommunikacyę zParyżem* 164; *podpisała Konstytucyę narodową* 200; *Spiwalem Lekcyę* (część mszy) 154; *obiechawszy całą Lenie Boiową* 34; *odebraliśmy organizacyę* 142; *zdożyłście znaczną partyę Koni wierzchowych* 46; *Na tę propozycyę* 210; *znalazła protekcyę* 114; *Rewolucyę* (w kustodzie) *Rewolucyę za Narodową uznali* 10-11; *przez mocną transpiracyę* 197. Obie końcówki mają następujące wyrazy: *obiecał wyrobić... amnestię* 69, *nie będzie nas... prowadzić pod Amnistyą Cara* 148 obok *proszących ...o ułaskawienie czyli amnistie* 71; *Te Expedycyą przyniosł mi* 94 obok *który mi te Expedycyę doręczył* 99; *miał dawać Historjią Polską* 139, *prosiłem o Historjią Kościelną Fleurego* 159, *gdy jej opowiedziałem historyą* 224 obok *opowiada mu całą historyę* 87, *opowiedziałem całą historyę* 152, *Historjje Fleurego... czytałem* 159, *Całą Historyę... opowiedziawszy* 182, *opowiedziałem Całą historyę*

202, *opowiedziała mi historię* 223. Niejasne są zapisy: *Na Korrespondencje z Niemcami... Wexel... przesłałem* 133 i *Cytował Korrespondencje Lekarza iednego* 214; może to acc. plur. (por. *ostatnie Korrespondencje nasze były Dwernickiemu przesłane* 164).

Od rzeczownika *msza* acc. sing. z *-q*: *na Mszę* 53, *Zaczętem Mszę Święta* (!) 53, *odSpiewa Mszę Świętą* 103 itd. (kilkanaście zapisów); z *-ę*: *Mszę de Requiem* 91, *za każdą Mszę południową* 155 obok *na Mszę południową* 155 (błędy: gdzie *Skibiński Kapellan Mszę Święte miewał* 132 oraz *prosi o Mszę* 224; to niewątpliwie formy acc. plur.). Inne rzeczowniki z *-q*: *wykonali wolą swego Komendanta* 5, *Wolą starszego... wypełnić musiałem* 5, *Cytując wolą Biskupa* 68, *Wolą moją objawiłem* 112, *oznajmił nam wolą Podprefekta* 145, *w niewolą* 25, 46, 55 bis, 60; *czy Pani masz kuchnię* 228 (skreśl.), *ieśli Pani znasz iaką Garkuchnię porządną* 229 (skreśl.); *Zbor Trydencki przepisał Ubior Duchownym Suknię długą* 120; także przez *Gospodynię* 222 i 223, *przysła Panu... Gospodynię* 229 (skreśl.) oraz *trzymał... iedną Hrabinią de Turene* 128.

Niepewna jest końcówka accusatiwu plur, od rzeczownika *msza*, bo występuje w zapisach z błędną składnią: *Pominowszy kilka Pogrzebow i Mszy spiewane i czytane* 176 (może tu związek *kilka mszy* z końcówką genetiwu) oraz *na Czterdzieści Mszę* 202 (*Mszę* zamiast *msze*; chyba to nominativus przy liczebniku czterdzieści).

75. Warto jeszcze zwrócić uwagę na kilka innych szczegółów z fleksji rzeczowników żeńskich.

Gen. plur. od *laweta* i *aleja*: *Lawetow* 29 i *Allejow Jerozolimskich* 61.

Od nazwy *Narew* acc. sing.: *nad Narew* 52, ale *przeszliśmy rzekę Narwę* 49; instrumentalis: *pomiędzy Bugiem i Narwią* 46.

Urzeczownikowiony przymiotnik *baronowa* odmienia się jak przymiotnik, a *Miłosna* (nazwa miejscowa) ma odmianę rzeczownikową: *Pani Baronowa* 207 bis, *do Pani Baronowy* 207, (list) *samej Pani Baronowy oddać* 207; *do Miłosny* 55, *pominąwszy Miłosne* 54.

Rzeczowniki *wygrana* i *przegrana* odmieniane są tu jak przymiotniki: *które mu wygraną obieciują* 43, *ten chwalebny czyn wygraną jej zapowiada* 200, *bliscy przegranej* 147.

76. Z deklinacji rzeczowników rodzaju *n i j a k i e g o* warto było odnotować tylko dat. *sercu moimu* 170 i *Jmieniowi Polskiemu* 29. O formie *oczyna* obok *oczami* zob. w § 73.

77. Nie odmieniał ks. Puchalski trzech spolszczonych nazwisk: *od Generała Szembek* 6, *od Jenerała Szembek* 11, *Dywizya Jenerała Szembek* 13, *Piotrowi Hrabiemu Szembek* 185, *niech... zapytaią się Generała Szembek* 8; *do domu F[ryderyka] Seydel Pułkownika Gwardyi Narodowej* 7; *Dowodzce Brygady Jenerała Languerman... oddalili* 58 (ale *pod Langguermanem Konia ubitą* 48).

Nie odmieniany jest rzeczownik *szose*: *na trakcie publicznym czyli szose* 20, *na prawą odszose* 23, *na prawą stronę Chause głównego traktu* 27, *obok Szose* 28. Wyraz jest francuski (*chaussée*), ale ks. Puchalski wziął go nie z języka francuskiego, lecz z rosyjskiego *šossé*, trzeba go więc uznać za rusycyzm, mimo że raz został napisany prawie dokładnie po francusku.

Nie odmieniane są francuskie nazwy miejscowe: *W Nansy, Maką, Dyżą, Lyon podobnie byliśmy przyjmowani* 85, *do Ryberak i w Ryberak* 145, *w Riberac* 146, *z Ryberak do Bordo* 151 oraz *do Bordeaux czyli Wodobrzegu* 133.

Nieodmienne są rzeczowniki z łacińskim zakończeniem *-ium* w l. poj.: *bez honorarium* 202, z... *honorarium* 209, *do Koncylium* 14 marg., *do Seminarium Polskiego* 129 i *do Seminarjum Polskiego* 192. Jest jednak zapis *Rektora Seminarjj* 230, w którym *-jj* jest przerobione z *-yum* lub *-ium* (por. *gwarowe poszedł do seminarji na księdza*). Pluralis: *honorarya* 177 (3 razy), 208, 212, *beneficya* 128 bis, *iuż mi nie dawali honoraryow* 202.

Zaimki

78. W sprawie zaimków *o s o b o w y c h* zwrócić trzeba uwagę na następujące fakty.

Po przyimkach formy zaimków zaczynające się od *j* i od samogłoski mają nagłosie *ń*:- *do niego* 9, *po nią* 76, *dla nich* 4 itp. obok *iego*... *Zamiarom* 10, *niech ją* [urazę] *odłoży* 45, *ich ministrowie* 4 itp. Wyjątków nie ma. W gwarach kresowych spotyka się formy bez *ń*-.

Zgodnie z normą ogólnopolską formy enklityczne są odróżniane od akcentowanych: *robią mi* *tysiącne wyrzuty* 2, *naymiley Ci* *dziękuje* 9, *Żegnam Cię* 58, *Mowie mu* 9 (obok *zostawiam go iemu samemu* 42), *widząc go* 16 itp. Nie widać form długich poza akcentem. Ale *Zdrow iestem i Ci* *życzę zdrowia* 173 z *ci* pod akcentem.

W acc. sing. zaimka *ja* jest zawsze forma *mnie*: *wezwał mnie* 1, *zszedłszy mnie* 2, 3, *Boli mnie* 3 itp. Nie ma formy *mię*.

Warto odnotować: *o trzeciem Batalionie* *mówił, iż patrzeć się bez oburzenia nań nie może* 37. Częstka *-ń* pełni funkcję zaimka w acc. sing. masc., jest więc użyta poprawnie.

Charakterystyczna jest deklinacja zaimka *on* z rdzeniem *on-* w przypadkach zależnych. Cytuję część wynotowanych zapisów w kolejności ich występowania w tekście: *na tak zaszczytne powitanie nieZasłużyłem, ale całą siłą starać się będą stać się o n y c h* *godnym* 25, *stać się godnym tych pochwał, które dziś odbieram, gdyż dotąd nie byłem w stanie zasłużenia o n y c h* 33, *ta sama ziemia... skarżyć was będzie... że pozwalacie dzikim hordom deptać o n ą* 35,

Tak Oycowie nasi postępowali... rozszerzając granice Polski, tak i my robmy stając w obronie o n y c h 46, *iuż wybor nastąpił, tylko czekamy zebrania się wszystkich Kapellanow do podpisania o n e g o* 97, *Ten list wprost do mnie był przyniesionym... Po odczycaniu o n e g o wezwałem współbraci Kapellanow* 118 itp. Takich zapisów jest 15 (reszta na s. 68, 109, 142, 152, 159, 165, 175, 177 i 205). W języku staropolskim taką fleksję miał zaimek *on* w funkcji zaimka wskazującego.

Acc. sing. femin. ma końcówkę *-q*: *onq* [ziemię] 35 (zob. wyżej), *zostawując Jq* [ojczyznę] 35, *niech iq* [karę] ...*odbierze* 44, *niech iq* [urazę] *odłoży* 45, *niech sięgnie po nią* [ostatnią kroplę krwi] 76 itd.

Nom. sing. neutr. od *on* ma końcówkę *-o* obok *-e*: *Zapytacie się waszego Sumnienia a onq wam powie prawdę* 40 obok *nie było one* [siodło] *stosowne* 13. W acc. sing. jest *-e*: *oddawszy mu one* [dzieło] 177; nie ma formy *je*³⁸.

W acc. plur. rodzaju męskiego nieosobowego jest trzykrotnie zapisana forma *ich*: *Jdzie na Cały świat nauczaycie Narody chrzcząc Ich w Jmie Oyca...* 124, *że Kanonik masz dużo pieniędzy i że masz mi ich dać do schowania, przyimę ich zchęcią* 173. W rodz. nijakim jest *je*: *aby ię* [świadcstwa] *czytali* 163.

79. Zaimek w s k a z u j ą c y *ten*. Rodzaj żeński ma w acc. sing. starą końcówkę *-ę*: *tę... radość* 24, *pod tę porę* 24, 76, *tę podróż* 51, *na tę godzinę* 76, *tę ostatnią Krople krwi* 76, *wydrzec mu te wartość* 110, *te prawdę* 110, *natę składkę* 133 itp.

Zaimek rodzaju nijakiego w pozycji przed rzeczownikiem, tzn. w funkcji przydawki, ma w nominatiwie i accusatiwie sing. przymiotnikową końcówkę *-e*: *iak się Woyna skończy to tę prawo istnieć przestanie* 40, *Tę spotkanie... kosztowało* 51, *te monstrum obrzydłe wśliżneno się* 128, *Też* ['to-ż' * *pismo mówi* 192, *tę miejsce jest zaięte* 201, *dziś te prawo im nie służy* 206 itp., *Młodzież zaczęła tę tak święte Dzieło* 11, *przydą tu w tę miejsce* 17, *wszedłem w tę koto* 33, *Opuściwszy te miejsce* 60, *na te Nabożeństwo* 90, *na te podanie* 99, *widząc te jego niedołęstwo moralne* 119 itd.: wyjątek: *zapewnili sobie to szczęście* 148 (w przepisany do Pamiętnika liście, a więc w tekście obcym). W innych funkcjach syntaktycznych, często razem z zaimkiem *wszystko*, używał pisarz formy *to*: *To się działo zrana* 3, *niespodziewając się za to najmniejszego wynadgrodenia* 3, *to wszystko co do mnie należało zrobiłem* 30, *na to wszystko* 37, *Pan to naylepiej znasz więc to zrob* 97, *bo to ten sam głos* 108, *to widząc* 144 itp.

80. Zaimek *sam* przy rzeczowniku, tzn. w funkcji przydawki, ma końcówki takie jak w przymiotnikach. Widać to w accusatiwie sing. rodzaju żeńskiego: *Matkę samą... wysłać w drogę* 6, *potwierdził też* [= *tę-ż*] *samą władzę* 92, *nad*

³⁸ Zob. M. K u c a ł a. "Weźmi zwierciadło ze ściany I podaj go w moje ręce". "Język Polski" 54:1974 s. 342-349.

samą śmierć 143. Także w nominatiwie i accusatiwie sing. rodzaju nijakiego: *Same płazanie się ministrowi... rzuca go w podejrzenie* 141; *rzuca się... na same Bóstwo* 105, [List] *robi też same wrażenie* 172; ale w funkcji orzecznika ma końcówkę -o: *czyli to jest iedno i toż samo trzymać iedność z Apostolską Stolicą co i trzymać zPapieżem?* 120.

81. Zaimki *d z i e r ż a w c z e* mają w accusatiwie sing. rodzaju żeńskiego końcówkę -ą: *Brykę moią* 47, *podróż moią* 47, *moią rękę* 51, *dłoń moią* 51; *na twoią stronę i nie obecność twoią* 7; *swoią kwaterę* 88, *sławę swoią i godność swoią* 217; *chwałę naszą* 19, *Sprawę naszą* 70; *przez waszą zniewieściałość* 36, *na waszą obrone* 39; itp. Wyjątek: *plóńcząc moje białizne* 191; pisarz chciał chyba napisać *moje koszule*.

W Pamiętniku jest bardzo dużo skontrahowanych form zaimków dzierżawczych, np. *mego Zwierzchnika* 2, *Roskazu swego* 8, *żądaniu memu* 57, *z swym Dowodzcą* 21, *oświadczając swe Zadovolnienie* 1, *pochowawszy swe Mondury* 31, *nie obecnością swą* 7, *w swej bez denności* 35, *swych metrów* 11, *przeciw swym Królom* 4, *zmemi Przyjaciółami* 10, *nad swemi głowami* 24 itp. Najczęściej jednak występują formy dłuższe.

82. Najczęściej używanym w Pam. zaimkiem *w z g l ę d n y m* jest *który* (około 800 razy).

Charakterystyczna tu jest forma *którego* w accusatiwie sing. rodzaju męskiego nieosobowego: *ten grosz... któregoście zmarnotrawili* 36, *nie wywiźemy się z długu... któregośmy zaciągnęli* 45, *tego Pałacza... którego biorąc z rąk waszych...* 48, *na moście którego nieprzyjaciel... popsuł* 48, *oddając kwit, którego o małą nierzucił mi podnogi* 77, *rachunek... którego doręczyłem Radzie* 99, *Lud któregośmy zostawili w niewiadomości* 107, *List wasz któregoście do mnie pisali, odebrałem* 117 itp. Wyjątkowo *Dar ten który dziś od was otrzymałem* 25. Po przyimku jest poprawna formy *który*: *offiarowali mi posiłek, za który... im podziękowałem* 39, *wraz zobowiązkiem którego pełniłem i za który nędznie wynagrodzony byłem* 171, [skobel] *zaktory franka iednego... zapłaciłem* 224.

W accusatiwie plur. rodzaju męskiego nieosobowego jest poprawna forma *które*: *dałem mu kilka złotych, które przyjmując...* 9, *przebacząc mu tak haniebne kroki...*, *które popełnił* 11, [listów] *było dwa...*, *które poźniej... odesłałem* 199 itp.

Na uwagę zasługuje zapis z formą *któren*: *List Twój...*, *któren z wielką przyjemnością pokilkakrotnie odczytywany...* 171.

Jest trochę zapisów z zaimkiem *co* w funkcji nominatiwu sing. i plur. np.: *ja nieznam tego co tę świadectwo podpisał* 65, *czy znacie Wojażera co do francyi pomaszerie* 72, *ten obywatel co znami chodził* 83, *ten co powiada* 106; *Ci co mieli bliższy przystęp* 10, *niech Zaświadczą Ci, co Pana oddawna Znaią* 65, *Ci co niepodpisali* 98, *Ci co was z chęcią odwiedzają* 134, *tych co wyżej wyrażeni* 144.

Normalnie w tych przypadkach występują odpowiednie formy zaimka *który*, zob. § 138.

Od zaimka względnego *jaki* accusativus plur. rodz. nijakiego ma w jednym zapisie końcówkę *-ich*: *ieden Kaznodzieja miewał takie kazania, iakich poraz pierwszy miała szczęście słyszeć* 225. W rodzaju męskim nieosobowym jest *-e*: *takie trudy iakie wytrzymaliście* 40, *wysila się nad sposobami w iakie naydotkliwiy ma mi dokuczyć* 78.

83. Z innych zaimków warto odnotować formę accusatiwu sing. femin. zaimka *zaden* z końcówką *-ę*: *ja wżadne Politykę w dawać się niechcę* 175. Także odosobniony zapis zaimka *pevien*: *ma zapewnione schronienie na pewny czas* 75. Zaimek *jeden* 'pewien, jakiś' w acc. sing. femin. ma raz końcówkę *-ę* i 2 razy *-q*: *zna iedne Panne Polską* 216, *na Dworze swoim trzymał... iedną Hrabinią* 128, *wchodzę do Salonu zastaie iedną Panne... Siedzącą przy Kominku* 218.

Liczebniki

84. Liczebnik *jeden*

W acc. sing. rodzaju żeńskiego jest stara końcówka *-ę* w zapisach: *uzbraja... familie iedne przeciw drugiej* 105, *miałem tylko iedną pare trzewików* 182, *wziął iedne Dame, Lekarz drugą* 219, *Z tych [szpilek] iedną wzięła w zęby* 225. Więcej zapisów z końcówką *-q*: *iedną część* 12, *podwodę iedną* 51, *na iedną filizankę* 57, *na iedną Komende* 59, *mieli iedną Corkę* 82, *na iedną Mszą* 158, *Mszy trzydzieści iedną odczytałem* 177, *tylko iedną pare znałem rozwiedzioną* 216, *iedną Panne* 218, *tę iedną [młodą panienkę]* 226.

W nom. i acc. sing. rodz. nijakiego jest przymiotnikowa końcówka *-e*: *iedne miasto niewdzięczne* 61, *formuemy iedne Towarzystwo* 108; w zapisie *formucie iedno Koło, iedne Towarzystwo* 107 obok *-e* jest *-o*. W zapisach tych liczebnik *jeden* wystąpił w funkcji przydawki. W innych funkcjach ma on końcówkę *-o*: *czyli to iest iedno i toż samo trzymać iedność z Apostolską Stolicą co i trzymać zPapieżem?* 120, *obieraiąc iedną (!) z dwoyga* 17.

85. Niektóre formy liczebników *dwa* i *obadwa*

Nomin. rodz. męskoosobowego: *Ci dway nie mieli tyle nad sobą mocy* 33; *obadwa zblądzili* (Skrzynecki i Szembek) 33.

Genetivus (z rzeczownikiem męskoosobowym także w funkcji nomin. i accus.): *z dwoch powodów* 25, *pomiędzy ktoremi było dwoch Majorow* 75, *dwoch Bogow uznawali* 129 itp. obok *dwóch oddzielnych Parafij* 170, z... *dwóch dań* 229 (skreśl.), *Przyszło dwóch Wieśniaków* 157, *dwóch Bogów... uznawali* 18; *z obydwóch Stron* 50, *bierze nas obydwóch zaręcę* 92 obok *z obydwóch stron* 48, *obydwóch Dywizy* 13.

Dativus: *tym dwóm starcom* 184, *dwóm Panom* 188 obok *dwóm Panom* 16; *za co obydwom podziękowałem* 170.

Acc. rodz. męskiego nicosobowego: *po dwa razy mnie zastąpił i za obadwa wziął honorarya* 177; rodz. żeńskiego: *Kula... moje obydwie nogi byłaby oberwała* 27.

Instrumentalis: *oboma rękami* 219.

86. Z form innych liczebników na uwagę zasługuje instrumentalis w zapisach: *Przed kilku dniami* 7, *z wielu nierządnicami* 128, *przed pietnastu a może i więcej miesięcy* 152 (tu błąd składniowy). Także formy acc.: *Zabraliście w niewolą kilkuset Ludzi* 46 i *Mszy trzydzieści iedną odczytałem* 177.

Liczebnik porządkowy: *otoczony bagnietami Pięćdziesiąt Siodmego Pułku* 135.

Liczebnik obój (oboji): *Dzieci oboiey Płci* 1; w SDor "daw."

O liczebnikach jest jeszcze mowa w § 124.

Niektóre przypadki fleksyjne przymiotników i formacji o fleksji przymiotnikowej

87. Bardzo starannie jest pisana końcówka *-ej* w gen., dat. i loc. sing. rodzaju żeńskiego: *z całej prawie Dywizy* 1, *ta nietrafność naszey nauki* 4, *tey szkole* 1, *poskonczoney modlitwie* 3, *O Godzinie dziewiątey* 5 itp. Tylko w kilku wypadkach jest *-y* i *-i*: *wyaffiszowany Zaslugi* 12, *przykład... niezachwiany odwagi* 33, gen. *Dywizy Czwarty* 33, *do ostatni kropli krwi naszey* 36, *chwale przez nadDziadow naszych nabyty* 28, *do Pani Baronowy* i (list) *samej Pani Baronowy oddać* 207. Pisownia *-ey* do połowy Pamiętnika, dalej pisownia *-ej*.

W acc. sing. femin. jest końcówka *-ą*, np. *w tak nieszczęśliwą godzinie* 3, *swą książką* [zamiast *książkę*] 2, *moją rękę* 4, *przystuga iaką robie* 3. Wyjątki: *nigdybym go o podobne taskę nieprosił* 77 oraz *wskazuią mi stołek po prawe strone gospodyni* 219 i *sam usiadł przymnie, a zanim Lantrat po prawę, a na lewą (= na lewo) inni Ministrowie* 80³⁹.

88. Instrumentalis i locativus sing. rodzaju męskiego i nijakiego mają tę samą końcówkę. Najczęściej występują zapisy z *-ym* i *-im*, zwłaszcza w drugiej połowie Pamiętnika, niemal równie częsta jest końcówka *-em*, znacznie mniej jest zapisów z *-ém*, najmniej z *-ým*. Przykłady: *czy można bydz tak nieuważném i lekko biorącym słowa generalskie* 2, *sekretem nieprzetamanym* 3, *Był dobrym Patryotą* 3, *zWozem Paro Konnym* 9, *tym Świętym zapałem* 21, *Domem swoim* 82, *za nim* 108 itp.; *tym zaszczytnym zaufaniem* 37, *czym dopełniliście...* 46, *Pod miasteczkiem francuskim* 85 itp.; *w Całym Pułku* 1, *w tym względzie* 2, *traf, w którym...* 3, w

³⁹ Por. L s. v. *strona*: "Wojska Rzymskie stanęły z iedną stronę Oktawiego, z drugą Brutusowe".

swym Raporcie 4, po Całym Garnizonie 5, w swoim Kościele 202 itp.; w tym, że... 4, na pewnym zebraniu się 7, po małym śniadaniu 13, na miejscu wytkniętym 13, na Biskupstwie Medyolańskim 15, w sercu moim 191 itp. – Za pierwszym Roskazem 2, małym uśmiechem 3, z Małoletnim synem 6, czynem waszem patryotycznym 7, z pełnym Wozem 9, Duchem Bożem 15 itp.; prawem Boskiem 14, z... wielkiem poświęceniem się 33, nie ludzkim obęściami się 40, nietrafnem obęściami się 43 itp.; – w największym Zapale 2, w Pałacu Prymasowskim 6, na Chłopickim 11, w swem uporze 11, po niejakiem czasie 12 itp.; w takim położeniu 14, Po tak zaszczytnem powitaniu 15, nie na swoim miejscu 16 itp. – przed zamierzonym czasem 5, z tym dodatkiem 7, z tym szanownem Wieśniakiem 10, z Naczelnym Wodzem Skrzyneckim 33 itp.; tym była ziemia okryta 29, z tym odiechał 13, z mężtwem właściwym Polakowi 38, przed... własnym sumnieniem 43 itp.; w Roskazu swym dziennym 1, w czasie Rewolucyjnym 6, w tym celu 9, W wieku szostym 15, w pierwszym Pułku 31 itp.; w tym mieście 1, w czym 3, wiedząc o tym 2, 6, w tym miejscu 17 itp. – z swym Nayukochańszem mężem 6, z tym warunkiem 12, z tym... rozmawiać będziem 12, z całym swym Pułkiem 20, tym sposobem 31, 43, 44, czynem chwalebny 38 itp.; z Zadovolnieniem największym 51; w Następnym Miesiącu Lutym 1, w największym ogniu 20, momencie, w którym... 21, w tym razie 48, w tym punkcie 52 itp., w miejscu wyznaczonym 5, w tym imieniu 22, w tym miejscu 34 itd. W zapisie z swoim Boskjm prawem 106 końcowe -jm przerobione z -iem (końcówka -im była więc lepsza).

89. W datiwie plur. różnych rodzajów gramatycznych najczęściej jest -ym i -im: przeciw swym Królom 4, B[r]aciom waszym 5, braciom naszym 12, wszystkim ... sąsiadom... mieszkającym 19, nam wszystkim 28 itp. Rzadziej występuje -ém, np. Takie i tym podobne głosy 11, przyszłym niekorzystnym skutkom 34, nam tylko samém 41, niektórym Osobom 33, tym wychyleniom 42, podobnym uchybieniem 43. Najradsze są końcówki -em i -ým, np. daycie przykład drugim 27, Polskiem Kapellanom 84, wszystkim naszym sąsiadom 19, familliom waszym 50. Od on bez wyjątku forma im, np. 2, 4, 7 bis, 8 bis.

90. W instrumentalu plur. wszystkich rodzajów gramatycznych jest najczęściej -emi: są ludźmi pełnoletnimi 4, z niemi [żołnierzami] 8, byliście naoczniemi swiatkami 8, zmemi Przyjaciołami 10 itp., zsiodłami po przekręcanemi nabok 28, miejsca... iakimi są rowy 28, własnymi oczami 50 itp., za Szkołkę Dzieci i za Szkołę Lankastra żołnierzy, któremi... zajmiesz się 2, przedniemi nogami 20, nad swemi głowami 24, ostatniemi siłami 29 itp. Rzadkie są końcówki -émi i -ymi, -imi: dobrémi obywatelami 7, z témi Winowycami 44, woz... napelniony rannémi 50, między Którémi 50, z Duchownémi 154 itp.; zniemi 70 ze skreślonym e, nimi 70, Polskimi Kaptanami 104 (tu -imi przerobione z -iemi), wszystkimi sposobami

114, nad drugimi 188 bis, z moimi Przyjaciółmi 59 itp. Wyjątkowo pomiędzy znaczniejszymi [obywatelami] 80.

91. Na uwagę zasługują następujące zapisy z pełniącym funkcję czasownika przymiotnikiem (*po*)winien: *Smutne doświadczenie p o w i n n o was przekonac* 45, *Panowie Kommissarze w i n n i są skuteczniec swą czynność* 140, *ciała tych, którzy w pojedynku polegli... p o w i n n e być chowane na mieyscu gdzie Śmierć zaszła* 95, *obowiązki religijne, które dla dobra Emigracyi w i n n e być spełniane* 111, *iedne chęci i uczucia p o w i n n e nas w ieden Węzeł przyiaźni i Działalności Dla dobra Oyczyzny i Całej ludzkości wiązać powinien [sic!]* 107-108, *mowi, iż iest obowiązkiem nie tylko mężczyzn ale i Kobiet... gdy obaczą psa wściekłego na ulicy, więc p o w i n n e zabić..., żeby drugich niekaleczył* 219 (tu powinno odnosi się chyba do kobiet); także *Dzieci wywdzięcając się Rodzicom w i n n i są im bydz podporą w ich Starości* 36.

O przymiotnikach typu *zdrów* w § 112 a.

Stopniowanie przymiotników i przysłówków

92. Są w Pam. zapisane syntetyczne formy comparatiwu i superlatiwu przymiotników i przysłówków, które dziś stopniowane bywają inaczej lub w ogóle stopniowaniu nie ulegają. Przedstawiam te formy w porządku alfabetycznym.

Bolesny: *był to dla mnie nowy cios boleśniejszy... niż te wrzody* 64, *Znośniejszym iest dla pierwszych, boleśniejszym dla drugich* [zdanie bez podmiotu] 101. Czarny: *najczarniejszych Zbrodni* 142. Czysty: *chęci waszę są najsświętsze i nacyzysze* 8. Dotkliwy: *znaydotkliwszém smutkiem Duszy* 40. Gęsty: *naygęstszy Ogien* [w bitwie] 26. Godny: *pomiędzy najgodniejszemi Obywatelami* 146. Gwałtowny: *najgwałtowniejszych potrzeb życia* 172. Niebezpieczny: *w nayniebezpieczniejszych chwilach* 101. Niedostępny: *nayniedostępniejsze Gory Alpy* 111. Niekorzystny: *znajniekorzystniejszego dla mnie stanowiska* 201, *z najniekorzystniejszemi... Warunkami* 142. Nicpewny: *ide na nayniepewniejsze, rzucając się w ręczę opatrności* 73. Nieszczęśliwy: *Lud iest najnieszczęśliwszym* 193. Niewinny: *uznałem ich nayniewinniejszemi* 39, *Ci ludzie są nayniewinnieysi* 44. Nieznośny: *wyZszość wasza iest dziś naynieznośniejszą dla braci waszych* 40. Oplakany: *w przepaść nędzy nad samą Śmierć oplakańszą* 143. Pługawy: *naypługawszę Kobicisko pod Słońcem* 86. Posłuszny: *najposłusznieszy Sługa* 118. Potrzebny: *co było naypotrzebniejszym Żołnierzowi w polu* 29, *dawszy każdemu to, co widział, że mu było naypotrzebniejszym* 72; *niech zachowaią Szczodrobliwość swoią dla potrzebniejszych odemnie* 225. Pożądany: *naypożądansze dobro* 109. Regularny: *regularniejszego wykonania roskazu* 42. Stosowny: [siodło było] *naystosowniesze do moiey gwałtowney potrzeby* 13. Ukochany: z... *Nayukochańszem mężem* 6. Uży-

teczny: *naużyteczniejsze... Zdanie 93, ludzi... naużyteczniejszych 147. Widoczny: najwidoczniejsze... przykłady 142. Zielony: [listki] zieleńsze... od listków pietruszczanych 211. Znośny, zob. wyżej pod *bolesny*.*

Akuratnie: *Wydał Roskaz... co iak nayakuratniey wypełniem 1, polecitem Pod-officerowi... co iak nayakuratniey wypełnił 2. Bolesnie: boleśniej serce Polskie zraniła 189. Chwalebnie: byłoby chwalebniey, żeby... 90. Czynnienie: Szkołę Dzieci i Szkołę Lankastra Żołnierzy, Któremi nacyzynniey zajmujesz się 2. Dotkliwie: aby nam najdotkliwiej mógł szkodzić 118. Niestuszenie: prześladować Któremi Cię najniestuszeniej Złośliwość ludzka dotknęła 164. niesprawiedliwie: Jenerata Languerman nayniesprawiedliwiey... oddalili 58. Ochotnie: we dwóch będzie nam ochotniey [jechać] 9. Pomyślnie: wszystko naypomyślniey idzie 5. Religijnie: Instytucje święte, Które sobie Zakład utworzył i najreligijn[i]ej zachowuie 141, najreligijniey wypowiedał się 185. Rzewliwie: rzewliw[i]ej płacząc 145. Sprężyście: działać iak naysprężyściey 10. Szkodliwie: Zdradzay, oszukuy bliźniego twego iak tylko nayszkodliwiey możesz 119. Uroczyście: Religij, ktorej obowiazki nayuroczyściey są zachowane 141, chcieli tę pamiątkę Zmarwychwstania Całej ludzkości najuroczyściey obchodzić 174, przyrzekli mi najuroczyściey 213 itd.*

Z fleksji czasowników

Czasowniki o innym niż dziś paradygmacie fleksyjnym

93. Zapisy takie, jak: *że tak rzekę 101, zrzeką się 113, do rzeczzonego Lasku 26, przed rzeczoną godziną 53* itp. świadczą o archaicznej odmianie czasownika *rzec*. Jest jednak przy tym zapis *niech wyrzekną się 191*.

Zapis *aby... nie zagrzebła was 35* implikuje koniugację *grzebę grzebiesz* i infinitivus *grześć*.

Zapis *Ukłota cię prawda 141* (przez *o*, nie przez *u*) pozwala domyślać się odmiany *kolę kolesz*, przeczą jednak temu zapisy *tę prawdę Kłuiącą go 141, Kłuiącemi mowami 199* i *gadaniny... Kłuiące 217*.

Infinitiwu *próc* domyślamy się po zapisie *podszewka była poprota 82*. Brak w Pam. innych form tego czasownika.

Chyba błąd jest w *blednią ludzie 192* (zamiast *bledną*), zob. § 56.

Czasownik *kastać*: *kaszle* i *kaszała 231* i *232*. Infinitiwu nie ma w Pam.

Czasowniki *-konywać* i *-równywać* odmienia ks. Puchalski według koniugacji *-am, -asz*: *wykonywać 44, 142, wykonywa 110, wykonywacie 40, wykonywaiąc 40, 41, 45, 75, przekonywa nas 43, nieprzekonywaią 8; wyrownywa 129, porownywa 110, porownywaiąc 185* itd.

Czasownik *potrzebywać*: *prezenta... ktorzych zupełnie niepotrzebywałem 199*.

Zapisy *zapobieżysz uchybieniom* 97, *nie zapobieżemy* 43 (zamiast *nie zapobieżemy*) i *dla zapobieżenia* 96 pokazują archaiczną koniugację czasownika *zapobiec*. Nie ma w Pamiętniku infinitiwu.

Od *-stawić*, *-prawić* i *oznajmić* czasowniki sekundarne tworzył ks. Puchalski sufiksem *-owa-*: *zostawuiąc* 19, 29, 35, *Mszy Świętey... odprawować niechcieli* 95 obok *będzie mogli odprawiać* (mszę) 90, *oznajmuie* (3. os. sing.) 110.

Zapisy na *wyżwspomnioną godzinę* 94 i *pomnąc na swoy stopień* 75 implikują infinitivus *-pomnić* i praesens *pomnę pomniesz*; zapisy z inf. *-pomnić* w § 94.

Archaicznych form *patrzeć patrzam patrzasz* domyślać się można po zapisie *patrzaycie* 72, form tych jednak nie ma w Pam. Jest natomiast forma *przypatrzcie mu się dobrze* 72.

Od *śmieć*, *umieć* i *rozumieć* są zapisane formy: *nie śmiem tych Panow fatygować* 210, *ktorzy... Śmią zpotwarzać prawdziwych Czcieli* 89, *Ktorzy śmią swą nieprawą władzę nad drugimi rozciągać* 131; *nie umieią Bydz uległemi* 124-125, *nieumieią dobrze czynic* 125, *oceniac umieią* 82, ale *Matki... umięcej się litować* 236 i *umię się litować* 236; *Ja niewiem i nierozumiem* 70.

Od *-zwać* zapisane są formy: 3. os. plur. *zowią* 15, *iest nazwanem* 14 marg. (iterativum *nie nazywaną go* 16, z *-ą* zamiast *-o*).

Pełniący funkcję czasownika modalnego przymiotnik (*po*)*winien* (odmienia się on dziś w praesens tak jak normalny czasownik w praeteritum): *tu winieniem wam przypomnieć* 198, *Zakrystyan winień jest dostarczyć* 90, *ieden interess wspólnie nas obchodzić i Zaymować powinien* 107; *Konie na obiażdżkę Pułk winien był dać* 1 (czas zaprzeszyły, *był* jest tu nadpisane). Zob. też § 91.

Czasowniki z *-eć* w infinitiwie

94. Czasowniki koniugacji *-i-* są notowane najczęściej z *-ić* i *-yć* zamiast *'eć* w infinitiwie: *widzić* 1, 5, 10, 54, 64, 67 itd., *siedzić* 9, 81, 87, *przypomnieć* 22, *upomnieć* 42, *upomnieć się* 46, *patrzeć się* 34, 37, *przemilczyć* 101, *mruczyć* 167 itp. Rzadkie są zapisy z *'eć*: *widzieć* 34, 81, 175, 191 itd., *siedzieć* 209, 211, 231, *słyszeć* 182, 225, *milczeć* 142 itp.

Końcowe *'eć* przechodzi w *-ić* także w *wiedzieć* i pochodnych: *wiedzić* 116, 153, 177, 199, *wiedzic* 3, 31, *powiedzić* 8, 44, 75, 83, 91, 157, *powiedzic* 161, *odpowiedzić* 51, 116, 128, 148, 172, *dowiedzić się* 74, 76, 174, 206. Wyjątkowo *wiedzieć* 210 i 212.

Czasowniki innych grup mają *-eć*: *umrzeć* 37, 47, 205, 215, *istnieć* 40, *mieć* 2, *niechcieć* 202.

Przejście *-eć* w *-ić* i *-yć* można uważać za wynik ścieśnienia nieakcentowanego *e* (zob. § 7), pewniejsze jest jednak przypuszczenie, że działała tu analogia do licznych czasowników typu *mówić, robić, wierzyć*.

Końcówka 1. os. plur. czasu teraźniejszego i przyszłego dokonanego

95. W koniugacji *i*-tematowej przed końcówkami *-my* i *-m* jest prawie we wszystkich zapisach samogłoska *e*: *Zrobimy* 4, *zrobiemy* 48, *robiemy* 41, *wypędziemy* 4, 19, *zobaczymy* 12, *widziemy* 15, 25, 86, *usłyszymy* 21, *cierpiemy* 38, *mierzemy* 41, *zapewniemy* 44 itp., także *Zwyciężem* 17. Rzadkie są zapisy z *-imy* i *-im*: *widzimy* 110, 120, 121, 122, 126, *nieznachodzimy* 122, *robimy* 157, *musimy* 171 itp., także *przychodzim* 81 i *Widzim* 193.

Jak widać, w koniugacji *i*-tematowej normalną końcówką 1. os. plur. jest *-my*; końcówka *-m* wystąpiła tylko w trzech zapisach. Licznie jest też notowana końcówka *-my* w koniugacji *e*-tematowej: *przyimiemy* 12, *polegniemy* 17, *stajemy* 17, *staniemy* 43, *nie wywiążemy się* 45, *zawiedzimy* 45, *wypiemy* 'wypijemy' 79, *podpiszemy* 119, *ściągniemy* 122 itp. Znacznie rzadziej występuje końcówka *-m*: *będziem* 12, 43, 52, 61, 67 itd. (tak stale), *idziem* 12, 13, 79, 81, *pobiem* 14, *pragniem* 43, *możem* 49, 134, *piem* 'pijemy' 219 itp.

Że końcówkę *-m* uważał ks. Puchalski za "gorszą", świadczy zapis *my ich uwolnimj* 105, w którym *-j* jest dopisane (zamiast *-y*).

Czas przeszły

96. Jest tu zachowana ogólnopolska norma w zakresie użycia zakończeń form 1. i 2. os. singularis i pluralis: *Założyłem* 1, *rozstałem* 1, *musiałem* 5, *Zrobiłeś swoje przemówienie do Woyska* 20, *stanąłeś* 25, *szukaliśmy* 9, *ponieśliśmy* 19, *przestaliśmy* 25, *dowiedliście* 7, *Zaszczyciliście mnie* 24 itp.; *Zawsześ Pan obiecywał* 16, *dla czegoś mi oświadczył* 116, *jeżeliśmy popełnili błąd* 38 itp. Tylko jeden zapis z odstępstwem od tej normy: *po co wy tę płaczkę tu przyprowadzili* 227; to właściwość "Kresów", rutenizm.

Czas przyszły

97. Futurum analityczne (niedokonane) składa się z form osobowych słowa *być* i dawnego imiesłowu z *-l-* (*-l-*) lub bezokolicznika.

Formy z dawnym i m i e s ł o w e m mają ten imiesłów po słowie posiłkowym: *nie będzie się gniewał* 13, *będę prosił* 33, 39, *będzie... wołał* 36 (*nie*) *będziem mieli* 52, 61, *nie będziesz nas spowiadał* 67, *będę mógł miewać* *Mszą Świętą* 116 itp., zapisy liczne. Formy z b e z o k o l i c z n i k i e m mają szyk odwrotny: *rozmawiać się będziem* 12, *żyć będzie* 17, *błogostawić będą* 17, *przyciskać nas będą* 19, *opowiadać będą* 19, *starać się będą* 25, *bronić* *Jey* *będziecie* 29-30, *Skarżyć was będzie* 35 itd., zapisów ponad 30. Zróżnicowanie to widać wyraźnie w takich np. zapisach: *będziecie Panowie mogli pełnić obowiązki religijne w moim Kościele kiedy się wam podobać będzie* oraz *będę mógł miewać* *Mszą Świętą* *kiedy mi się podobać będzie* 116. Od tej reguły jest niewiele odstępstw: czy [siodło] *nie będzie psuć konia* 13, *co on będzie w francyi lub Niemczech robić* 72, *dopóki Polaków będą widzieć w tym mieście* 87, *będziem obozować* 87, *będziem pełnić obowiązki* 103, *będą ułatwiać* 124, *będziem się starać przenieść się do większego miasta* 172, *kiedy my się z sobą będziem widzieć i kiedy będziem menaż prowadzić* 173, *obiadu nie będzie robić* 198, *Biskup będzie Celebrować dziś* *Nieszpory* 204, *będą poszukiwać* 220, *nie będziem prowadzić* 220.

Typu *prowadził(a) będą*, z dawnym imiesłowem przed łącznikiem, w Pam. nie ma.

Imiesłowy czynne

98. W Pam. są imiesłowy czynne z *-qcy* (*-a*, *-e*) i *-qc* (dziś występują one tylko w języku książkowym). Przykłady imiesłowu przymiotnikowego: *pokazałem mu* *Liste Jmienna Uczących się* 1, *mnie ...idącego do Warszawy* 2, *Dzieci... odchodzące zlinij* 3, *do Kanonij wakuiący* 4, *widzieć* *Go... podzielaiącego zarówno* *trudy Woienne* 5 itp. Zapisy z imiesłowami przysłówkowymi zob. w § 146.

Są też w Pam. liczne imiesłowy z *-wszy* i *-łszy*, zob. § 146.

Formacje z *-ły*: *przybyły*, *przeszły*, *wyszły* i *zaszły* w § 60, *obrzydły* i *zgrzybiały* w § 149 oraz *scudzoziemczaty* w § 32.

Archaiczne imiesłowy bierne i rzeczowniki odslowne

99. Jest w tekście Pam. trochę starych form tworzonych od czasowników na *-nąć*: *po upłynieniu kilku dni* 97, *po upłynieniu Kilku Niedziel* 154, 155, *po upłynieniu zaś dni dwudziestu ośmiu* 165, *po upłynionym czasie* 158; z *wielkiego wstrząśnienia ziemi* 54; *trudne do odgadnienia* 213; *pięć franków w papier obwinione* 178; w *Celu uniknienia... prześladowan* 95; z *wyciągnionemi rękami* 138, *gwałtownie ciągnionych* 211 obok *ten dekret rozciągniętym został* 127; *odezwy*

natchnione duchem powinności obywatelskiej 148 obok *Duchem Bożem nadtchnięty* 15 i *Duchem Bożem natchnięta* 54; z *w[z]gardą odepchnione są* 184 obok *był pchniętym* 135, *było wepchnięte* 81 i 220. Od innych czasowników tej grupy są tylko formacje z sufiksem *-t-*, np. *Jdźcie niecafniętym krokiem* 22, *do niecafniętej odwagi* 25, *do cofnięcia* 114; *bez zamknięcia* 64 marg.; *w mieyscu wytkniętym* 13, *na mieysce wytknięte* 64; *targnięcie się na honor* 100 itp.

Od *ośłonić* jest historycznie poprawny rzeczownik *oślonienie* 8. Poprawny jest też imiesłów *lubionego* 14 (od *lub-i-ć*). Samogłoska *o* w *wyżwspomnioną godzinę* 94, bo to od *wspomniń*, nie od *wspomnień* (zob. § 94). Od *zapobieżęć*: *dla zapobieżenia* 96.

Warto też odnotować: *do rzeczzonego Lasku* 26, *przed rzeczoną godziną* 53, *rzeczonego Banku* 61 itp.

W funkcji imiesłowu biernego występuje przymiotnik *ranny* 'raniony': *Koń mój rannym w nos bagnetem został* 48 (czasownik *zostać* występuje jako łącznik tylko przy imiesłowach biernych dokonanych).

Strona bierna

100. W skład formy *passivum c z y n n o ś c i o w e g o* (i procesualnego) 1) tworzonej od czasownika niedokonanego wchodzi imiesłów bierny i odpowiednia forma łącznika *być* lub *bywać*, 2) tworzonej od czasownika dokonanego – imiesłów bierny i forma a) łącznika *zostać* (rzadko) lub b) łącznika *być* (o wiele częściej). Przykłady:

1) Praesens: *Niemcy nie są tak nieludzko traktowani* 4, [Duchowieństwo polskiej] *Dziś... iest prześladowane w Kraju od Zwycięzcy* 101, *w Polsce to imię [Adam] iest używane, a więc i na chrzcie iest dawany* 162 itp., *częstokroć Nabożeństwo w Kościele naszym opuszczone bywa* 96 (tu błąd: *opuszczone* zamiast *opuszczane*). Praeteritum: *Wy byliście przez lat kilkanaście pielęgowani na łonie Kochanej Ojczyzny* 35, *w Nansy, Maką, Dyżą, Lyon podobnieży byliśmy przyimowani* 85, *Naypierwsza mowa deklamowana była przez iednego Duchownego w ięzyku polskim* 91, *Zakład atakowany był słowami lub piorem* 143 itp. Futurum: *roskazy nasze będą wykonywane* 42, *Ten będzie uważany za Szkodliwego pogwałciciela Aktu stowarzyszenia Emigracji* 137. Łącznik w formie infinitiwu: *ciała tych, którzy w pojedynku polegli... powinny być chowane na mieyscu gdzie Śmierć zaszła* 95, *obowiązki religijne, które dla dobra Emigracji winne być spełniane* 111.

2) a) Praeteritum: *większa część tego miasta dla rannych i Cholerycznych przeznaczoną została* 45, *Adam... pozbawionym został szczęścia na zawsze* 109, *Później przez swą nierządnicę uduszonym został* 127 itp. Futurum: *Tych zaś... Jmiona... w Rocznikach Swiata zapisane zostaną* 20. Brak zapisów z infinitiwem

zostać (zostawać). – b) Praeteritum: *iednomyslnie obrany byłem za Towarzysza w tey podróży 6, Dnia 18 Lutego Parkom obydwóch Dywizy przysłany był rozkaz udania się na Pragę 13, ieden był rozstrzelanem pod Sielkowem 39 itp.* Futurum: *nieprzyaciela nie tylko będzie odpartym... ale zupełnie zwyciężoném 29, wszystko co Pan zażądasz będzie zrobioném 68, pod bronią przez Zandarmow do miejsca wskazanego odprowadzonem będzie 144 itp.* Conditionalis: *prosząc aby na iej intencją [msza] była odczytaną 176.* Formy z czasownikiem modalnym: *Smiercią winien bydz ukaranym 142, Kopia winna bydz poświęconą przez Urzędnika francuzkiego 162, w pięciu minutach moia rzecz może być załatwioną 205.*

Są w Pam. zdania złożone, w których występują obok siebie dokonane *passiva* czynnościowe z łącznikami *być* i *zostać*: *zażądałem tey łaski która nietylko że mi iest odmowiona, ale nawet proźba moia bez skutku zewzgardą odepchniętą została 77, Poźniej Lista była zmienioną, a liczba osob powiększoną została 144, Ten Stan służby po raz drugi był spisany, gdyż pierwszy przez Zamknięcie zniszczonym został 162.*

Niewątpliwie czynnościowe są orzeczenia bierne w zdaniach: *Expedycja ta była wprost domnie adressedowana 96 i był ordynowanym na Arcy-Biskupa Raweńskiego przez papieża 126.* Dwuaspektowe czasowniki *adresować* i *ordynować* pełnią tu funkcję czasowników dokonanych.

101. *Passivum s t a n o w e* (rezultatywno-stanowe) składa się z imiesłowu dokonanego i form słowa *być*: *Widzicie iak zmordowany iestem 30, Fabryki są zamknięte 61, wszystkie węzły familijne są potargane 106, Dziś lud obdarty iest zswego przywileju 131 itp.; całą Lica okrytą były prochem 23, Koń moy był tak mocno zpocony, iż cały okryty był pianą 30, Dom ten był urządzonym według Nauki Doktora Narodów 81, po Cywilnemu byliśmy Ubrani 92 itp.; będziecie otoczeni tym zaszczytnem zaufaniem 37, Kto wytrwa aż do końca, ten tylko Zbawion będzie 109.*

W wielu wypadkach trudno określić, z jakim *passivum* ma się do czynienia: stanowym czy czynnościowym. Odnosi się to zwłaszcza do form z łącznikiem *być* w czasie przyszłym.

Na specjalną uwagę zasługują formy złożone z dokonanego imiesłowu biernego i łącznika w czasie teraźniejszym, typu *jestem obwiniony*, bo mają one znaczenie form biernego praeteritum czynnościowego ('zostałem obwiniony'). Zapisów z takimi formami jest sporo, np. *to nieiest zupełną winą naszą tak, iak iesteśmy obwinieni 38, ten przedział... iest ustanowionym dla porządku 42, iuż to poraz drugi z iego niedbalstwa nabożenstwo iest opuszczone 102, on iest przeznaczonem do wykonania tego rozkazu 145, mowi mi iż iest wystanym od Arcy-Biskupa 153, po raz drugi oszukany iestem 177, Te prawdy z w[z]gardą odepchnione są 184.* Znaczenie to jest bardzo wyraźne w cytowanym już wyżej zdaniu: *zażądałem tey łaski która nietylko że mi iest odmowiona, ale nawet proźba*

moia bez skutku zewzgardą odepchniętą została 77; oba orzeczenia są tu niewątpliwie czynnościowe i preterytywne.

○ przypadku fleksyjnym orzecznika (nomin. || instrum.) zob. § 112.

Tryb warunkowy

102. Jest w Pam. kilka zdań z formami trybu warunkowego w czasie przeszłym (typu *gdyby* || *żeby był został*); zob. § 142, zdania 27-30.

V. SKŁADNIA

Uwagi wstępne

103. W rękopisie ks. Puchalskiego jest wiele prymitywnych błędów składniowych. Spotyka się w nim sporo wypowiedzi zaczętych i nie dokończonych, wiele zestawień wyrazowych niekongruentnych pod względem gramatycznym i frazeologicznym oraz wiele wypowiedzi o zbyt rozbudowanej i skomplikowanej konstrukcji. Oto kilka przykładów (z zachowaniem interpunkcji oryginału):

(1) Ja znając dobrze, i wiedząc otém że Pan General tak dobry, że lubi czasem pożartować, iak to dnia wczorayszego miało miejsce zszedłszy mnie w Alejach idącego do Warszawy tysiãk grzeczności, i Żartów niewinnych i pochlebnych nagadał mi; 2. – (2) Żołnierze! z boleścią naywiększą w Sercu, Głos mój dziś do was podnoszę, obiawiając naywiększą nieukontentowanie wobec braci waszych, Które dziś słyszałem, i razem zapytać się, co was spowodowała w poprzednich bitwach pod Wawrem i Grochowem, do wstecznych Kroków? 35. – (3) wreszcie jest to Znieważenie Woli Królewskiej, Który dał schronienie... 75. – (4) mówię jej, że noszę Cywilne Odzienie to dla tego że mniej kosztują 203. – (5) Poźniej Kiedy nagle umarł oyciec Proboszczowi Parafij Najświętszej Panny, ja będąc napogrzebie, gdzie się znajdował i Proboszcz Świętego Jędrzeja, Którego gdy przywitałem, moje oświadczenia byli dla niego obce, nieznanne, i niepojęte, a iak skutek pokazał że były odrzucone; 201.

W tym rozdziale pokazane są dalej i inne błędy, ale tylko te, które się w tekście powtarzają, czyli te, które wchodzą w skład składniowego systemu ks. Puchalskiego. Obok tych indywidualnych właściwości są oczywiście pokazane właściwości charakteryzujące język 1. połowy XIX w., ale tylko w wyborze.

Orzeczenie

104. W wielu zdaniach (jest ich ponad 50) przy podmiocie w formie nom. plur. rzeczownika niemęskoosobowego stoi orzeczenie w 3. os. plur. rodzaju m ę s k o o s o b o w e g o (najczęściej w praeteritum). Przykłady:

(1) Założyłem Szkołkę..., do której... *Dzieci* oboiey Płci uczęszczali 1. – (2) aby *Bataliony* natychmiast staneli pod Bronią i byli w pogotowiu 5. – (3) pierwsze ich *słowa* byli 7. – (4) siano *konie* ziedli 9. – (5) *pociski* kartaczowe kilka *Lanc* Złamali 22. – (6) Rów napelniony wodą *Koń* mój... przeskoczył, a *nieprzyjacielskie* jedni zostali w tym rowie, a inni *zatrzymali się* 28. – (7) wszystkie *Korpusa* zbierali się 52. – (8) *pio-runy*... zaczęli trzaskać 54. – (9) a *Oczy* moje ciągle we łzach się *kompali* 85. – (10) *działania* Listopadowe opóźnione byli 138. – (11) te *słowa* byli dla mnie ostatnie 174. – (12) *Tytuły* na przedaż wystawione byli w rzymie 194. – (13) moje *oświadczenia* byli dla niego obce, nieznanne i niepojęte. – (14) *Dzieci*... winni są im bydz podporą 36.

W zdaniach 10-13 są orzeczenia imienne. Widać, że formę męskoosobową ma tylko łącznik (*byli*), orzeczniki zaś są w pełni kongruentne z podmiotami. W zdaniu 14 formę męskoosobową ma orzecznik *winni*, bo – jak wiemy – przymiotnik *winien* (i *powinien*) pełni funkcję czasownika, został tu więc potraktowany jak czasownik.

Formę męskoosobową ma orzeczenie także przy podmiocie szeregowym złożonym z rzeczowników niemęskoosobowych:

(15) *Narod Polski i Woysko... zaczęli jawnie okazywać swę nieukontentowanie* 34. – (16) *Wiara Boska i Rodzaj ludzki wielkie Kłęski ponieśli* 186. – (17) *Duchowieństwo z Kobietami dali sobie ręce i wspólnie działali* 202.

W kilku zdaniach orzeczenie w rodzaju męskoosobowym stoi przy podmiocie w postaci nom. plur. rzeczownika męskoosobowego o formie niemęskoosobowej:

(18) *gdzie stali Karabiniery* 27. – (19) *Uzary Czerwone Ruskie natarli* 59. – (20) *Uzary rąbali Pałazami niedoleżnych Zoldakow* 59. – (21) *Rakiemiki... zaczęli puszczać race* 60. – (22) *Biedne Wiarusy... pożegnali mnie i poszli do swoich współbraci* 73. – (23) *pozcziwe Wiarusy dawali po dwa [franki] i więcej* 133. – (24) *Proźniaki zaś byli protegowani i zasilek pobierali cały*.

W ostatnim (24) zdaniu formę męskoosobową ma nie tylko łącznik, lecz także i orzecznik (*protegowani*).

Nie ma w Pam. orzeczeń o formie niemęskoosobowej przy podmiotach męskoosobowych (typu *żołnierze stały, uzary natarły*), co obserwujemy w większości gwar polskich.

105. W kilku zdaniach przy podmiocie w postaci rzeczownika k o l e k - t y w n e g o w nom. sing. stoi orzeczenie w liczbie mnogiej:

(1) *iadąc przez miasto znalazłem Duchowieństwo przed Kościołem, które witaiąc mnie z radością okazywałą swoje ukontentowanie z łzami w oczach, Które im miłość braterska wycisnęła rosząc ich twarze, a całując Twarz i ręcę offiarowali mi posilek* 39. – (2) *duchowieństwo francuskie... chodzi samopaś i drugich do tey niegodziwości usiluią zmusić* 203. – (3) *Piechota widząc resztki tych Spiących Rycerzy... nie pozwoliła obok siebie stanąc i wołali idźcie do Kozaków* 55. – (4) *reszta zas Tchorzow tego Pulku umknąwszy pod okopy Staneli nie czynni* 59. – (5) *zmarnowaliśmy Woysko że na krok od miasta oddalić się nie chcą i choć wyidą na spacer o mil dwie lub więcej, to z naywiększym pośpiechem powracią nas obiadać, a bic się niechcą* 61. – (6) *Jedna z... familij tego miasta... dowiedziawszy się iż jestem Polak, Starala się wszyskiemi Sposobami zaznaomić i w tém zamiarze przysyłała do mnie iednego Obywatela* 178.

W zdaniach 1, 2, 3 i 6 występuje najpierw orzeczenie w l. pojedynczej, kongruentne z singularnym podmiotem, a po nim, oddzielone kilkoma wyrazami, orzeczenie w l. mnogiej.

106. Przy podmiotach s z e r e g o w y c h złożonych a) z rzeczowników w nom. sing. (niżej zdania 1-5) i b) z rzeczownika w nom. sing. i wyrażenia przyimkowego (zdania 6-8) orzeczenia występują w formie pluralnej, np.:

(1) do pomocy *dani* mi byli PodOfficer ieden i Kadet 1. – (2) Wiklef, Luter, Kalwin, Focysz, Henryk Osmý Król Angielski i Piotr Wielki Król Moskwy *Zrozumieli* Świętego Grzegorza i za JEgo przykładem szlad w szlad p o s z l i 16. – (3) Cała Ludzkość i Oyczyzna przez Usta moie *blagaiq* Jenerala... 45. – (4) nieznaiomości prawa i wsteczne obeyscie się zniemy [żołnierzami] Starszych *zpowodowały* ich do tego przestępstwa 45. – (5) pomyślałem sobie iż Lekarz proskami, a Koń figlami *chcieli* mnie do Krajny umarłych wyprawić 57. – (6) A Siostra Pana Louvain z Panem Lekarzem nieustannie *rozmawiali* o psach wiejskich 222. – (7) Duchowieństwo z *Kobietami dali* sobie ręce i wspólnie *działali* 202. – (8) *corka z mężem* za kilka dni *przybędą* do Bordeaux 216.

Jest jednak zdanie z orzeczeniem w singularis:

(9) Oyczyzna i cała ludzkość *wywdzięczy się* wam i familliom waszym 50.

107. Zdania z podmiotami w postaci rzeczownika z **l i c z e b n i k i e m** mają orzeczenia zgodne z dzisiejszą normą literacką:

(1) Ci dway ludzie młodzi *niezałowali* życia swojego Wiosennego 46. – (2) w tym *wysuwa się* trzech żołnierzy z bronią 30. – (3) już *padło* kilka niewinnych Offiar 104. – (4) na jutro dwóch *jest gotowych* na Śmierć 43.

Odstępstwa zauważyłem tylko w następujących zdaniach:

(5) i *więcey* [żołnierzy] *przyskoczyło* z bronią w ręku i podobnie *mierzą* do mnie 31. – (6) *wielu* z Wspolulaczow z płaskimi wyobrazeniami *ośmielili się* nachodzić mieszkania Duchownych Polskich 95. – (7) *było trzy osoby*, to iest Brat z Siostrą i jej mąż, iak mi się zdaie 227. – (8) między którymi [listami] *było dwa* samem nikczemstwem napelnione 199.

108. Różne typy orzeczeń są przy podmiocie mającym postać **b e z o k o - l i c z n i k a**. Przyjrzyjmy się zapisom:

(1) do Pana *należy* pilnować porządku 97. – (2) Damie *niegodzi się* odmawiać 82. – (3) *nie iest to mała zastuga* przyczyniać się do Oświaty 3. – (4) *był to* dla mnie nowy *cios* bolesniejszy nierownie rozstać się zŻołnierzami 64. – (5) *to iest nikczemność* narażać kogoś na trudności bez użyteczne 66. – (6) *to nie honor* mieć dobre świadectwo od Władz Cywilnych lub Wojskowych 66. – (7) Zapytałem się Biskupa, czyli *to iest iedno i tozsamo* trzymać iedność z Apostolską Stolicą co i trzymać zPapieżem 120. – (8) PodOfficer ieden i Kadet, których *obowięzkiem było* z Koleyi nie odstępnie bydz w szkołę przy dzieciach 1. – (9) Którego *obowięzkiem będzie* czuwać nad porządkiem... Kościoła 92. – (10) *napożnieny powinnością moią* iest starać się wszystkimi silami stać się godnym tych pochwał 33. – (11) Żołnierza... Którego było *podzialem* często o głodzie i na poł nagim trudy Woienne w milczeniu znosić 142. – (12) *było rzeczą niepodobną* tak Szanowną Obywatelkę i Kochaną Matkę samą z Małoletnim synem wystać w drogę 6. – (13) *iest to Straszne czy obrzydliwe* (affreux) niechcieć się zastosować do innych osob 202. – (14) przypisywać zaś te nieprzyzwoitości ogółowi *iest to wyrządzać* wielką krzywdę ludzkości 100. – (15) Kapellanie *miło by nam było* wszystkim widzić Go razem z nami 5. – (16) *będzie Panu niewygodnie* siedzić 9. – (17) *niewygodnie wam tę* podróż odbywać 51. – (18) *łatwiej mi będzie* was pożegnać 219. – (19) *lepiej by było* od iednego razu Cały Batalion rozstrzelać 45. – (20) im *niewolno* nawet pomyśleć o wyswobodzeniu ludzkości 147. – (21) W tén dzień Polakom tylko było *wolno* wniść do Ogrodu 191.

W zdaniach tych widać: a) orzeczenia w formie osobowej czasownika (zdania 1 i 2); b) orzeczenia z łącznikami *jest to* (*był to*), *to jest* i *to* przy orzecznikach w postaci rzeczowników i zaimków w nominatiwie (zdania 3-7) oraz z łącznikiem *być* w formie osobowej przy orzeczniku w postaci rzeczownika w instrumentalu (zdania 8-12); c) orzeczenie z łącznikiem *jest to* i orzecznikami w postaci przymiotników w formie nom. sing. neutr. (zdanie 13); d) orzeczenie z łącznikiem *jest to* i orzecznikiem w postaci infinitiwu (zdanie 14); e) orzeczenie z łącznikiem *być* w formie osobowej i orzecznikami przysłówkowymi (zdania 15-21)⁴⁰.

Zdania 15-17 można uważać za bezpodmiotowe, przy czym bezokoliczniki trzeba by było uznać za swoiste okoliczniki akcesoryjne: *widzieć go* 'przy widzeniu go, widząc go', *siedzieć* 'przy siedzeniu, podczas siedzenia', *podróż odbywać* 'w podróży'. Za bezpodmiotowe można by też uważać zdania 20 i 21 (*wolno wnieść jak można wnieść*, orzeczenia modalne).

109. Jest kilka interesujących orzeczeń przy podmiocie w postaci z d a n i a podrzędnego:

(1) *Wiadomo* Calemu Swiatu, że Szembek był dla Synow Lecha tém, czym był Mojżesz dla Synow Jakóba 186. – (2) Pod tę porę co się wmej Duszy działo, Samemu Bogu tylko *iest wiadomo* 237. – (3) z twarzy *widno było* iż jest wiernym swemu Panu 88. – (4) *Jawno iest* Calemu Swiatu i Wam, że Imperator Moskwy... wszystkich Rzemieślników w głąb Rossji wysłał 138. – (5) może był Officerem, co i to niepewna, i to *najpewniejsza*, że był Żołnierzem i w Polsce nie miewał Mszy, ani był Kapellanem Woyskowem 160. – (6) Bardzo trudna do wierzenia ta wiadomość..., to *pewniejsza*, że to iest Baieczka 231 (skreśl.). – (7) ale to *iest niepodobna*, żebyśmy wszyscy tu polegli 17. – (8) *To podobniejsza*, że wy zostanieie w francji 145. – (9) bardzo bym życzył sobie, i *wam wszystkim byłoby chwalebniey*, żeby Który zwas powiedział Kilka słow stosownych do tey okoliczności 90.

Orzeczniki *wiadomo*⁴¹ i *jawno* w zdaniach 1 i 4 nie są już chyba przymiotnikami (w nom. sing. neutr. deklinacji rzeczownikowej), lecz przysłówkami. Niewątpliwym przysłówkiem jest *widno* w zdaniach bezpodmiotowych, zob. § 121, zdania 21 i 22.

Za przysłówki trzeba też chyba uznać orzeczniki (*nie*)*pewna* i (*nie*)*podobna* w zdaniach 5-8. Przed tymi orzecznikami stoi zaimek *to* zapowiadający "układ" wyrażony zdaniem podrzędnym (*to, że...*) i będący integralnym składnikiem tego zdania podrzędnego⁴². Są jednak zdania, w których przed tymi orzecznikami – mającymi tam raczej jeszcze charakter przymiotników – stoi zaimek *to* pełniący

⁴⁰ Z. Klemensiewicz (*Zarys składni polskiej*. Warszawa 1957 s. 32-33, 35) bezokolicznik w takich zdaniach uważa za podmiot.

⁴¹ O przysłówkowym charakterze formy *wiadomo* ('jest tak, że każdy wie') pisałem w artykule *Geneza orzeczeń typu (z)jedzono i (wy)pito* ("Język Polski" 59:1979 s. 96).

⁴² Por. zdanie *To dobrze, żeś przyszedł.*, w którym niewątpliwie przysłówkę *dobrze* jest orzecznikiem przy podmiocie w postaci zdania podrzędnego.

cy wyraźnie funkcję podmiotu, zob. *passus co i to niepewna* wyżej w zdaniu 5 oraz zdania w następnym paragrafie (110).

Zdanie 9 znaczy: 'byłoby dla was chwalebniejsze to, żeby...'; można jednak kwestionować podmiotowość zdania podrzędnego.

110. Warto tu pokazać dwa interesujące zdania:

- (1) Ta przysięga ma być dana na piśmie... Ja mu na to odpowiedziałem iż *to niepodobna* 116-117. – (2) proszę aby mi była [dana] podwódka... dodając że pieszą iść niemożę... Kommissarz Policji mówi że *to niepodobna*, gdyż Konie i wozy są w Polu 145.

Zaimek *to* jest tu niewątpliwie podmiotem. Trudno orzec, jaką częścią mowy był dla autora tekstu orzecznik *niepodobna*, przysłówkiem czy przymiotnikiem. Za jego przymiotnikowym charakterem przemawiają zdania: *było rzeczą niepodobną tak Szanowną Obywatelkę i Kochaną Matkę samą z Małoletniem synem wysłać w drogę* 6 (zdanie 12 w § 108) i *Krok mój niepodobnym był do cofnięcia* 114. Tu *niepodobny* znaczy 'niemożliwy'. Autor mógł mieć w podświadomości znaczenie 'rzecz niepodobna (niemożliwa)', mógł zdawać sobie sprawę z tego, że *rzecz* ulega tu elipsie.

111. W orzeczeniach *i m i c n n y c h* z orzecznikiem w postaci rzeczownika i zaimka rzeczownego orzecznik ma formę instrumentalu. Kilka przykładów:

- (1) [Gen. S. Potocki] *Był dobrym Patryotą* 3. – (2) [F. Seydel] *był Kapitanem* Gwardyi 7. – (3) *jest dobrą...* *Gospodynią* 200. – (4) zapominając o tém dziś, *czym byliście wczoray* 40. – (5) [księża katolicy] *są ludźmi pełnoletniemi* 4. – (6) Nasza młodzież *jest naszymi nauczycielami* (!) 64.

Nominativus jest wyjątkowy:

- (7) *dowiedziawszy się iż jestem Polak* 178.

Zob. też § 108, gdzie są orzeczniki rzeczownikowe (zdania 3-12) przy podmiotach bezokolicznikowych.

112. Orzeczenia z orzecznikiem *p r z y m i o t n i k o w y m* podzielić trzeba na kilka grup.

a) Z orzecznikiem w postaci przymiotnika i imiesłowu biernego w deklinacji *r z e c z o w n i k o w e j*. Wchodzi tu w grę wyłącznie nom. sing. masc., bo tylko w tej formie deklinacja rzeczownikowa się przejawia. W Pam. są przymiotniki *winien* 'ma obowiązek' i 'dłużny', *powinien*, *gotów*, *(nie)kontent*, *taskaw*, *zdrów* oraz *godzien* obok *godny* i *pewien* obok częstszego *pewny*; jest też imiesłów *zbawion* w zdaniu mającym charakter cytatu z Biblii. Kilka przykładów (zdania z *(po)winien* na końcu paragrafu):

(1) trudy Woienne, na które z chęcią *gotów* jesteś 5. – (2) *niekontent* jest z powstania 7. – (3) *Kontent* jestem z mojej podróży 9. – (4) iesli będziesz *laskaw* to i Obiad zemną zjeż 159. – (5) zupełnie *zdrów* jestem, nietknięty 24. – (6) Pulk, który *godzien* jest wszelkich pochwał 34. – (7) Czyn ten *godny* jest was 47. – (8) bądź Kapellan *pewien!* 2. – (9) *pewny* jestem że... 8. – (9) *pewnym* będę życia 73. – (10) sam Chrystus mówi, Kto wytrwa aż do końca, ten tylko *Zbawion* będzie 109.

Osobno w tej grupie należy omówić zdania z orzecznikiem (*po*)*winien*. W języku ogólnym przymiotnik ten pełni funkcję czasownika modalnego (odmienia się w praesens jak inne czasowniki w praeteritum: *winien-em*, *winna-m*, *winn-o*, *winn-i-śmy*, *winn-y-śmy*, tak jak *pisał-em*, *pisał-a-m*, *pisał-o*, *pisał-i-śmy*, *pisał-y-śmy*). Występuje w nominatiwie wszystkich rodzajów obu liczb (nie tylko w rodzaju męskim) z końcówkami deklinacji rzeczownikowej. W tekście Pam. jest nieco inaczej: w nominatiwie plur. rodzaju niemęskoosobowego występuje końcówka *-e* (*powinn-e*) właściwa deklinacji zaimkowej (zob. § 91 oraz niżej pod b zdanie 7). Kilka zdań z tym orzecznikiem:

(11) tu *winieniem* wam przypomnieć 22. – (12) dziś na krok z kwatery *niepowiniem* ruszyć 198. – (13) młodzieniec *winien* jest czyli obowiązany zastosować się do prawa Kościelnego 158. – (14) Każdy naród *powinien* mieć Swego Papieża 188. – (15) Konie na obiażdżkę Pulk *winien* (nadpisane: *był*) dać 1.

Niewerbalny charakter ma *winien* w zdaniu: *Zakwitowawszy że im nic niewiniem* 198.

b) W nominatiwie występuje orzecznik przy e l i p s i e ł ą c z n i k a (formy osobowej czasownika *być*):

(1) Każdę iego widzenie się zemną zawsze *naymilszę* i *nayszlachetnieysze* 3. – (2) będzie Panu niewygodnie siedzieć, gdyż *mały* bardzo Worek z obrokiem, a Siano Konie ziedli, więc Woz *pusty* a Kawał drogi 9. – (3) przepraszaając że niewygodne było siedzenie; bardzo *dobre* odpowiedziałem mu 9. – (4) teraz Kaplica tylko jest pokrytą, a reszta *zaniedbana* 83. – (5) już wybor nastąpił, tylko czekamy zebrania się wszystkich Kapellanów do podpisania onego [...] i ieszcze *niepodpisany!*? 97.

Uwaga: w zdaniu 4 orzecznik z łącznikiem ma formę instrumentalu (*jest pokrytą*), a bez łącznika – formę nominatiwu (*zaniedbana*).

W nominatiwie stoi też orzecznik przy infinitiwie *być* zależnym od (*po*)*winien* i od formy osobowej czasownika *móc*, np.:

(6) Każdy Biskup *powinien być żonany*, obyczajow chwalebnych, trzeźwy, roztropny, przystojny, skromny, gościnnie, uczony, w domu rządny, laskawy 186. – (7) obowiązki religijne... *winne być spełniane* 111. – (8) [siodło] zmałą naprawą *może być dogodne* 13. – (9) *poinformowany bydz mozez/możez* 159/160.

Są jednak wyjątki:

(10) Smiercią *winien bydz ukaranym* 142. – (11) Kopia *winna bydz poświadczoną* przez Urzędnika francuzkiego 162. – (12) w pięciu minutach moja *rzecz może być zalatwioną* 205.

c) W instrumentalu jest orzecznik przy łączniku *stać się*, np.:

(1) Starać się będąc *stać się* onych [powitań] *godnym* 25. – powinnością moją iest starać się... *stać się godnym* tych pochwał 33. – (3) *staiąc się niewdzięcznym* dla Ojczyzny 34. – (4) *staliście się winnemi* w oczach oyczyzny 41. – (5) Kto pogwałca iedno [przykazanie], ten *stanie się winnem* obydwóch 106. – (6) *Staliscie się niewiernimi* w waszey misyji 105.

Także przy łączniku w formie *będąc* oraz w formie inf. *być* konotowanej przez *można*, *mam honor* i *umieć*, jak np. w zapisach:

(7) *Będąc starym i bezdzietnym*, zmuszonym był Dom ten porzucić 197. – (8) czy *można bydz* tak *nieważniem* i lekko *biorącym* Słowa Generalskie 2. – (9) *Miałem honor bydz* przez was *Zaszczonym* 48. – (10) Rzymianie... nie *umicią Bydz uległeni* 124-125.

Wyjątkowy jest zapis

(11) *Będąc żywieni* groszem publicznym kraju 36.

Instrumentalis jest też przy łączniku *być* w konstrukcji acc. c. infinitivo, zob. § 118.

d) We wszystkich innych wypadkach orzecznik przymiotnikowy jest w rodzaju męskim i nijakim mniej więcej pół na pół w nominatiwie i instrumentalu, w rodzaju żeńskim prawie zawsze w instrumentalu, a w liczbie mnogiej prawie zawsze w nominatiwie. Kilka przykładów dla ilustracji:

(1) tu bardzo *potrzebny* iesteś 5. – (2) *obrani* byłem za Towarzysza 6. – (3) Warunek ten był... *naytrudniejszy* do rozwiązania lub *nipodobny* 12. – (4) *Pierwszym* iesteś w Armij 2. – (5) rygor praw Woyskowych iest im *obcym* i zupełnie *nieznany* 8. – (6) pochwały... *któremi* ten Korpus był *okrytym* 8.

(7) Ciało moje było *obecne* w Sochaczewie 6. – (8) nie było one [siodło] *stosowne* do mego gustu ale *naystosowniejsze* do moiej gwałtowney potrzeby 13. – (9) gdzie ciało iego *znalezione* było 191. – (10) tę podło nikczemne monstrum była *nieczulém* i *niewzruszonym* wswem uporze 11. – (11) Co tobie iest *niemiłym* nie czyń tego drugiemu 131. – (12) Ciało iego do Katakomy... *spuszczonym* zostało 174.

(13) tém była ziemia *okryta* 29. – (14) mowa *deklamowana* była 91. – (15) Expedycya ta była... do mnie *adressowana* 96. – (16) Nowina... *rozszianą* była po Całym Garnizonie 5. – (17) Żeby Starszyzna *dobłą* była 9. – (18) noga... była *zimną* czas długi... na reszcie *cieplą* 23. – (19) Mowa moia była *bez skuteczną* 28.

(20) do pomocy *dani* mi byli PodOficer ieden i Kadet 1. – (21) Niemcy nie są tak nieludzko *traktowani* 4. – (22) Domy wszystkie były *pozamykane* 31. – (23) rozkazy nasze będą *wykonywane* 42. – (24) byliśmy *przyimowani* 85. – (25) żeby byli *łagodniejszemi* na nas i na Zolnierzy 41. – (26) bądźmy *takiemi* dla naszych podKomendnych, iakich pragniem mieć Zwierzchnikow 43. – (27) Wy iesteście *takiemi* 50. – (28) *strasznemi* byli nieprzyaciółom w boju rewolucyjnym, *strasznemi się stają* Arystokracji naszej 148.

W zapisie 28 orzecznik *strasznemi (byli)* jest w instrumentalu prawdopodobnie pod wpływem konstrukcji *strasznemi się stają*, zob. wyżej pod c).

Zob. też §§ 100 i 101, gdzie są orzeczniki w konstrukcjach biernych.

113. Są też w Pam. orzeczniki w postaci **w y r a ż e ń p r z y i m k o - w y c h**. Przykłady:

(1) [Gen. Szembek] był w *podejrzeniu* u Dworu Cesarskiego 3. – (2) Dzień był *na Zchylku* 26. – (3) Kawaleryja była osłabiona, ale Piechota była w *na najlepszym stanie* i z *na najlepszym duchem* 59. – (4) uczeń nie jest *nad swego Nauczyciela* 170. – (5) jestem [z] *szacunkiem* dla Generała 2. – (6) jestem dla nich *znaywiększym szacunkiem* 4. – (7) *Zwielkim uszanowaniem* jestem dla tej Monarchini 200.

Wyrażenia z *szacunkiem* i z *uszanowaniem* w zdaniach 5-7 znaczą: 'pełen szacunku, uszanowania'.

Na szczególną uwagę zasługują zdania z orzecznikiem *w stanie* i bezokolicznikiem lub dopełniaczem rzeczownika odsłownego. Kilka z nich:

(10) gdyż go [koniał] już *wstrzymać nie byłem w stanie* 28. – (11) od placzu *wstrzymać się niebyli w stanie* 135. – (12) *nie byłem w stanie zasłużenia* onych [pochwał] 33. – (13) Polska sama *niebyła w stanie zwyciężenia* tak potężnego Nieprzyjaciela 59. – (14) ani sekretarz Biskupstwa, ani Prefekt Departamentu *są w stanie Zabronienia* mi tu zostać 206. – (15) Kiedy [Rzymianie] *nie są w stanie oparcia się* 125.

W zdaniach 12-15 jest dopełniacz rzeczownika odsłownego zamiast bezokolicznika.

114. Orzeczenia bierne typu (ktoś, coś) *daje się słyszeć (widzieć, czytać)*:

(1) w tem *daie się słyszeć* szczeń szklanek i Butelek 61. – (2) Urzędnicy tego miasta... *dali się z tém słyszeć*, iż czekaia... okazyi żeby Cię pod sąd Woenny oddać 79. – (3) i *dali się słyszeć* mieszczanie, iż... 87. – (4) *iak to się dato słyszeć* na polach Wawra i Grochowa 142. – (5) *iak to się dato widzieć* w działaniach z Rzymem 215. – (6) ten nakaz Boski *daie się czytać* na każdej Karcie Pisma S. 192. – (7) te prawdy na każdej Stronicy pisma Świętego *daią się czytać* 207.

Struktury te zastępowały ks. Puchalskiemu orzeczenia bezpodmiotowe *słychać* i *widać* oraz *czyta się*, zob. § 121.

115. Za jeden z typów orzeczeń **m o d a l n y c h** można uważać konstrukcję z bezokolicznikiem konotowanym przez zwroty typu *mam honor*. W Pam. są zdania z takimi orzeczeniami:

(1) *mam honor* z wdzięcznością *podziękować* Panu Za cały Pułk 34. – (2) *Miałem honor* bydz przez was Zaszczyconym 48. – (3) *mam honor* *oświadczyć* moje nieukontentowanie 66. – (4) *Mam honor* *wezwać* wszystkich Ziomkow 112. – (5) z którymi *miałem honor* *rozmawiać* 160. – (6) Zaluie mocną, że nie *miałem szczęścia* dawniey go *poznać* 33. – (7) *mam wielką przyjemność* *mówić* z Panem 160. – (8) *miałem* *zaszczyt* *przemówić* 19. – (9) *maią* *zamiar* *Ciebie powieścić* 143.

Przy stosowaniu ścisłych kryteriów składniowych za orzeczenie trzeba uważać tylko formę osobową czasownika *mieć*; rzeczowniki są wtedy dopełnieniami, a bezokoliczniki swego rodzaju przydawkami.

Modalnymi orzeczeniami są konstrukcje typu *był w stanie powiedzieć* (zob. § 113, zdania 10 i 11).

116. Dzisiejszemu orzeczeniu *nie ma* przy podmiocie dopełniaczowym odpowiada w Pamiętniku orzeczenie *nie masz*; np.:

(1) w Caley brygadzie *niemasz* zdaniejszego i pilniejszego w Służbie Officera 58. – (2) Listy *niemasz* zapewne i [nie] będzie 71. – (3) szczęśliwsze są w tych Stronach Wsie i Miasta, gdzie *niemasz* Rzymsko-Katolickiego Kapłana, gdyż *niemasz* zgorznięcia 84. – (4) tam gdzie żadnego czynu *niemasz* 100. – (5) u nas nie masz tego zwyczaju 182.

Przy podmiocie *nic* z przydawką przymiotnikową w genetiwie jest częściej *nie ma*, np.:

(6) przedawcy (Symoniaki) w których *niema nic* Szlachetnego ani walecznego 125. – (7) od tego człowieka, u Którego *niema nic* świętego 141. – (8) *Niemasz już nic* Świętego na ziemi 106.

117. Zgodne z polską normą "podwójne przeczenie" przy orzeczeniu widać np. w zdaniach:

(1) *nic* nad powinność mego powołania w obronie Ojczyzny *nie* zrobiłem 33. – (2) Niedzieli namnie przypadający *nikomu* żadne wynagrodzenie, za żadne pieniądze *nie* odstąpię 113. – (3) ten Polak, co miewa Mszą o godzinie jedenaściej, *nie* był i *nie* jest Kapłanem 160.

Wyjątek stanowią zdania z *ani*, zob. § 119.

Obce konstrukcje składniowe

118. W następujących zapisach widać accusativus cum infinitivo (tylko z łącznikiem *być* i orzecznikiem przymiotnikowym w instrumentalu):

(1) *Kogo* Wy osądzicie *bydź* godnym, ten tylko otrzyma ozdobę Woyskową 32. – (2) przyim *co* widzisz dla siebie *bydź* lepszym 25. – (3) którzy widzieli *się bydź* mocno osłabionemi 65. – (4) dziś widzę *się bydź* zagnonym nieść zażalenie do Króla na tego SztabsOfficera 75.

119. W orzeczeniu zaprzeczonym brak partykuły *nie*, gdy w zdaniu został użyty spójnik *ani* (zarówno bezpośrednio przed orzeczeniem, jak i przed innymi składnikami zdania stojącymi przed orzeczeniem):

(1) Człowieka Który niczna Służby swego powołania *ani umie* ocenić tego stopnia Który posiada 74. – (2) w Polsce nie miewał Mszy, *ani był* Kapellanem Woyskowem 160. – (3) Ale tego uiąć *ani* zaprzeczyć *mogę*, iż ten Jeden Monarcha poznał swoją godność, wartość 217. – (4) porazy kilka byłem w Prefekturze, i *ani* razu z Prefektem mówić *mogłem* 210. – (5) Biskupi Stolicy Apostolskiej są następcami Konstantyna, ale nie Piotra Świętego, Ktorzy *ani* zasługą *ani* czynami *są* podobni 125. – (6) *ani* sekretarz Biskupstwa, *ani* Prefekt Departamentu *są* w stanie Zabronienia mi tu zostać 206.

Ten brak drugiego wyrazu zaprzeczenia jest niewątpliwie wynikiem wpływu języka łacińskiego.

120. Zdaje się, że francuska konstrukcja *ne... que* była wzorcem dla zdania:

miasto niewdzięczne... wyrzeka się narodowości i *nie myśli iak tylko* o zdradzie Ojczyzny 61.

Zdania bezpodmiotowe

121. W Pam. jest sporo zdań b e z p o d m i o t o w y c h. Różne ich typy widać w następującym zestawie przykładów:

(1) w tém *wolaiq* avens lewé Skrzydło 22. – (2) o małą nie upadłem na Ziemię, tylko że mnie Człowiek pod rękę przytrzymał. *Zaprowadzili* mnie na drugie piętro... w ten moment prosiłem *aby* mi dali Śniegu 22-23. – (3) W tym *dzwoniq* do Stolu 161.

(4) *mialo się* ku wieczorowi 22. – (5) w godzinie lub później *zaczęło dzień* 56. – (6) później nieustannie *lalq się* z Zołądka w którym gorączkę czułem iak ogniem palącą 211. – (7) *Przyszło* do tego, że poraził kilka w dni Niedzielne mszy niebyło 93. – (8) *przydzie* do tego, że i Kawalek chleba od gęby mi wydrą 199. – (9) Ja widząc na co *się zanosi* chwycilem się wszystkich sposobow 199.

(10) *Iak się wyżej wspomnialq* 69. – (11) w godzin dwie *Zachcialo mi się iesté* 57. – (12) *niechęć* mi się *zciągał* rękawiczek 225.

(13) *zeby* człowieka *mianq* za Człowieka 9. – (14) *nie nazywanq* Go Apostolem Powszechnym 16. – (15) *osqdzonq* na Śmierć trzech Starych Żołnierzy 39. – (16) *Konia ubiq* 48.

(17) iestem gotów [do jazdy], tylko *siadać* i *iechać* 9.

(18) do Kraju *nie ma po co powracać* 70.

(19) *Słychać* Kołatanie we drzwi 221. – (20) *słychać* idący powóz w pław przez rzekę 52.

(21) na iej twarzy *widno było* smutek czy boiaźn malujące się 221. – (22) gdy się schiliła z pod ubogiej Sukienki *widno było* piękną spodniczkę 233 (skreśl.).

(23) Bydz to może że *tak iest* 4. – (24) *day* to Boże *zeby* było *lepiej* iak dotąd 9. – (25) dla których tam Ojczyzna, gdzie *lepiej* 111. – (26) *inaczey bydz nie mogłq* 5-6.

(27) we dwóch *będzie nam ochotniej* 9. – (28) gdzie *ci się będzie zdawać* *naydogodniej* 53.

(29) *czy można* bydz tak nieważnym 2. – (30) dwom Panom *służyć* *nie można* 188. – (31) na ulice bez obawy *wyieść* *nienożna było* Kapellanowi Polskiemu 101. – (32) dwóm Panom *niepodobna* *iest* *służyć* 16. – (33) *iuż* *niepodobna* *było* dotrzeć do rzeczonoego Łasku 26. – (34) gdyż to *niepodobna* *było* dłużej wytrzymać 61. – (35) tam *niepodobna* znaleźć miejsce stosowne do utrzymania życia 70. – (36) a zatym *niepodobna* dziś z nim *mowić* 175.

(37) *Trzeba* rozbroić Korpus Nieprzyjacielski 10. – (38) na podróż *trzeba* wiele pieniędzy 124.

(39) *Szkoda* wielka tego Człowieka, że w Rewolucyi tak *nieszczęśliwie* zakończył Życie 3. – (40) gdyż mi Pana *żał* 75.

Nie ma w Pam. zdań z orzeczeniami typu *czytało się książkę* (z dopełnieniem przedmiotowym bliższym). Nie spotkałem też orzeczenia *widać*; zamiast niego jest *widno* (zdania 21 i 22).

Zdania z *niepodobna* (32-36) są tutaj zestawione razem ze zdaniami z *(nie)można*, bo oba te orzeczniki były dawniej przydawkami przy rzeczowniku *rzec* (rzadziej *sprawa*). Należy jednak wziąć pod uwagę to, że status gramatyczny orzecznika *niepodobna* jest nieco inny niż status *(nie)można*: mógł on w "odczuciu" ks. Puchalskiego mieć jeszcze znaczenie przymiotnika, bo w Pam. jest wy-

rażny przymiotnik *niepodobny* (zob. §§ 109 i 110), nie ma zaś przymiotnika (*nie*)możny 'niemożliwy'.

Przydawki

122. Niepełną kongruencję między przydawką przymiotnikową i nom. plur. rzeczowników męskoosobowych z końcówkami niemęskoosobowymi widać w zapisach: *Polscy mnichy* 67, *Dumno-łakomi Włochy* 124, *Ci nikczemni Służalce Despoty* i *podli Służalce despoty* 54 (skreśl.), *Prawodawce Kościelni* 212. Zapisy te są wyjątkowe, bo w zasadzie jest w Pam. pełna zgodność: *Wrogi nasze* 18, *fanfarony Warszawskie* 27, *Uzary czerwone Ruskie* 59, *Biedne wiarusy* 73 itp., także *na Xiążęta panujące* 125, gdzie widać przydawkę w składni zgody z archaiczną formą accusatiwu rzeczownika; *ASztabs=Officerowie Polscy* 11, *pocziwi Żołnierze* 26, *Ci niewcześni Rycerze* 31 itp. Przydawki męskoosobowe przy podmiocie nieosobowym widać w zapisie: *nieprzyjacielskie* [konie] *i e d n i* *zostali w tym rowie, a i n n i* *zatrzymali się* 28.

123. Przy zwrocie *mieć zamiar* przydawką jest infinitivus lub rzeczownik odsłowny w genetiwie: *maią zamiar Ciebie powieścić* 143, *gdzie kto ma zamiar udania się* 70, *mam zamiar poiechania do Anglij* 224. Za przydawkę można też uważać infinitivus konotowany przez zwroty typu *mam honor* (*szczęście, przyjemność* itp., zob. § 115).

Przy zwrocie *być w stanie* przydawką jest infinitivus lub genetivus rzeczownika odsłownego, zob. zdania 10-15 w § 113. Podobną składnię ma rzeczownik *rezygnacja* 'postanowienie, decyzja': *z tą świętą rezygnacją zwyciężyć zupełnie Nieprzyjaciela lub umrzeć z Bagnetem w rękę na Polu chwały* 37, *z niezłomną rezygnacją wytrwania w ciągłej pracy* 109.

124. Składnia form nominatiwu i accusatiwu *l i c z e b n i k ó w* *dwa, trzy i cztery* z rzeczownikami niemęskoosobowymi jest w Pam. taka sama jak w dzisiejszym języku literackim, tzn.: a) rzeczownik stojący po liczebniku jest w pełni kongruentny z tym liczebnikiem: *zrobiwszy dwa kroki* 49, *na tę dwie dywizję* 13, *znalazłem dwie czy trzy Kompanie* 60, *trzydzieści trzy franki* 156 itp.; b) rzeczownik stojący przed liczebnikiem ma formę genetiwu plur. (przy czym rodzaj gramatyczny liczebnika *dwa* zależy od rodzaju rzeczownika): *o mil dwie lub więcej* 61, *w godzin dwie* 57, *wysłużywszy lat cztery* 4, *franków dwa* 133 itp.

Od tej zasady jest w tekście kilka odstępstw: *trzy franków* 154, *po trzy franków* 155, *dałem dwie czy trzy Szpilek* 225. W accusatiwie stoi liczebnik wyższy niż *cztery*: *Czterdzieści franków na Czterdzieści Mszę* [= msze] *przyniosła* 202.

Wyrażenie liczebnikowe ma przydawkę w osobliwej formie: *C a ł ę dni pięć* *był spoczynik* (!) 26, *ten mi na nowo d r u g i e dwanaście* [proszków] *Każe*

brać 57, pięć frankow w papier o b w i n i o n e 178, wydrzeć te n ę d z n ę trzydzieści trzy franki 184, między którymi [listami] było dwa samem nikczemstwem napelnione 199. W zapisach tych przydawki przymiotnikowe są kongruentne z całym wyrażeniem co do przypadku fleksyjnego (nom. ew. acc.), ale co do liczby gramatycznej muszą być w zgodzie tylko z rzeczownikiem (mają formę pluralną), nie z całym wyrażeniem. Nie ma tu odstępstwa od normy ogólnej.

Dopełnienia

125. Dopełnienia p r z e d m i o t o w e przy niektórych czasownikach, przymiotnikach i rzeczownikach występują w Pam. w innych niż dziś przypadkach fleksyjnych lub innych wyrażeniach przyimkowych. Niżej jest ich lista. Skróty L i SDor przy cytowanym materiale oznaczają, że słowniki te notują podobne formy.

a) w g e n e t i w i e stoi dopełnienie przy *błagać* (czego, nie o co), *chwycić się, czekać, dopełnić, odbiec, pozwolić i pozwolenie, prosić i zaprosić* (chodzi o dopełnienie bliższe), *przeszkodzić* (komu czego zamiast w czym), *użyć* (komu czego), *wysłuchać, zapomnieć, zasięgać* oraz *nienasycony, obowiązany i przestępca*. Zapisy: *udali się ze skargą do rządu, b ł a g a ł i protekcji 147 (L); Chwycili się pracy 213 (obok chwycił się do haniebnego Kłamstwa 143), obrony swojej c z e k a ł a 30, c z e k a m y zebrania się wszystkich Kapellanów 97 itp. (L); zchęcią nawierny d o p e ł n i ł e m tak Świętego obowiązku 6 (SDor); o d b i e g ł s z y waszych Kochanych Rodzin, to jest waszych Matek, Oycow, Zon, Siostr, Braci Sqsiadow i spokojne domy Wasze 18 (ostatnie dopełnienie w accusatiwie; L czego i od czego); prosiłem Proboszcza o p o z w o l e n i e Kościoła, Proboszcz mi mówi iż Kościoła p o z w o l i ć nie może 175, nie p o z w a ł a i q c mu [nieprzyjacielowi] spoczynku 39, pokazałem że mam p o z w o l e n i e mieszkania w Wersalu 206 (L); P r o s z ę... Rady, aby raczyła... 103, p r o s z ę tej szanowney Damy aby mi ugotowała... 57, p r o s z ę jej natychmiast mówiąc... 236; z a p r o s i ł e m i Gospodyni domu 232 (skreśl.); żeby mu p r z e s z k o d z i ć przeyscia na drugą strone rzeki 48, teraz idę na obiiad Którego mi p r z e s z k a d z a c i e że będę go mógł zieżć spokojnie 77; ja chcę wam u l ź y ć cierpień 51 (L); W y s ł u c h a w s z y tej nowiny nic niemowilem gospodyni 214 (L), ale też Ja w y s ł u c h a w s z y tę gadanine mowie mu 214; Każdy Z a p o m n i osobistey urazy 108 (L zapomnieć czego i o czym); Starszeństwo Biskupow Rzymskich z a s i ę g a Czasow Apostolskich 124 (L); Innocenty trzeci jest ł a k o m c q nienasyconym pieniędzy 125; o b o w i q z a n y byłem udania się w dalszą podróż 82 (to chyba błąd);*

Wy staliście się p r z e s t ę p c a m i uroczystych przyrzeczeń waszych oyczyźnie 29, Wy staliście się p r z e s t ę p c a m i najsświętszego prawa Natury 35.

b) W d a t i w i e stoi dopełnienie przy *chybiać* 'być nieposłusznym', *naganić*, *płzać się*, *pochwalić*, *podpaść* oraz *podobny*. Przykłady: *c h i b i a - i q c...* *Roskazom* 45; *Ja n a g a n i w s z y mu, powiedziałem...* 102 (L); *aby mogli prędezy się dostać pod Rozkazy tyrana połnocy p ł a z a i q c mu się nikczemnie* 63 (skreśl.), *przesłał mu forme proшения, a bardziew p ł a z a n i a s i ę Cesarzowi o przebaczenie* 71 (L *płzać się* bez dopełnienia); *Nie p o - c h w a l i ł e m ja temu, na którego była Kolej...* 100; *możesz... podpaść wielkiemu nieszczęściu i można podpaść nieszczęściu* 76; *drugi Kawał drzewa p o - d o b n y pierwszemu* 219 (L dat. lub do z gen.).

Osobno trzeba wykazać zapisy z dopełnieniem w datiwie zamiast wyrażenia z *dla* i, odwrotnie, wyrażenia z *dla* zamiast datiwu. Zapisy z *d a t i w e m*: *Spostrzegłszy to, że dla mnie polityka jest tym, czym pieprz Oku...* 210 (tu oba typy dopełnienia; u L *być czymś komuś*); *Zakazał Biskupom używać tego tytułu, Zachowując go li tylko Biskupom Rzymskim* 126; *Mocą bagnetow straszniemi byli nieprzyjaciolom w boju rewolucyjnym, straszniemi się stają Arystokracji naszej* 148 (L); *penzel i grzebień...* z powodu pamiątki bardzo mi były szacowne 199; *całe Kapitulum składa się z Indywiduow szkodliwych Rodzaiowi ludzkiemu* 201, [ten czyn] *jest bardzo szkodliwy towarzystwu ludzkiemu* 213 (L); *Późniew oświadczył się zstugą religijną [skreśl.: dla Polaków] Polakom wLazarecie leżącym* 69. Zapisy z *p r z y i m k i e m dla*: *daleś... przykład mężstwa i niezachwiany odwagi dla całego Duchowieństwa Polskiego* 33, *Widząc że w drewnianych trzewikach chodzi, dałem dla niej trzewiki stare a dla Dzieci Stare Koszule* 231 (skreśl.); *nie odmówiłem tej przyjemności dla niego, a korzyści dla siebie* 182; *w końcu przyniosła i dla mnie Kawatek tego placka* 220; *wynurzając z głębi serca szlachetne wasze uczucia dla sługi waszego* 26; *praca tylko może dla nas samych na przyszłość zapewnić Los, pożytek i zaszczyt dla naszych rodzin* 171; *nie mogąc znaleźć dla siebie stosownego...* *Zatrudnienia* 150; *moje oświadczenia byli dla niego obce, nieznanne i niepojęte* 201; *[zdrowie] jest bardzo potrzebne tak dla Pani iak też dla Dzieci* 232 (skreśl.).

Zastępowanie datiwu wyrażeniem z *dla* jest dialektyczne. Zdaje się, że pamiętnikarz zdawał sobie z tego sprawę.

c) Z dopełnieniem w *a c c u s a t i w i e* występują m.in.: *ciążyć* (*co i na czym*), *grać*, *nadmienić*, *naglić* i *znaglić-znaglać* (*kogo do czego*), *opowiadać*, *prze-
stępować*, *skarżyć*, *spodziewać się*, *spowodować* (*kogo do czego*), *szczyścić* 'zaszczy-
cać', *wysłuchać* (*co i czego*, zob. wyżej przy genetiwie), *zastąpić* 'spotkać', *zejść* (*kogoś*) 'spotkać' i *zażądać*. Przykłady: *Wy zaciągnęliście wielki dług c i q ż q - c y* *Sumnienie waszę* 36 obok *zetrzecie plame c i q ż q c q na honorze waszym* 30 (L *ciążyć kogo* i "Cięży mu to na sumnieniu"); *pyta się czy g r a m Wiska*

222 (L *grać co i w co*); *n a d m i e n i ł e m* powody, *Które nas z n a g l a - i q* do tey Świętey religijney Ceremonij 89, *Ciekawość i własny interes n a g l i - ł y* mnie do pytania się 154 (SDor *nadmienić* z acc. jako dawne i *naglić-znaglić kogo do czego*); *o p o w i a d a ł...* swe Życie tułackie w Ameryce 151; *Wy p r z e s t ę p u i e c i e* prawo Kardynalne miłości bliźniego 29; *ziemia... S k a r ż y ć* was będzie wobec *Niebios* i innych *Elementow* 35 (SDor *skarżyć kogo* w cytacie z *Pana Tadeusza*); *S p o d z i e w a ł e m* się *Kilkaset Złoty-tych na Koszta podróży* 74, *niemożesz się s p o d z i e w a ć* coś korzystniejszego 224; *Takiego rodzaju wiadomości s p o w o d o w a ł y* młodzież *Polską do wyrzeczenia Słow...* 12 (SDor dawne); *bardzo mnie to s z c z y c i* 33 (SDor); *Z a s t ą p i ł* mnie dziś *idącego na poczte* 75; *Pan General...* *z s z e d ł s z y* mnie w *Alejach idącego do Warszawy 2*, przed *Bramą zamkową z s z e d ł e m* tę *Splakaną Panne* 227, *Później dwa razy z s z e d ł e m* Tę *Wdowę* 237 itp.; *wszystko co Pan z a ż ą d a s z* będzie zrobionem 68.

d) *I n f i n i t i v u s* w funkcji dopełnienia stoi przy *zdeteminować się*, *zagnłony*, *nieciekawym* i *niegodnym*. Zapisy: *zdeteminowałem się nie pojąć na ten raz* 217 (SDor dawne); *zagnłony byłem powtarzać* 84; *Nieciekawym iestem...* *uczęszczać do podobnego towarzystwa* 200; *Wy niegodni iesteście Jmienia Polskiego nosić na sobie* 37.

e) Wyrażenia *p r z y i m k o w e* w funkcji dopełnień. Przyimek *do z gen.*: *Chwył się d o haniebnego Kłamstwa* 143; (obok *Chwycili się pracy* 213); *Czas nie pozwala do Zabierania głosu* 48; w *zamiarze scigania Nieprzyziaciela niedając mu czasu do Zebrania Sił opornych* 10; *nie przeszkadza on do braterskiej miłości, iedności* 42; *abyście w swém czasie usposobieni do obrotow woiennych Staneli przykładnie do obrony* 35; *zebrawszy się do Sali obradnej* 135. Przyimek *na z acc.*: *wszyscy urzędnicy mieyscowi są rozgniewani i grożą się na Kapellana* 76 (L); *wszyscy Urzędnicy... bardzo się na Kapellana odgrażają* 79 (L); *dosyć dla mnie nieszczęścia mieć na siebie rozgniewanego Hrabie Generała* 2; *żeby byli łagodnieyszemi na nas i na Żołnierzy* 41; *niepamiętnie na Jmię Polaka...* *uciekacie* 30; *czekając Rozkazu na wydalenie z francji i udania się do Anglij* 146; *mieycie pilną uwagę na iego rozkazy* 38. Przyimek *o z acc.*: *Podziękowałem tej Damie za iej interesowność o mnie* 209 (może to *locativus*; w SDor "interesowność o drugich"). Przyimek *o z loc.*: *dla czego wy tak pilne macie staranie o dzieciach waszych* 36 (L *o kogo, co*). Przyimek *w z acc.*: *był gotów w marsz* 12, *aby... byli w pogotowiu w Marsz do Stolicy* 5, [korpus] *był uszykowany w marsz* 14; *Oficerowie i Żołnierze dostali się w niewolę* 55, *Zabraliście w niewolę kilkuset Ludzi* 46 (L), *ale też wielu dostało się doniewoli* 50. Przyimek *w z loc.*: *abyście mieli... uwagę w wykonywaniu rozkazów* 22. Przyimek *z z gen.*: *Pyśnie się z tego, że miałem zaszczyt przemówić słow kilka* 19 (L); *Buduje się z Patryotyzmu i męztwa* 34, *zbudowałem się z niego* 161 (L); *lud... gorszył się z grubiaństwa i niemoralności*

SztabsOfficera 75 (L, SDor przestarz.). Przyimek z z instr.: pominowszy się zprawdą 171; wychodząc od Antoniniego zszedłem się z Szefem Sztabu Piechoty 79, zeszli się zemną na Ulicy 112, zszedłem się z Kapellanami 116, Nadspodziewanie zchodzę się zKommendantem placu 74; powracając z Linij bojowej w wytłamie okopu Warszawskiego Ziechałem się z nim [z generałem Rybińskim] 59 (L, SDor).

126. Dopełnienie s p r a w c y osobowego ma w Pam. najczęściej postać wyrażenia z przyimkiem przez: *w Celu bronienia przez nadDziadów naszych Zakreślonych granic 21-22, przez Wrogów naszych oszukanego miasta 102, fakt sprzeczny przez Zakład popelniony 141, Zasiłku przez narod offiarowanego 155 itp.* Bardzo rzadko występuje przyimek od: *Dowodzce powszechnie lubionego od Catego Narodu i Woyska 14, bronić dawnych granic od Oyców naszych Zakreślonych 36, dobrze od Was zapłaceni ieścieśmy 101, do pożądanego od wszystkich Wolnych ludow końca 109 marg., Dziś Lud obdartym iest z swego przywileju od samego Boga mu nadanego 131 itp.*

127. Dopełnienia o r z e k a j ą c e: a) *Grzegorz Święty którego W i e l - k i m zowią 15, Biskupom Rzymskim nazywaiąc ich p o w s z e c h n e m i 15, nie nazywaną Go A p o s t o ł e m Powszechnym 16, wyjątkowo Zboru Trydenckiego, Który niewłaściwie iest nazwanem Powszechny 14 marg. – b) uznawszy was n i e g o d n e m i swego braterstwa 36, uznałem ich n a y n i e w i n - n i e y s z e m i 39. – c) ogłoszony zostałem P a p i e ż e m Kościoła Polskiego 194. – d) obrany byłem z a T o w a r z y s z a t e y podróży i o b r o Ń c e 6, mieliśmy Kapellana z a p o l e g ł e g o na placu lub w niewolą z a b r a n e g o 25, mam się z a n a y s z c z ę ś l i w s z e g o 113, Którzy Polaków z a l u d o j e d o w... oskarżali 91.*

128. O dopełnieniach porównawczych w § 132.

Okoliczniki

129. Spośród okoliczników c z a s u najbardziej zwracają na siebie uwagę następujące: *pod ten (ów) czas, w swym czasie, pod tę porę, na ten raz 'wtedy', inną razą 'kiedy indziej', jedną razą 'kiedyś, pewnego razu', w moment 'w (tej) chwili', w ten moment 'w tej chwili, teraz' i 'natychmiast', wtem 'wtedy, i wtedy, wtedy nagle' (znaczenie nie zawsze jasne), tylko co 'dopiero co, przed chwilą', najwpierrw i pozawczoraj.* Przykłady: *Dywizyia Czwarta, która pod ten czas stała na Solcu w Warszawie 32; pod ów czas Sztab Pułku miał Zimowe kwatery w tém mieście 1; abyście w swém czasie usposobieni do obrotow woiennych Staneli... do obrony 35; pod tę porę cała Dywizyia obiadowała 24, Kiedy byłem na Obiedzie u Patryarchy, pod tę porę był także Arcybiskup Saragoski 160; lewą ręką trzymałem się mego kasztana, Który na ten raz był niespokoiny 14; Jnną razą Pan*

Louvin Zaprosiwszy na obiad i pod tę porę było Kilka obcych osob, pyta się mnie... 215; iedną razą... chciał [pies wściekły dziecku] wydrzeć iedzenie i iuz rzucił się... 221; w tém Zolnierze zaczęli się Śmiać, w moment daną Znak z naywiększego Działa czy przyimuiemy bitwę 16, w moment iak koń padł, poczułem w lewey nodze Wiatr Ciepły 21, Officerowie odpowiadaią że iest i w ten moment wołaią mnie 32, przyimuiemy [go] z tym warunkiem aby w ten moment był gotów w marsz 12; w ten moment prosiłem, aby mi dali Śniegu lub też Zimney wody, w tém zaczęłem polewać zimną wodą i rozcierać mocną 23, [proboszcz] do którego gdy przyszlśmy, w tém otwiera nam List i mowi 116, tylko co z Siadłem z konia i dałem mu ieść, a sam położyłem się pod Drzewem... w tém wołaią do broni, w moment daią się słyszeć Strzały z Pistoletu 55; naywpierw przedstawię Xiędza Kapellana do Krzyża 2, naywpierw pyta się... 32, naywpierw idzie proboszcz 98 itp.; mowi mi że wczoraj czy pozawczoraj była umnie Pani Louvin 223. Okoliczniki w (ten) moment i wtem występują bardzo często w tekście Pam.

130. Okoliczniki p r z y z w o l e n i a: *Wołą Starszego c h o ć niechętnie wypełnić musiałem 5, a tak pod Wieczor we dwóch będzie nam ochotniej [jechać] i c h o ć na przekucie mego młodego Konia zarobie od Pana 9; c h o c i a ż na obcej ziemi gdzie nie masz tego w zwyczajn, ja Każdego roku te Święta iak w Polsce obchodziłem, c h o c i a ż z smutnem przypomnieniem (chodzi o Wielkanoc) 232 (skreśl.); wybor ten l u b o niechętnie przyiąć musiałem 140.*

131. Jako okolicznik c e l u przy orzeczeniach oznaczających przemieszczanie się podmiotu (*pójść, pojechać, przyjść, przybyć* itp.) występuje zazwyczaj bezokolicznik: *Generał Krasiński Jzydor... przybył do Rawy na obeyrzenie Broni w Pułku, a razem widzi i Szkołę 1, poszedł Dzieci Examinować 2, poszedłem konia opatrzeć, w końcu poszedłem spać 23, poszedłem na spacer a razem widzi ruiny odwieczne 83 itp.; raz też z bronią w ręku s t a l i ś c i e bronić oyczyzny 18.* Bardzo często przy tym jest w tekście wyrażenie w celu z rzeczownikiem odsłownym: *nayspieśniej wybierała się w drogę w Celu nayprędszego widzenia się z swym nayukochańszem mężem 6, Bieliński wysuwa się naprzod w Celu prowadzenia... tego Pułku 12, Dywizya... wyszła z Warszawy... w Celu połączenia się... 13, pośpieszyłem do Warszawy w Celu Kupienia siodła 13, [korpus] był uszykowany w marsz w Celu zaięcia... pierwszey straży od nieprzyaciela 14, udałem się do Warszawy w Celu posilenia się i spoczynku 22 itp.; okolicznik ten występuje też zamiast zdania podrzędnego typu *aby (żeby) się posilić i spocząć*. Są też okoliczniki w postaci wyrażenia przyimkowego, np.: *przybył... na obeyrzenie Broni w Pułku 1 (p. wyżej), namawiał, aby znim poszedł dla obejrzenia [statku] wewnątrz 225.**

Konstrukcje porównawcze

132. Zestawiam tutaj konstrukcje (wyrażenia i zdania podrzędne) pełniące różne funkcje syntaktyczne: okoliczników (stopnia i miary, sposobu, czasu), dopełnień i przydawek. Chodzi o pokazanie s p o s o b ó w w p r o w a d z a n i a tych konstrukcji do zdań. Zapisy:

(1) Tę spotkanie więcej mnie kosztowała zdrowia *niżeli* bitwa 51. – (2) Pan więcej Płatny jesteś *niżeli* my 155. – (3) Zawsze była tak dobrą, że mi lepiej Kupiła *niżeli* ja 232. – (4) Każda wizyta Szpitalna więcej mnie kosztowała *niż* bitwy... 190. – (5) więcej *niż* dwadzieścia listow odebrałem 199. – (6) Historjie Fleurego więcej *niż* rok czytałem 159.

(7) Wy szczęśliwsi iścieście *odemnie* 25. – (8) Który Narod więcej poświęcił się na obronę chrystyanizmu *od* Polskiego? 191.

(9) więcej *nad* czterem lat na tej Stolicy siedział 127. – (10) nie więcej *nad* czterem frankow rocznie biore z Kassy Kościelnej 156. – (11) wrzucą się w przepaść *nędzy nad* samą Śmierć oplakańszą 143.

(12) day to Boże żeby było lepiej *iak* dotąd 9. – (13) mniej kaszlała *iak* wczoraj 232. – (14) Nieprzyjaciele nasi dziś więcej *iak* kiedykolwiek są zagrożeni 147. – (15) zaczyna stękać więcej *iak* zwyczajnie i *iak* go bolało 70. – (16) w Wersalu niemożesz się spodziewać coś korzystniejszego *iak* dotąd masz 224. – (17) odległość od rzymu więcej *iak* dwieście mil będzie na przeszkodzie częstego widywania się z swoim Kochankiem 126. – (18) z prozbą o zacekanie z Mszą Świętą pół godziny *poźniej iak* zwyczajnie 176.

(19) bawilem [w ogrodzie] *więcej godziny* 81.

(20) rozmawiałem z nim... *więcej trzy godziny* 151. – (21) w Ameryce, gdzie *więcej trzydziści lat* przepędził 151. – (22) *więcej dwadzieścia lat* niespowiadałem się 157. – (23) *więcej pół godziny* niepojmowałem co się zemną dzieje 234. – (24) długość [drewna]... *więcej pół łokcia* francuskiego 219.

Spójnik *jak* jest gwarowy (zdania 12-18). Archaiczne jest bezspójnikowe połączenie *więcej* z dopełniaczem rzeczownika (zdanie 19). Użycie wyrażen liczebnikowo-rzeczownikowych w bierniku (w zdaniach 20-24) należy uznać za błąd⁴³.

Niektóre wypowiedzenia współrzędnie złożone

133. Wypowiedzenia p r z e c i w s t a w n e są wprowadzane spójnikami: *a, ale, ale raczej, ale nawet, zaś i a zaś, tylko, tylko że*; wyjątkowo spójnikami *czyli raczej, inaczej, atoli, ale owszem i przeciw*. Przykłady:

(1) pod ow czas Sztab Pułku miał Zimowe kwatery w tém mieście, *a* Kompanię w pobliskich Wioskach Obwodu Rawskiego 1. – (2) Poubieraliscie się *iak* nie całnięte Jeże, *a* uciekacie *iak* boiazliwe Zaiące 28. – (3) Rów napelniony wodą Koń mój... przeskoczył, *a* nieprzyjacielskie iedni zostali w tym rowie, *a* inni zatrzymali się 28. – (4) położyłem się między *Zołnierzami, ale* spać niemogłem 62. – (5) niebyło one [siodło] stosowne do mego gustu, *ale* naystosownieysze do moiej gwałtowney potrzeby 10. – (6) aby nie dać wzrostu tém fałszywem *a* razem potwornem pogłoskom..., *ale raczej* w samym Zarodzie

⁴³ Zob. E. O s t r o w s k a. *Zakres używania jak i niż*. "Język polski" 32:1952 s. 215-222 i dopisek K. Nitscha na s. 222-223.

Zle z gruntu wyniszczyć 89. – (7) netylko że się niespodziewamy żadney nagrody za to, *ale nawet* niezalu-
iemy na wydatki z własney oszczędności na niezbędne artykuły do Kościola. AZakład netylko że nie umie
oceniać tey dobroci, *ale nawet* okazuje wzgardę dla Duchowieństwa 92. – (8) Dowódca Pulku zaraz rzucił
szklanke z Bullonem, ja *zaś...* wypitem chociaż i z popiołem bullon i garnuszek na Sośnie zostawiłem 49.
– (9) ja niemogę pozwolić Panu administrowania Sakramentow, w potrzebie *zaś* nagley to ja sam Spowie-
dzi wyslucham chorych, lub mój Wikaryusz 66. – (10) Artylleryia więc zaięła swe stanowiska, Woysko
Leniowe Stare tak zwane podobnieź, a nowo *zaś* formowane Bataliony zaięli się Szkołą Żołnierską 34. –
(11) [Burmistrz] wyiechał Kryjąc się przed Polakami, a *Żona zaś* iego... naybrudnieyszych wyrazow używała
przeciw nam 86. – (12) mowi że [siodło] iest dobre, *tylko* wiele rzeczy brakuie 10. – (13) o małą nie
upadłem na Ziemie, *tylko* że mnie Czlowiek pod rękę przytrzymał 22-23. – (14) Żołnierzy... Którzy skarżyli
się, *czyli raczey* Żalili się... na swoich Dowodzcow 63. – (15) i co raz Żone i Corkę strofował *czyli raczey*
Kpał za to, że się oglądały na mnie 87. – (16) przyim od tych, Ktorzy nad waszą Oyczyną razem z Wami
ubolewaią... *inaczey* zrobilbyś nieprzyjemność moiey żonie 82. – (17) Duchowieństwo Polskie niedało się
wypredzić w niesieniu pomocy... Oyczyźnie (zmałem *autoli* wyjątkiem) 101. – (18) Współtowarzysz trudow
Woiennych... nie odepchnie bez skutku proźby, *ale owszem* pośpieszy z oném [skutkiem] 165. – (19) oni
[podoficerowie i żołnierze] pochodzą ze Stanu niewoli powiększey części, a *przecież* w Bergerac do rowności
praw wszelkich z Officerami przypuszczeni – podpisują odezwę... 147-148. – (20) *Czcze* Słowa niezatrwa-
żają nas bynajmniej, *przecież* te słowa w ustach Podczaskiego nie były bez znaczenia 149.

134. Prawie wszystkie wypowiedzenia r o z ł ą c z n e rozpoczynają się
spójnikiem *lub*. Spójniki *albo* i *czy* zostały zapisane tylko po dwa razy, a spójni-
ki *to... to* tylko raz. Zapisy:

(1) Jnni Kapellani podobnieź zamykali się w Kwaterach *lub* wychodzili na wioski w Celu uniknienia
tak cierpkich prześladowan 95. – (2) Pokaż mi *lub* zacytuj fakt sprzeczny przez Zakład popetniony 141.
– (3) Pomyslałem sobie iż to musi bydz omyłka, *lub* Dzieci mi mylnie powiedzieli 155. – (4) Pan Mini-
ster... pracuiącym Zasilek odebrał, *lub* zmniejszył w miarę zarobku 213. – (5) wysłali do Bergerac Podcza-
skiego, aby was *lub* rozsytał *lub* ujął pod opiekę tak zwanego towarzysywa porządku 148. – (6) Pomyslałem
sobie iż Ci nowoprzybyli *albo* mi ocalą życie, *lub* pomogą [mnie] zabić 221. – (7) może spostrzegli że
Romans czytała, więc... wykoncypowali czy utworzyli tę zabawkę, *albo* ięśli była zaręczona, a narzeczony
oddalił się *lub* iakiemu innemu podpadł Losowi itd itd 227. – (8) Burmistrz skrył się *czy* wyiechał pod tę
porę 86. – (9) Na coź się dziś [arystokracja] nie targnie aby rozproszyć Emigracją. *To* na wyprawy
zamorskie wyprowadza, *to* rozdwaia między sobą Ziomków po Zakładach, szuka bagnetow obcych aby im
nieprzychilnych rozpedzić pod swiecie 149.

Spójnik *lub* występuje też w miejscu dzisiejszego spójnika *czy* wtedy, gdy oba
zdania rozłączne pełnią funkcję wypowiedzenia dopełnieniowego wprowadzonego
spójnikiem *czy* lub *czyli* (tzn. funkcję "zdania pytającego zawistego" według starej
terminologii). Kilka przykładów:

(10) nie wiem z pewnością, *czy* dostał [pieniądze] *lub* nie 79. – (11) Czy wypetnicie Go? *lub* nie!
Zostawiam to waszemu przekonaniu 138. – (12) w Paryżu mam Ciotkę, Która niewiem *czy* żyje *lub* nie,
chcę się dowiedzić 206. – (13) aby raczyła zapytać się Kapellana Trepki, *czyli* ten nadal chce podzielać
usługę religijną dla dobra ogółu, *lub* też zupełnie z tego obowiązku usunąć się 103. – (14) aby... dali na
piśmie Deklaracją *czyli* chcą na późnicy te usługę religijną dla dobra ogólnego podzielać? *lub* nie 112. –
(15) *czyli* *zaś* to pomieszkanie zmienil w tych czasach *lub* nie, tego niewiemy 164.

Są jednak zapisy ze spójnikami *czy...* *czyli* (też):

(16) Pułkownik Langguermen mówi do mnie (nie wiem czy żartując czyli też w rzeczy samej chciał odemnie rady)... 48. – (17) teraz chciałbym wiedzieć czy Bracia tej szkoły nauczyli Proboszcza oszukiwać? czyli odProboszcza nauczeni tej Szutki!! 177.

135. Wypowiedzenia w y n i k o w e są wprowadzane najczęściej spójnikiem *więc* (stoi on prawie zawsze na pierwszym miejscu); rzadko występują spójniki *a zatem* i *to*. Kilka przykładów:

(1) wydał Roskaz aby szkoła Dzieci wystąpiła na prawę skrzydło..., Kazałem więc Dzieciom... 1. – (2) siano Konie ziedli, więc woz pusty 9. – (3) Dzień był na Zchylku więc odiechałem do Warszawy w Celu wzięcia Komieli 26. – (4) iesteś Proboszczem tego Kościoła, a zatem będziesz łaskaw pozwolił mi odprawić Mszę Świętą 93. – (5) trzeba pomówić zProboszczem, to może za mniejszą Cene pozwoli odspiewać [mszę] 175. – (6) mówi mi abym poszedł do Wikaryusza Generalnego... to on da Panu miejsce 210.

Zdania ze spójnikiem *więc* występują też często po imiesłowowych równoważnikach zdania, zob. § 146 (zdania 5-9).

Spójnik *więc* występuje także i w innych konstrukcjach, zob. §§ 141-143 i 146.

136. Niewiele jest w Pam. wypowiedzeń w ł ą c z n y c h. Wprowadzane są spójnikami *czyli* i *to jest*. Przykłady:

(1) awansował *czyli* postąpił do tego Pułku na Officera 31. – (2) Żądam od was Stanowczej Deklaracji..., że brzydziecie się *czyli* wyrzekacie się Buntu 118. – (3) dla proszących o PaSzporta Zagranice, do Saxonij lub gdzie indziej *to iest* gdzie sobie Kto wybierze 71. – (4) od Kilku dni Domy w tym miescie są pozamykane, *to iest* od momentu przybycia pierwszej Kolumny 86-87.

Włączone jest też zdanie wprowadzone rzeczownikiem *słowem*:

(5) ja Cały w Ogniu Stałem tak, że niewiedzialem gdzie iestem, *Słowem*, Ostupiałem! 2.

Wypowiedzenia podrzędnie złożone

137. Niewiele jest zdań p o d m i o t o w y c h. Kilka z nich:

(1) Boli mnie to nieznośnie, że dziś... tak dotkliwie [generała] obraziłem 3. – (2) pokazuje się że ich ministrowie wielki wpływ mają na ich umysły 4. – (3) iest to niezawodna prawda, że gdzie rąbią, tam są wiory, ale i to iest niepodobna, żebyśmy wszyscy tu polegli 17. – (4) Szczęściem [jest to,] że przybył Dowódca Szwadronu 30. – (5) Moją wolą iest, *abyś* został w Garnizonie 5. – (6) wielka wątpliwość, czy się uda [uzyskać świadectwo] 158. – (7) *ka*o tam był gdzie ja, *ten* na Bagnet zZimną Krwią bez obawy Spogląda 31.

– Zob. też § 109.

138. Warto zwrócić uwagę na zdania p r z y d a w k o w e wprowadzane zaimkami *który* i *co* oraz spójnikami *że* || *iż* i *aby* || *żeby*. Przykłady:

(1) Znalazłem Kilku Obywateli Warszawskich *Których* nieznałem 7. – (2) wiecie bardzo dobrze powody *dla Których* pozostałem w mieyscu Konsystencyi Zimowey 7. – (3) aby mogli skutecznie przytłumiać ogień świętego zapalu *Który* był rozniecony w sercu Każdego Polaka 10. – (4) Ci *co* mieli bliższy przystęp... z łzami w oczach powtarzali... 10. – (5) Tych zaś, *co* polegną z bronią w ręku, Jmiona do Książ chwaly... Zapisane Zostaną 19-20. – (6) gdzie mieszka ten Predygiar czyli Kapellan *co* wczoray z Podofficerami rozmawiał 73. – (7) Mamy Świeży przykład na Brunświku, że obywatele niepozwolili z siebie grubo żartować 4. – (8) Dzisieysza radość z dwóch powodów objawiła się uroczyście, raz, że wczoray razem z nami stanąłeś w obronie oyczyzny..., powtóre że Cię żywego pomiędzy sobą widzimy 25. – (9) odwołując się do Artykułu prawa..., iż Każdy Kapellan... ma pierwszeństwo... 4. – (10) pożegnałem moich dobrych Wiarusow, z warunkiem iż naydaley za dni trzy służyć im będę nieodstępnie 8-9. – (11) rozeszła się wiadomość, iż Jenerał Szembek podał się do Dymissyi 33. – (12) Wydał Roskaz raz na zawsze, *aby* co trzy miesiące examinowac tę Szkołę 1. – (13) spieszę do Jenerała z proźbą, *aby* raczył zmienić roskaz 9. – (14) trafiając w myśl Dyktatora *aby* Rewolucyi pogrzeb Sprawić 11. – (15) w Caley brygadzie niemasz zdatniejszego i pilniejszego w Służbie Officera, *żeby* się tak szczerze poświęcał sprawie narodowcy 58.

Najwięcej jest zdań z zaimkiem *który*, inne występują o wiele rzadziej. Zaimek *co* występuje zawsze w funkcji podmiotu (nominatiwu); nie ma w Pam. zdań typu *człowiek, co go tu wczoraj przywieźli (co mu się kłaniałem, co z nim rozmawialiśmy* itp.) 'człowiek, którego... (któremu..., z którym... itp.)'. O tych dwu zaimkach jest też mowa w § 82.

139. Przykłady zdań *d o p c ł n i e n i o w y c h* wprowadzanych spójnikami *że* || *iż*, *czy* || *czyli* i *aby* || *żeby*:

(1) wiedząc otém że Pan General tak dobry, *że* lubi czasem pożartować 2. – (2) Na to mowic mu że bardzo dobrze robią 4. – (3) pewny iestem *że* powtorzy słowa Roskazu swego 8. – (4) Szwajcar mowic mi *że* Zakrystyan oświadczył, *iż* iak będzie Polak chory to go zastąpię 177. – (5) przekonany iestem..., *iż* tak mała przysługa... nie Zsługuje na tak Zaszczytne Znaki 3. – (6) oznajmując Ziommkom, *iż* wszystko naypomyślniey idzie 5. – (7) dowiedliście..., *iż* iesteście dobrimi obywatelami Kraju 7. – (8) nie rozpoznałem dobrze czy to iest Pierwszy lub trzeci Pułk Strzelców Pieszych 23. – (9) pytaią się czy nie iestem rannym 24. – (10) Alexander czy był lepszym dla Polaków *lub* nie o tém historia wyrokuie 209-210. – (11) i pyta *czyli* znayduie się pomiędzy Panami Polski Duchowny? 81. – (12) Prefekt mnie zapytał *czyli* mam Kogo Znaiomego w tém mieście? 206. – (13) Kazalem więc Dzieciom *aby* Każde z nich miała swą Książkę i Kaiet zapisany lub Tablice 1-2. – (14) polecilem Podofficerowi *aby* dopilnował tego wszystkiego 2. – (15) prosząc *aby* raczyła przybyć do Stolicy 6. – (16) Ja się obawiam, *aby* [ziemia] nieotworzyła swoich przepaści pod Nogami waszemi 35. – (17) day to Boże *żeby* było lepiej iak dotąd, *żeby* człowieka mianą za Człowicka... i *Żeby* Starszyna dobrą była, *żeby* nie zaprzedała Polski iakiemu Poganinowi 9. – (18) prosiłem *żeby* mi dał na pismie [decyzję w sprawie korzystania z kościoła] 154.

Mało jest zdań ze spójnikami *czyli* i *żeby*. Dopelnieniowe zdania z *czy* i *czyli* są też pokazane w § 134 (zdania 10-17).

W Pam. są oczywiście także inne typy zdań dopelnieniowych, np.:

(19) Przypatrzcie się Bracia moi, *jak* manichejzm osiadłszy na stolicy Piotra Świętego do dnia dzisiejszego panuie 129. – (20) Arcybiskup *czym* iest, *do czego* zdalny i *co* może, to każdy... iest w stanie ocenic.

140. Wypowiedzenia okolicznikowe *c e l u* mają najczęściej spójnik *aby*, o wiele rzadziej *żeby* i tylko raz spójnik *by*. Przykłady:

(1) wodzą mnie od Kociołka do Kociołka, od Kompanij do Kompanij *abym* ziemi biesiadował 24. – (2) wezwali więc Kapellana ztegoż Pułku *aby* te Cienia do Domu wieczności odprowadził 67. – (3) po Koleżeńsku Kapellana przestrzegam *abyś* się nie narażał 76. – (4) przedstawiłem Konieczność zaięcia się obowiązkami Religijnymi, *aby* nie dać wzrostu tém fałszywem... pogłoskom 89. – (5) Który żąda Deklaracji na piśmie *aby* nam najdotkliwiej mogli szkodzić 118. – (6) Ogłosił się Dyktatorem, *żeby* nie dać do siebie przystępu i *aby* mogli skutecznie przytłumiać Ogień świętego zapalu 10. – (7) aż musiałem posyłać Adjutanta *żeby* Go znaywiększego armatniego Ognia wyprowadził 20. – (8) trzeba... wszelkimi Siłami dążyć do mostu *żeby* mu [nieprzyjacielowi] przeszkodzić przeysćie (!) na drugą stronę rzeki 48. – (9) mówią mi... *abym* poszedł do Lekarza *żeby* mi przepisał Lekarstwo 56. – (10) polecił mi, aby się starał na miejscu zniszczyć tę Potwarz, *żeby* się nie rozszerzyła pomiędzy płochym ludem 161. – (11) ja będąc w Anglij ubierałam się iak Angielki, *żeby* się nie różnić od innych 202. – (12) wspieraj ich także swą radą, *by* w przedsięwziętym zamiarze wydoskonalenia się w rzemiosłach, nie ustawiali 172.

Spójnik *by* jest w odpisie listu napisanego przez ks. Skibińskiego, ks. Puchalski go nie używał. W zapisach 6, 9 i 10 są zdania z *aby* i *żeby*; widać, że autor Pam. starał się unikać powtarzania spójników w jednym kompleksie zdań. Poprawna jest repartycja orzeczeń w formie osobowej i w formie infinitiwu. Wyjątkowe jest użycie formy osobowej zamiast infinitiwu w zdaniach 5 (*aby* mógł) i 6 (*aby* mógł obok *żeby* nie dać); autor uniknął w ten sposób zestawienia infinitiwów: (*aby*) *móc* szkodzić i (*aby*) *móc* przytłumiać.

141. Zdania okolicznikowe *c z a s u*, których treść jest w stosunku do treści zdania nadrzędnego *a* w *s p ó ł c z e s n a*, mają spójniki *kiedy*, *gdy*, *gdzie* (!), *skoro*, *jak*, *dopóki*, *dokąd* (!) i *ile razy*; *b*) zdania z treścią w *c z e ś n i e j s z ą* (uprzednią) – spójniki *kiedy*, *gdy*, *skoro*, *jak*, *tylko co*, *zaledwie* i *zaledwo*; *c*) zdania z treścią *p ó ź n i e j s z ą* (następczą) – spójniki *nim*, *dopóki nie*, *dopóty-dopóki nie*, *dotąd* – *dopóki nie* i *dopóki* 'aż'. Przykłady:

(1) Poźniej *Kiedy* zacząłem przychodzić do Zdrowia odwiedzałem Chorych Żołnierzy w Lazarecie leżących 65. – (2) Nieprzerywałem Ci *Kiedyś* mówił 141. – (3) zawsze prawie w ten czas przychodziła *Kiedy* byłem w Stancji 223. – (4) W moment *Kiedy* poczułem dotknięcie się nog moich z tyłu, wzdrzy-nąłem! 182. – (5) *Kiedy* byłem na Obiedzie u Patriarchy, pod tę porę był także Arcybiskup Saragoski 160. – (6) *Kiedy* JWBiskup byłeś Kanonikiem Polskim, więc Dystynktoryum Katedralnego Kościoła nosiłeś 119. – (7) *Kiedy* byłem chory, więc była tak dobrą, że mi Lekarstwo z apteki przyniosła 231. – (8) Którą [gębę] *gdy* otworzył iadło z niej wypadalo 169 ('ile razy otworzył...'). – (9) *gdy* przyszedłem do Proboszcza znalazłem wszystkich biesiadników 169. – (10) Papież Rzymski... *Gdy* braknie ['brakuje'] ludzi, więc muchy Zabjia 189 marg. – (11) ale w Czasie Rewolucyinem *gdzie* cały Narod brał się do Oręża... 6. – (12) w terażniejszym czasie, *gdzie* wszyscy roziażtrzeni nayprędzey można podpaść nieszczęściu 76. – (13) *J gdzie* niemogli mieczem zabiaiać, więc trucizny używali, noża 189. – (14) będzie gotow, *Skoro* czas silny wypadkami do działalności Go powoła 108. – (15) *Skoro* przybyli Okrętem do Hawru Polacy i wysiedli..., byli Krotki czas bez Zasiłku 150. – (16) w moment *iak* Koń padł, poczułem w lewy nodze Wiatr Ciepły 21. – (17) mój Koń *iak* się rzucił na drugą stronę Lawety o małą nog mi niepołamał 29. – (18) *abyś* na iego intencję Msze zamartwych odprowiał, w przypadku *iak* nie będziesz miał innych 177. – (19) *iak* będziesz w Paryżu... nie zapomnij odwiedzić Osob, Ktore... 217. – (20) *iak* będzie Woyna, to ja Oyca Duchownego wezńę z sobą 16. – (21) *iak* będę w Paryżu więc Pani mi dasz honoraria 224. – (22) *dopóki* się nimi procesował, to bylo z ich Korzyścią 104. – (23) *Dopóki* ten zwyczaj trwał w Kościele, Wiara Chrystusowa rozszerzała się 185. – (24) *dopóki* żył Kardynał de Cheverus..., więc nie odmowilem tej przyjemności dla niego 182. – (25) *Dokąd* Zakład atakowanym był słowami lub piorem, te zlatwością odpierałem 143. – (26) *ile razy* zacznę mówić z iednym duchowném, to drugi natychmiast w suwa się pomiędzy nas 182.

(27) *Kiedy* Pułk wyszedł za Rogatkę miasta, Bieliński wysuwa się naprzód 12. – (28) a *Kiedyśmy* przedstawili iednego na Czlonka do Rady..., to odpowiedzieliście nam, iż... 95. – (29) *gdy* wymienilem Ulice, Arcy-Biskup mowi... 153. – (30) *Gdy* się zgościł rozstał, Kazał sobie prezentować papiery 205. – (31) *gdy* przekonałam się oczywiście, że te pogłoski były fałszywe, więc cały mój Dom z chęcią wynamę Polakom 88. – (32) Ludwik Cesarz, *skoro* się dowiedział o tém okrucieństwie, mowi... 126. – (33) *Skoro* przyszedłem do Kwatery wypilem Szkłankę wody 211. – (34) *iak* żona traktiernika nagie umarła, ten... zmuszonym był Dom ten porzucić 197. – (35) *Jak* skończyła tę perorę, mowię jej... 203. – (36) *iak* [cesarz] Każe przedstawić do Dekoracyi, to naywpierv przedstawie Xiędza Kapellana do Krzyża 2. – (37) *iak* się Wojna skończy to tę prawo istnieć przestanie 40. – (38) *iak* zsiadłem z Konia więc na Ziemi odpoczywałem przy Koniu 56. – (39) *iak* upatrze czas wolniejszy od zatrudnien, więc oznajmie Kiedy zechce pojsć na Wieś 198. – (40) *iak* ból ustanie, więc bez Ceremonij przyjdź do mnie na obiad 208. – (41) *iak* tylko wypędziemy Moskali z Polski, to na Jnstallacyie Cały Sztab... Zaproszę 4. – (42) *iak* tylko wsiadłem ten [koń] zaczął się spinać i inne niezwyuczayne skoki robić 57. – (43) *iak* tylko wszedłem do Biura, Sekretarz mowi mi... 76. – (44) *tylko co* Konia moiego napasłem... w tém wołaią do broni 49. – (45) *tylko co* zsiadłem z konia i dałem mu ięść, a sam polożyłem się pod Drzewem... w tém wołaią do broni 55. – (46) *Tylko co* wszedłem do Kwatery Antoniniego, ten mi mowi... 79. – (47) *Zaledwie* wszedłem do Domu... właściciel tegoż Domu... podobneź robi Zapytania 7. – (48) *Zaledwie* Zdążyłem wymowic dzien dobry, ten zbliżywszy się do mnie i mowi... 152. – (49) *Zaledwo* oswoilem się z roztargnieniem w Kościele, i iuż [je] znalazłem w Kwaterze 232.

(50) *Nim* doszedłem na Krakowskie przedmieście musiałem się tłumaczyć kilkanaście razy 7. – (51) *Nim* przybyłem do Lipska, byłem Kilka razy szukaném i przyimowaném gościnnie... 80. – (52) godzinie lub więcej w ubraniu Kościelnym musiałem w Zakrystyi czekać, *nim* Zakrystyan pozwolił mi wyjść do Ołtarza 202. – (53) *nim* poszedłem spać, w Karawce małą Wody została 211. – (54) Zony wasze nieprzyimają was..., *dopóki* Oyczyźnie nie zapewnicie Wolności... 19. – (55) niewynidziecie z Tey Świątyni..., *dopuki* zemsty haniebney z serc was[z]ych na zawsze niewyrzucicie 109. – (56) Krew Którąście wylali nie wsiąknie w ziemię dopóty, *dopóki* nie wywoła pomsty na tych Którzy ią Kaimowskim Sposobem rozlali 105. – (57) ... tobym mu niedał rozgrzeszenia do póty, *dopókiby* nieprzywrocil Krolestw Lombardzkiego 218. – (58) Ci co zechcą powrócić do Kraiu, pozostaną w miejscu dotąd, *dopuki* Król Pruski nie wyrobi ulaskawienia u Imperatora Rossyi 70. – (59) dotąd nie będziecie mogli obowiaźkow religijnych... w moicy Dyecezyi pełnić, *dopóki* niedacie na piśmie w mowie będącey Deklaracyi 119. – (60) nie czekając *dopóki* się rozbioreź z ubioru Kościelnego 182.

Spójnik *jak* (zdania 16-21 i 34-43) jest w Pam. niewątpliwie – jak dziś – potoczny i gwarowy. Występuje tu równie często jak *kiedy* i *gdy*, znacznie częściej niż reszta pokazanych wyżej spójników.

Zwracają uwagę użyte w kilku wypadkach spójniki właściwe zdaniom okolicznikowym miejsca: *dokąd* i *dotąd* oraz *gdzie* (zob. zdania 25, 58 i 59 oraz 11-13; zdanie 13 można uważać za miejscowe). Spójników *dokąd* i *dotąd* w zdaniach czasowych używa się i dziś w języku potocznym i w gwarach.

W wielu zapisach zdania nadrzędne zaczynają się spójnikami *to* i *więc* (zob. zdania 20, 28, 36, 37, 41 i 6, 7, 10, 21, 24, 31, 38-40); wygląda na to, że zdania te były dla ks. Puchalskiego zdaniami wynikowymi, że treści zdań nadrzędnych uważał on za konsekwencje treści zdań okolicznikowych czasu.

Zdanie 39 można uznać za okolicznikowe warunku (*Jeśli upatrzę czas wolniejszy...*), bo są podobne niewątpliwie warunkowe wśród zdań omówionych niżej (§ 142).

142. Zdania okolicznikowe warunkowe są w Pam. wprowadzane spójnikami *jeśli* (najczęściej), *jeżeli*, *jak*, *ale*, *tylko*, *gdyby*, *żeby* i *byle*; są też zdania bezspójnikowe. Przykłady:

(1) *iesli* tłumaczenie moje nieprzekonywa Obywateli miasta Warszawy, niech... zapytają się Generała Szembek 8. – (2) hańbę sciągniemy na Siebie, *iesli* zezwolimy na ten zbrodniczy Tytuł 122. – (3) *iesli* szczęśliwie pożyje Spodziewam się że... 127. – (4) *iesli* się raz *ieszcze* pokażesz, to pierwszy Żołnierz strzeli iak do psa wściekłego 12. – (5) *iesli* się oblężenie Stolicy przedłuży to i chleba nie będziemy mieli 61. – (6) *iesli* Komendant Placu niewierzy słowom moim, to niech... zapyta się Gospodarza 74. – (7) *iesli* Która szafka zamykała się to z wielką trudnością 223-224. – (8) *iesli* moja potrawa iest zatruta, więc ja umrę ztej trucizny 135. – (9) *iesli* mi dziś przysle minister pozwolenie na mieszkanie w paryżu, więc jutro was pożegnam 206. – (10) *Jeżeli* to wszystko iest niezawodną prawdą co ja o was słyszałem, to Wy niegodni iesteście Jmienia Polskiego nosić na sobie 37. – (11) *my ieżeliśmy* popełnili błąd ustępując zPlacu, to nie iest zupełną winą naszą 38. – (12) *ieżeli* ja dziś uszedłem Śmierci, więc pożyje iakiś czas 222. – (13) *ieżeli* był dzien pogodny więc szedłem na przechadzkę, *iesli* slotny więc schodziłem na dół do gospodarstwa 223. – (14) będzie to naywłaściwiy i nadogodniey *iak* wybierzemy zpomiędzy Siebie i wysłemy do Włoch reprezentantów naszych 124. – (15) *Jak* obaczemy takich, iakich Kościoł potrzebuie, to nie odmowiemy im Zapłaty i Zasilku 128. – (16) *iak* będę miał czas wolniejszy więc zechcę pośpieszyć z oświadczeniem wysokiego Szacunku tej... Rodzinie 179. – (17) *Jak* władza duchowna da mi posadę stosowną do mego stopnia, więc codzień będę nosił sutanne taką, iak nosze idąc do Kościoła 203. – (18) ja to zrobie *ale* mi dasz dwa Talary [chodzi o podpisanie kwitu; *ale* 'pod warunkiem, że...'] 79. – (19) dam Panu miejsce niezawodnie, *tylko* się Staraj w Policji o pozwolenie mieszkania w tém mieście 209. – (20) a [jeśli] cokolwiek będzie potrzeba, tak do Mszy Świętey iako też i do administrowania innych Sakramentow, więc pošesz do Zakrystyi Kościoła Świętego Agrykola 90. – (21) odrzuć te przywiązki czy przyrostki [chodzi o odznaczenia wojskowe]..., a przyczep Rabat (Serwetki pod brodą), to będziesz miał miejsce, w przeciwnem zaś razie to wyjeżdżaj z Wersalu 207.

(22) innym [powstańcom] grozi wygnaniem z francji *iesliby* mu w czym stawiali opór 140. – (23) *iesliby* Który z zwyż wymienionych po oznaczonej godzinie znajdował się w mieście, ten pod bronią przez Zandar-mow do miejsca wskazanego odprowadzonym będzie 144.

(24) *iesli* to iest prawdą co mowicie, to Podprefekt miejsce by stracił ['jesliby to było...'] 145. – (25) [Arystokracji] musieliby przecież już oddawna ustąpić przed duchem czasu..., *gdyby* nie środki przez nią [arystokrację] do machinacji używane 149. – (26) *gdyby* Xiądz Biskup chciał odsunąć duchownego zposady zaiętej i mnie ią oddać, więc takowej nieprzyjąłbym 205. – (27) *Gdybym* w Stancji był iedną minutę dłużej zabawił, to niebyłbym w stanie łez moich wstrzymać 237. – (28) *żeby* koń mój był w miejscu został, to niezawodnie też kula byłaby go wpół przeszła i moie obydwie nogi byłaby oberwała czyli uciela 27. – (29) *żeby* był Jan III Sobieski Król Polski niepogromił Turkow pod Wiedniem, co by się stała z Całą Europą i Chrystyanizmem? 191-192. – (30) *żeby* on [Ludwik Filip] był pod tę porę na tronie, kiedy Napoleon był główną Komenderuiącym Generalem, to niezawodnie byliby zrobili z Calej Europy francją 215.

(31) iak niecofali się w boju, tak dziś niecofają się przed wypadkami iakie kolwiek dotknąć ich mogą, *byle* odpowiedzieć z godnością posłannictwu swojemu 148. – (32) *iesli* mam prawde powiedzić iż (!) więcej dwadzieścia lat niespowaiałem się 157.

Zdania podrzędne 1-21 pokazują warunki rzeczywiste, zdania 22 i 23 warunki możliwe, a zdania 24-30 warunki nierzeczywiste. Pokazane w ostatnim akapicie zdanie 31 zawiera warunek "wylączny a pożądaný", a zdanie 32 chyba warunek możliwy, bo znaczy: 'Gdyby teraz chodziło o powiedzenie prawdy, to mówię, iż...'.

Spójnik *jak* występuje tu podobnie jak w zdaniach okolicznikowych czasu, ale rzadziej. Niektóre zdania z tym spójnikiem można uważać za czasowe, np. zdania 15-17 (por. zdanie 39 z poprzedniego paragrafu).

Częsty jest spójnik *więc* w zdaniach nadrzędnych ("następnikach"), zob. zdania 8, 9, 12, 13, 16, 17, 20 i 26. Jest to indywidualizm Puchalskiego. Także spójnik *to*, zdania 4-7, 10, 11, 15, 21, 24, 27, 28 i 30. Por. zdania wynikowe, § 135.

143. W zdaniach okolicznikowych *p r z y c z y n y* występują spójniki: *gdyż* (najczęściej), *bo*, *ponieważ* (tylko 3 razy), (*a*, *ale* i *raz o ile*) *że*, (*dlatego*, *z powodu* i *raz z przyczyny*) *że*, *raz iż* i 3 razy *kiedy*. Zapisy:

(1) Wołą Starszego choć niechętnie wypełnić musiałem, *gdyż* inaczej bydz nie mogła 5. – (2) Korzystając z czasu, *gdyż* Nieprzyjaciel iest w naywiększey obawie i nieporządku 5. – (3) tylko niech się Pan iak nayprzedy wybiera, *gdyż* ia długą czekać nie mogę 9. – (4) będzie Panu niewygodnie siedzieć, *gdyż* mały bardzo Worek z obrokiem, a Siano Konie ziedli 9. – (5) w końcu poszedłem Spać, *gdyż* było dość późną 23. – (6) sam pełnie obowiązki (nie jako Kapellan, *bo* za to nic niemam) ale jako Polak 99. – (7) Nie Żołnierz zdradził oyczyznie, *bo* na Jej obrone z ochotą niosł życie, Nie obywatel, *bo* ten spieszył w pomoc zmaiałkiem... 142. – (8) Szukałem Pana, *gdyż* Wikaryusz Biskupi oto mnie prosił, *ponieważ* bardzo żądał mówić zPanem 132. – (9) *Ponieważ* wiadomo Kollegom że nasza większość, a zatem do nas należy... 144. – (10) nie może zmusić... swoich Kollegów do posłuszenstwa, *ponieważ* Każdy Biskup iest Panem w zarządzaniu swojego Kościoła 187. – (11) Po niejakiem czasie odiechałem w tył..., *a że* miało się ku Wieczorowi, więc udalem się do Warszawy 22. – (12) ja zaś poiechałem pod Wioskę Kruki..., *a że* to było późną w nocy, więc... położyłem się pod drzewem *gdyż* byłem zmęczonym 52. – (13) sam usiadł przy mnie..., *a że* połącznie dobrze mówił więc cały czas nim rozmawiałem 80. – (14) znowiększą chęcią przyiałbym tę radę i Zasilek od siostry, *ale że* nimam zupełnie appetytu, więc podziękowałem 80. – (15) widziałem [go] przy oknie siedzącego; *ale że* Polakow niełubi więc kazał powiedzieć służący że go niemasz 82. – (16) Co do Wielkiego Piotra o ile *że* mojej oyczyznie zrobił Krzywdę, więc z tego powodu nie mogę go chwalić 217. – (17) dziś wszystko ustaie *dla tego żeśmy* wygnali Rossyan z Rublami razem z Warszawy 61. – (18) *zpowodu że* był nizkiego wzrostu, Żołnierze Go nazywali Stasiem 2. – (19) działania Listopadowe opóźnione byli, *z powodu, iż* Rękodzielnikow nie mieliśmy doskonalszych 138. – (20) pozostałem... *z przyczyny że* mój młody Koń porwał postronki 9. – (21) bardzo mi smutną *iż* Arcy-Biskupowi na ten raz służyć nie mogę 152. – (22) oddziałami na całą noc idziem do Warszawy w pomoc braciom naszym *Kiedy* Panowie niechcecie nas prowadzić 12. – (23) *Kiedy* zabraniecie Polskiemu Duchowieństwu więc dopełniaycie sami [chodzi o pogrzeb powstańca] 67. – (24) *Kiedy* Arcy-Biskup zajmuie się Pańskim Losem 153.

Zdania nadrzędne stojące po zdaniach przyczynowych z *a że* (11-13), *ale że* (14, 15) i *o ile że* (16) rozpoczynają się zawsze w Pam. spójnikiem *więc*. Wiemy już, że ks. Puchalski nadużywa tego spójnika (zob. §§ 141, 142 i 146). Jest też tu wynikowe *a zatem* (zdanie 9).

144. Zdania okolicznikowe *p r z y z w o l e n i a* są wprowadzane spójnikami *lubo*, *choć*, *choć* i *pomimo że*:

(1) *lubo* osobiscie niebyłem z Żołnierzami, ale myśli moje, przestrogi i Nauki Patryotyczne nie odstępnie towarzyszyły im wszędzie 8. – (2) *lubo* niemam Swiactw..., ale mnie zna cała Armia Polska 65. – (3) *lubo* Ja niezrozumiałem, ale lud obecny słyszał tę bluźnierstwa 75. – (4) *Lubo* pod jednem berłem wszyscy byli, iednak Oycowie tego Synodu uchwalili, iż... 124 marg. – (5) oddawszy list *lubo* długą odpowiedzi nakorytarzu czekałem, przecież obiecującą usłyszałem 208. – (6) Kłóremu (*lubo* osłabiony byłem z powodu nadzwyczajnego gorąca) odpowiedziałem *iż* Zdrow iestem 174. – (7) na wszystkich twarzach

widzę malującą się wesołość i ukontentowanie, *chociaż* całą Licę okrytą były prochem 23. – (8) i sam z swoimi dziećmi do stołu mi służył, *chociaż* miał ośmnastu Czeladników w Warsztacie 83. – (9) [Żołnierze] *choć* wyidą na Spacer o mil dwie lub więcej, to *znaywiększym* pośpiechem powracają nas obiiadać 61. – (10) gotów jestem, zapłacić za Świadectwo *choć* by to miało wiele Kosztować 157. – (11) nazajutrz zrana *po mimo że* to był dzień Sobotni gospodyni domu [Żydówka] wstawszy pyta mnie co będę pil Kawe czy Czokolade? 83. – (12) *pomimo że* wczoraj niejadłem obiadu, i dzis nie mam zupełnie appetytu 236.

Spójników *lubo* i *pomimo że* używa się dziś tylko w języku literackim. Chyba tak samo było w 1. połowie XIX w.

Zdania nadrzędne stojące po podrzędnych z *lubo* zaczynają się spójnikiem *ale* (przykłady 1-3), wyjątkowo spójnikami *jednak* i *przecież* (zdanie 4 i 5). Autor widzi w nich wyraźnie treści przeciwstawne w stosunku do treści zdań podrzędnych. Raz po zdaniu z *choć* postawił ks. Puchalski zdanie nadrzędne zaczynające się od *to* (zdanie 9); konstrukcja jest bliska okresowi warunkowemu (*jeśli wyjdą..., to...*).

145. Wypowiedzenia okolicznikowe s k u t k u ze spójnikiem *że* (potocznym) i *iż* (literackim); przykłady:

(1) ja [ze wstydu] Cały w Ogniu Stałem tak, *że* niewiedziałem gdzie jestem, Słowem, Ostupiałem 2. – (2) a moja Noga tak zsztywniała, *że* była bezwładną 22. – (3) oto iest Kapellan... Który dziś dał dowody swego Patryotyzmu i odwagi, *że aż* musiałem posyłać Adjutanta żeby Go *znaywiększego* armatniego Ognia wyprowadził 20. – (4) obeyrzał ich początki pisania i liczenia czyli rachunkow, co go tak Zadowolniło, *iż* obrociwszy się do mnie mowi... 2. – (5) w Samey Bramie tak wielki był scisk Wozow, Lawetow, i przodkow od Dział, i Koni, *iż* mój Koń iak się rzucił na drugą stronę Lawety o małą nog mi niepołamał 29.

Wypowiedzenia złożone z oznajmieniami imiesłowowymi

146. Imiesłowów przysłówkowych na *-ąc* jest w Pam. około 900, na *-wszy* || *-wszy* nieco mniej. Oznajmienia z tymi imiesłowami są użyte na ogół poprawnie, w wielu jednak wypadkach widać jaskrawe wykroczenia przeciwko panującym od dawna normom. Najczęściej błąd polega na tym, że w równoważniku występuje podmiot inny niż w zdaniu nadrzędnym. Często równoważnik jest użyty bez odpowiedniego zdania nadrzędnego, pełni więc funkcję normalnego zdania. Są też wypadki łączenia równoważników ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą parataktycznych spójników *więc*, *i* oraz (wyjątkowo) *a* i *to*. Ilustrują to wszystko podane niżej przykłady; w odrębnych akapitach są pokazane kolejno: struktury poprawne, struktury ze spójnikami parataktycznymi i na końcu struktury błędne.

(1) [General] *widząc* mój uśmiech, tak się gwałtownie rozgniewał... 2. – (2) ich ministrowie wielki wpływ mają na ich [Niemców] umysły *zachęcając* do Spokoyności 4. – (3) [General] *przejrawszy* broń, Zakomenderował Szkoła Lankastra naprzód 1. – (4) *Skończywszy* Pułk Szosty..., przybył do Pułku Pierwszego..., *przejrawszy* Sztab, poszedł Dzieci Examinować 2.

(5) [koń] w kofcu *padając* w tył czy wznak, więc uderzył mną o parkan i następnie przywalił mnie swoim ciężarem 57. – (6) a *widząc* Straże Nieprzyjacielskie zbliżające się ku mnie, więc cofnąłem [się] do Korpusu 58. – (7) a *widząc* iż moja szczerą i usilną pracą nieobiecujeżądanego skutku, więc udałem się w miejsce posiedzenia... 114. – (8) Pożną w nocy przyjechałem na Pragę, a nie *znalazszy* gospody, więc po[d] Gankiem pustego Domu położyłem się na Kamieniach 56. – (9) *Dowiedziawszy się* że jestem w Malborgu, więc przychodzili do mnie złzami w oczach prosząc o radę 72.

(10) *Scisnąwszy* rązy kilka moją rękę, z cicha *mówiąc* mię się na ostrożności, i odszedł 4. – (11) Proboszcz to *widząc* (po skónconej Mszy) przyszedł do Zakrystyi i nie *czekając* dopóki się rozbiórę z ubioru Kościelnego, i *przystąpiwszy* z tyłu nogą dotykając się nog moich, i mówił w złości, "my nie używamy bótów..." 182. – (12) *widząc* mnie wchodzącego, i w drzwiach Kościelnych zawołała 183. – (13) *Powracając* ze Spaceru, i prawie przed domem Znalazłem Pana Louvin 214. – (14) dałem Roskaz Kapellanowi..., aby *wziąwszy* Kilku ludzi i poszedł do Kościoła Parafialnego na Pradze i przyniósł Swiec... 53. – (15) jeden z Kollego[w] *przyjawszy* od tej nędzney złoŃnicy Billet *podrąszy* (!) go i rzucił iey przed oczy na stolik 86. – (16) Kapellani Armij Polskiej *zebrawszy się* razem, i iednomyslnie postanowili... 92. – (17) Gospodyni Domu *opowiedziawszy* rzecz całą, i mówiła mi Szukałam Pana... 132. – (18) ten *wziąwszy* Kawatek papieru, i napisał, iak następuie 154.

(19) *Zabroniwszy* Polskiem Kapellanom przystępu do Ołtarza, a sami nie chcieli im [powstańcom w Prusach] nieść posługi i pociechi w ostatnim momencie życia 84. – (20) Bezrząd ten panował w pod ow czas Kiedy Rada *odrązciwszy* podanie Kapellanow a sama się trudniła porządkiem Kościoła 93.

(21) i mowie mu, iż *odebrawszy* z poczty domnie należące talary, to wypiemy Butelkę Starego Wina 79.

(22) przybył Kurwier od Generala Szembek, Który procz ustnych rozkazow przywiózł List do Żony, *prosząc* aby raczyła przybyć do Stolicy 6. – (23) *powracając* na łono naszych familij po oswobodzeniu zupełnym całego kraju Polskiego, oł z iaką radością wybiegną na przeciw nas Siostry nasze, Bracia, Żony... 19. – (24) Panna obecna tej mowie dodała, iż *idąc* tu i około niej przemknął się człowiek, a za nim dwóch Żołnierzy z bronią pędziło 214. – (25) gdy zstępowałem zgradusa w bliskości ktorego siedziela ta nieszczęśliwa, *przechodząc* Nogi podemną zdrąziły 226. – (26) Znalazłem Kilku obywateli Warszawskich (Których nieznalem) Którzy *pominąwszy* zwyczajny Komplement (iak się masz itd.) pierwsze ich słowa byli, dla czego... 7. – (27) *wypędziwszy* wrogow z Kraju, *zapewniwszy* Wolność i niepodległość w ten czas upomnieć się będzie pora, lub pomścić się za krzywdę honorowy wyrądzoną 45-46. – (28) *pominąwszy* Miłosne zaczął deszcz padać późniey grzmot 54.

(29) my *przybliżając* się pod miastą; Dowodzca Brygady Pułkownik Languermen mowi do mnie... 48. – (30) i w tey złości *okazując* największą wgarde dla moiey osoby, *oddając* kwit, ktorego o mało nie rzucił mi podnogi Panie Pułkownikowi mowie mu... 77. – (31) *Oddawszy* więc Żone mężowi... w Pałacu Prymasowskim: Jak tylko wyszedłem Za Brame rzczonego Pałacu... 6-7. – (32) Jeneral Piotr Hrabia Szembek, z Naczelnem Wodzem Skrzyneckiem *wszedłszy* po między Officerów Pułku Pierwszego Strzelcow Pieszch; w tem Szembek woła Kapellanie Puchalski! 33.

Szczególnie kłopotliwe były dla ks. Puchalskiego imiesłowy na *-ąc*, błędy w ich użyciu są w Pam. liczne. Jeszcze kilka przykładów:

(33) Kazalem osiedlać mego Kasztana, *probiąc* czy niebędzie się gniewał znowego ubioru i użycia, mowilem Żołnierzowi..., aby przejechał, *probiąc* na wszystkie sposoby czy [koń] dobry iest do Wierchowey iazdy 13-14. – (34) Zapewnie XKapellan przybyles do nas w Zamiarze przemowienia do moich Żołnierzy *podnosząc* ducha odwagi do niezachwianey wytrwałości 21. – (35) procz trzeciego Batalionu ktory zasłużył nanaywiększe nagany, *stając* się niewdzięcznym dla Oyczyzny, *uciekając* z Placu bitwy 34. – (36) bardzo mnie to szczyci *maiąc* w Armij Kapellana z tak wielkiem poświęceniem się dla Oyczyzny 33. – (37) bardzo mnie to cieszy *widząc* Go ozdobionego Krzyżem Woyskowem 34. – (38) iest to wielka hanba nam wyrądzona *zewalając* na ten Zbrodniczy Criminal tytuł 15.

Oznajmienia imiesłowowe pełnią przy zdaniach nadrzędnych najczęściej funkcję okoliczników czasu, zob. zapisy: 3, 4, 5 (połączone ze zdaniami nadrzędnymi

spójnikiem *więc*), 10-18 (ze spójnikiem *i*), 19-20 (ze spójnikiem *a*)⁴⁴, 21 (z *to*) oraz 23-28; rzadko funkcję okoliczników przyczyny, zob. 1, 2, 6-9 (tu spójnik *więc*) i 35. Oznażenie 22 wygląda na przydawkowe ('list do żony zawierający prośbę, aby...'). Imiesłowy w zapisach 33 i 34 można uznać za okoliczniki celu ('w celu wypróbowania' i 'w celu podniesienia na duchu'), a w zapisach 36-38 za podmioty ('to, że mam', 'to, że widzę', 'to, że zezwalamy'). Oznażenia 29-32 nie mają charakteru zdań podrzędnych.

Spójnik *więc* występuje w zdaniach nadrzędnych częściej przy oznajmieniach z *-qc*, a spójnik *i* częściej przy oznajmieniach z *-wszy* || *-wszy*.

Przytoczenia

147. Charakterystyczne dla tekstu Pam. są stosunkowo liczne przytoczenia wprowadzone czasownikami mówienia i hipotaktycznymi spójnikami *że* i *iż*. Kilka przykładów:

(1) [General] obrociwszy się do mnie mowi, *Że* "Za pierwszym Roskazem Cesarza iak Każe przedstawić do Dekoracyi, to naywpierw przedstawię Xiędza Kapellana do Krzyża..." 2.

(2) Znalazłem Kilku obywateli Warszawskich... Którzy pominąwszy zwyczajny Komplement ("iak się masz" itd.) pierwsze ich słowa byli, "dla czego XKapellan razem zKorpusem nie raczył przybyć do Stolicy?" Odpowiedziałem im, *iż* "General Dowodz[c]a tego Pułku Kazał mi zostać w Zakładzie, w Celu dozorowania Komory, Lazaretu i Rzemieslników", idę dalej napotykam Pisarzy Pułkowych, Brygadnych, i Kilku Kadetow, Ci przywitawszy się, mowią mi *iż* "Warszawiaki gniewiają się na XKapellana z powodu że Kapellan razem zPułkiem nieprzybył"; mowie im *iż* "wiecie bardzo dobrze powody dla Których pozostałem w miycyscu Konsystencyi Zimowej" 7.

(3) Żołnierze wołają na mnie abym wrocił, przybliżywszy się do nich pytam "dla czego mi niepozwalacie iechać dalej?" Odpowiadają mi, że w tym punkcie do pojedynczych osob z armat strzelają, i dodają *iż* "musiałeś Slyszeć Strzał, i pocisk blisko w tyle za Kapellanem upadł". 52.

(4) oddawszy Rozkaz, proszę tych Panow aby mi wydali rzeczoną Kaplice, a ci nikczemni [skreśl.: Służalce Despoty...] odsyłają mnie od domu do domu, a gdzie przyidę Zapytam się "czy iest ten Pan?" Słudzy odpowiadają mi że "iest, ale ieszcze Tualety nie ukończył, ieszcze Kawy nie wypił" itd. inny "z spaceru nie wrocił więc trzeba czekać"; inny "robra nieskonczył", inny "iak powroci zwizyty to będzie się mogli z Kapellanem widzić, trzeba więc czekać". 54.

By wyodrębnić w tych zapisach przytoczenia, ująłem je w cudzysłów. Znaku tego używa czasem pamiętnikarz, ale stawia go zwykle po lewej stronie wersów obejmując nim często przytoczenia razem z fragmentami tekstu prowadzącego narrację.

⁴⁴ K. Pisarkowa w książce *Historia składni języka polskiego* (Wrocław 1984) na s. 245 pisze, że łączenie imiesłowego równoważnika zdania ze zdaniem nadrzędnym za pomocą spójnika *i* (np. *Przystępujący się do niej bliżej i mówią...*) występowało do połowy XVIII w., a przy pomocy spójnika *a* "jeszcze w XVIII w."

Przytoczenia ze spójnikami *że* i *iż* pełnią funkcję dopełnień względem orzeczeń wprowadzających. Funkcję tę pełnią również liczne przytoczenia bez tych spójników, np. *pytam "dla czego..."* w zapisie 3 i *zapytam się "czy jest..."* w zapisie 4. W zapisie 2 przytoczenia *"iak się masz"* i *"dla czego..."* są przydawkami określającymi rzeczowniki *komplement* i *słowa*. Przykład "zatarcia pewnej części wypowiedzi pierwotnej"⁴⁵ widać w zapisie 4 w wypowiedzeniu *Śludzy odpowiadaię mi...*

Szyk wyrazów w zdaniu

148. Bardzo często występuje w Pam. przestawny szyk w wyrażeniu z p r z y d a w k ą przymiotnikową, zwłaszcza z przydawką w postaci zaimka dzierżawczego, np. *dnia wczorayszego 2, Szkada wielka tego człowieka 3, po Rewolucyi Francuskiej ktora dla Polakow czas dlugi Sekretrem nieprzetamanym byla 3, w razie niebezpiecznym 6, do mieysca zamierzonego 6, Srodziemnego morza 115; wDuszy moiey 3, Rodakom B[r]jaciom waszym 5, Żona moia i Syn 5, nieobecność swą 7, z Siedzib waszych 7, chęci waszę 8 itp.* Przydawka dopełniaczowa występuje niekiedy po rzeczowniku: *życzeniom iego 1, broniąc praw JEgo 7, na sprawiedliwego twarzy 36, i Krwi ich... domagać się będzie 41* itp. Często spotyka się przydawkę przymiotnikową oddzieloną od podstawy różnymi wyrazami: *za pomyślny życzeniom iego skutek 1, w Roskazie swém dziennym 1, właściciel... podobneż robi zapytania 7, z niedoyrzałego o rzeczach sądu 7, o waszey dobroci, ktora z przepelnionego szczerością pochodzi serca 25, Jeden nam tylko szrodek pozostaie 37, unikaiąc smutnych iakie mogły nastąpić skutkow 39* itp.; w zapisie *zostawia po sobie naysmutnieysze szlady spustoszenia 106* poprawił autor szyk na *naysmutnieysze spustoszenia szlady* (cyferkami nad wyrazami). Bardzo często przydawka liczebnikowa stoi po rzeczowniku: *po wysłuzeniu zaś lat Ośmiu 4, wysłuzywszy lat cztery 4, od lat kilkunastu 18, na dni kilka 6, po razy kilka 8, słow kilka 19, pofranku iednem 99, płacilem... frank ieden 103* itp.

Imię po nazwisku widać w zapisach: *Generał Krasieński Jzydor i Generał Potocki Stanisław 1, Szef Sztabu Dywizy Pierwszey Czaykowski Alfons 53, Żaboklicki Wincenty Kapellan Szesnastego Pułku Leniowego 111, Norzewski Roch 133, Witkowski Lucyan 140.*

Zaimek *się* stoi często po czasowniku: *[szkoły] Któremi nacyzynniey zajmujesz się 2, do Oświaty, Którą Kapellan szczerze zajmujesz się 3, Jak tylko pokazałem się przed frontem 14, W ten czas wiara Chrystusowa rozszerzała się 15, ten godnie*

⁴⁵ W. G ó r n y. *Składnia przytoczenia w języku polskim* (w "klocku" z pracą A. Wierzbickiej i System składniowo-stylistyczny prozy polskiego renesansu) Warszawa [1966] s. 301.

znajdzie się na *Polu chwały* 38, *Mowie Majorowi Chlewskiemu...*, *aby kazał zebrać się wszystkim Podofficerom* 40, *wtém Pod-Officerowie odzywaią się* 41, *Msza...*, *na której wszyscy Wikaryusze znajdowali się* 163 itp.

Spójnik *więc* stawia autor prawie zawsze na pierwszym miejscu w zdaniu, zob. §§ 135, 141-143 i 146.

Przestawny szyk przydawki przymiotnikowej i dopełniaczowej to niewątpliwie wpływ łaciny, którą ks. Puchalski znał dość dobrze, zwyczaj stawiania liczebnika po rzeczowniku (*lat cztery, frank jeden*) przejął autor z rachunkowości kupieckiej, imię po nazwisku stawiał po wojskowemu, a tendencja do stawiania zaimka *się* po czasowniku nie dziwi przy innych jego kresowych regionalizmach. Za indywidualizm trzeba uznać zwyczaj stawiania spójnika *więc* na pierwszym miejscu w zdaniu.

VI. SŁOWNICTWO

149. Podany niżej słownik obejmuje tylko te z ciekawszych wyrazów, które nie zostały omówione w poprzednich partiach pracy. Interesujące wyrazy z poprzednich rozdziałów są wykazane w następnym paragrafie.

Akcydensa 'dodatkové zarobki': z *Kassy Kościelnej mam Czterdzieści pięć frankow pewnych, procz tego Akcydęsa* znaczne 155. L.

aktualnie 'rzeczywiście, istotnie': *Przewidziałem to wszystko, co dnia szesnastego Grudnia aktualnie znalazłem, tysiąc nieprzyjemności 6, był w tyle... w pogotowiu... do ucieczki, co aktualnie wykonał* 16. L.

aktualny 'rzeczywisty': *dowodził iż nie jestem aktualn ęm Kapłanem, lecz Oszustem (Jmposteur)* 184. L w znaczeniu "obecny, rzeczywisty, od razu będący, teraźny".

arendowanie 'dzierżawa': *Arędowanie, czyli zakupienie krzesel w Kościele, iest to brzydkość na mieyscu Świętem* 98. L arendować w znac. "puścić w arendę, w dzierżawę" i "brać od kogo w arendę".

awans 'naprzód!' (w komendzie wojskowej): *w tém wołaią awens lewą Skrzydło* 22, *zawołali Awans bataliony* 27. L i SDor – brak w tym znaczeniu.

Biała niedziela *Niedziela biała, to iest pierwsza po Wielkiejnocy* 168. L.

białe zabawy *Zabawy tańcujące w czasie Karnawału, to iest Białe* 146. L brak, SDor tylko biały mazur.

bułka 'bochenek': *Bułek chleba* 29. W gwarach często w tym znaczeniu. L w znac. "Gatunek pszenicznego chleba".

Cienia (plur.) 'zmarły, dusza zmarłego': *aby te Cienia do Domu wieczności odprowadził* 67, *odprowadzą te Cienia na mieysce wiecznego spoczynku* 95. L *cień* (sing.) "dusza z ciałem rozłączona, duszyca, mara, ęma".

ciepłość 'ciepło, ciepłota': *ta ciepłość czyli Ewaporacya dobroczynna tego zboża uzdrowiła mnie* 64. L.

cierpki 'dokuczliwy, nieznośnie przykry': *w Celu uniknienia... cierpkich prześladowan* 95. L.

czego 'dlaczego': *mysle sobie czego ta płaczka tu przyszła* 226. Gwarowe. L pod *co*. (W Pam. częściej *dlaczego* i *czemu*).

czemu 'dlaczego': *Czemu Niemcy są wszyscy spokojni 4, Czemu XKapellan nie przynosi Kwitu do poświadczenia* 80. L pod *co*.

czynić zob. *mieć wiele do czynienia*.

czynnie [Skrzynecki] *obiąwszy naczelné dowodztwo Armij zaiął się czynnie przeglądem Korpusów* 32. L brak. SDor w znac. "biorąc w czymś udział, działając osobiście".

czynność 'zajęcie, praca': *ale mnie nie zastał gdyż miałem czynność w Koszarach z Zolnierzami* 132. L i SDor – brak *mieć czynność*.

Dać, dawać obiad, ognia, wieczór w *Frankforcie na[d] Renem obywatele... dali obiad* 83, *Artyllerya... ognia rzesito dawała* 85, *Stolarz bogaty... dowiedziawszy się że iestem Kapellanem, dal Wieczor i prosił mnie...* 83, *Podprefekt tego obwodu dal Świętny Wieczor i wszystkich Polaków... Zaprosił* 146. L, SDor.

dekoracja 'akt dekorowania krzyżem wojskowym': *iak [cesarz] Każe przedstawić do Dekoracyi, to naywpierr przedstawie Xiędza Kapellana do Krzyża 2; 'krzyż wojskowy, odznaka wojskowa': dowodząc że Dekoracyje nieprawnie noszę* 160. W L brak, w SDor oba znaczenia.

dobijać się 'walczyć o coś': *Cały Kraj padł offiarą dobiiając się Całości Wolności, i Niepodległości* 61, 62. L s. v. *dobić*.

droga żelazna 'tor kolejowy, kolej': *poiechałem po raz pierwszy do Paryża Zielazną drogą* 208.

dubeltowe oczy 'oczy z okularami' (żart.): *móy mieszczanin Zmierzył mnie dubeltowymi oczami, gdyż miał nos osiodłany* 87. W L i SDor brak tego zestawienia.

dystynktorium 'odznaka': *Kiedy JWBiskup byłeś Kanonikiem Polskim, więc Dystynktorium Katedralnego Kościoła nosiłeś* 119. W L brak, w SDor jako dawne.

Efekta wojenne, wojskowe niszcząc broń i Effekta Woienne 29, *zdobycywszy r. ... Nieprzyjacielu kilkanaście Wozow napełnionych Effektami Woyskowemi* 46, *Do Komendanta o Effekta, Trzewiki, Koszule* 140. W L brak; SDor "wszelkie ruchomości... zwłaszcza podróżne i wojskowe", przestarz.

ekiu, ecu 'talar (francuski, écu)': *Ekii czyli Ecu* 154. Brak w L i SDor.

ekspens 'wydatek': *aby mi [Rada] choć w części zwróciła tę [!] ekspens* 99. L.

elementa (znaczenie niejasne): *ziemia... skarżyć was będzie w obec Niebios i innych Elementow... że pozwalacie dzikim hordom deptać oną* 35. L *element* "żywiol, pierwiastek".

elew 'wychowanek, uczeń': *Co do Cesarza Rossyjskiego, jest to Elew i zięć Króla Pruskiego* 215. Brak w L; SDor "przestarz."

epoka, od tej epoki 'odtąd': *J od tej Epoki zawsze mi dawał honorarya.* Brak w L i SDor.

esencjonalnie 'Esencjonalnie czyli istotnie' 168. Brak w L, jest w SDor w tym (przenośnym) znaczeniu.

ewaporacja 'parowanie' p. pod ciepłość.

Frukta 'owoce': *na Desser przyniesioną frukta* 220. L.

Głaszczący 'pochlebny': *za nadto głaszczących terminów używacie wymurzając zgłębi serca szlachetne wasze uczucia dla sługi waszego* 26. L *głaskać* m.in. 'pochlebiać'.

głos podnosić 'przemawiać' p. przesycony. W L jest ten frazem.

głównokomendujący 'główny Komendujący' *kazal tu Stanęć* 60, *Kiedy Napoleon był główną Komendującym Generalem* 215. W L brak, w SDor tylko 'głównodowodzący'.

gospodarstwo 'gospodarz i jego żona': *Pożegnawszy więc tak gościnnie Gospodarstwo...* 83, *ieśli [dzień był] słotny, więc Schodziłem na dół do gospodarstwa* 223. L.

gradus (łac.) 'stopień w schodach przy ołtarzu': *zstępowałem z gradusa* 226. L.

gruby 'prostaki': *grube obczyście się Podofficerów spowodowałą tych ludzi do uchybienia... prawa Woyskowego* 39-40, *...do wydobywania onych [prawd przedwiecznych] zpod grubey Ciemnoty* 109.

grypa: *tego roku [1837] pojawiła się modna choroba, którą Lekarze Gryppą nazwali* 176. SWil, SDor; w L brak.

Honoratka, popularna kawiarnia warszawska (od imienia właścicielki Honoraty Zimmermanowej): *nowo-modni Katolicy... u których Kościół jest tym, czem była honoratka w Warszawie* 213 marg.

Jak bądź 'jakkolwiek było': *Jak bądź, w tej mierze obadwa zbłądzili* 33. Brak w L i SDor.

jota: *na jote nie odstąpię [od powziętej decyzji]* 112. L.

Kajet: *aby Każde z nich miało... Kajet Zapisany lub Tablice* 2. Brak w L.

karbona: *Kto zechce dać na Światło, to do Karbony przy drzwiach będącej w rzuci* 98. L.

każać 'mówić kazanie': *iż mnie widział każdej Niedzieli... Naucającego czyli Każącego* 95. L.

klasy 'szkola średnia': *Starszy Brat skończył choć nie zupełnie Klasy za życia matki* 230. W L brak w tym znaczeniu, jest w SDor jako dawne, dziś gwarowe.

kochanek: *General Szembek... Kochankiem Ludu był nazwany* 14. Jest w L bez znaczenia erotycznego.

komora 'magazyn wojskowy': *General... kazal mi zostać w Zakładzie w celu dozorowania Komory, Lazaretu i Rzenieslników* 7. W L brak w tym znaczeniu, jest w SDor jako rzadkie.

konduita 'sprawowanie się, prowadzenie się': *dla zlej konduity z pierwszej i drugiej [parafii] od ludu był wypędzonym* 170. L.

konsystencja 'pobyt (wojska), obozowanie': *Przybywszy... w miejsce Konsystencji Pułku Pierwszego... 1, Młodzież Polska... rozbiegła się na wszystkie strony Kraju, a szczególnie w punkta Konsystencji Wojska Polskiego* 5. L.

kontrybucant 'składający daninę': [Kościół] *nie wstydzi się nakładać daniny na Xiążęta pańujące, i robić ich swemi Kontrybuentami [na marginesie: tributaires datkującemi]* 125. Brak w L, w SDor jako dawne.

koszara 'miejsce ogrodzone': *Zaczawszy od Koszary drogowej i daley na trakcie głównym* 29. W L brak tego znaczenia, jest w SDor; w obu słownikach nie ma 'koszary drogowej'.

Koszary: *Właśnie w ten moment powracam z Koszar 139. L. Zob. zakład.*

kpać 'nazywać kpem, besztać': *co raz Żone i Corkę Strofował czyli raczy kpał za to, że się oglądały na mnie 87. L, SDor dawne.*

kupić się 'skupiać się': *Wyrobniki i Karkodzwigi kupiące się na Krzyżowych ulicach 227. L.*

Laksa 'biegunka': *rowno zedniem Laksa z nie wypowiedzianem bólem, i w przeciągu dwóch godzin miałem ośm operacji 211. L.*

li, li tylko: *tę formalności... Znajdują się li w złym sercu delegowanego 68; pośpieszyli zbronią w rękę, nie dla stopnia, nie dla zapewnienia nadal swego Losu... li tylko w Celu bronięcia Wolności, Celości, i Niepodległości Kraju 41, [Grzegorz VII] Zakazał Biskupom używać tego tytułu; Zachowując go li tylko Biskupom Rzymskim 126 itp. (w pierwszym zapisie chyba omyłkowo autor opuścił tylko).*

Łożyć staranie: *Powinszowałem dobrej Matce, że dzieci ma dobre, że jej staranie, które łoży, nie jest z daremnione. L. brak (tylko mieć, czynić staranie), brak też w SDor.*

Machina fizyczna (sens niejasny, 'bicie'?): *w ten moment [dowódca] wziął się do machiny fizycznej, zapomoczą której w kilka minut cały Szwadron do pożądanego porządku przyprowadził 30. L i SDor brak tego frazemu.*

menaż 'wspólne gospodarowanie' (?): *Moj drogi Kanoniku! Kiedy my się z sobą będziemy widzieć, i Kiedy będziemy menaż prowadzić 173. W L. brak, w SDor 'kasyno wojskowe' przestarz., 'oszczędne gospodarowanie' dawne. (Z franc. ménage).*

metr 'nauczyciel' (franc. maître): *Uczniowie nasi są naszymi Metrami; a przeciesz swych metrów obok siebie w Zjbie Poselskiej mieć nie chcieli 11. L.*

mieć do czynienia: *dziś na krok z kwatery niepowiniem [się] ruszyć gdyż mam wiele do czynienia 198. mimowolnie 'wbrew swojej woli': powtarzałem Roskaz Generała dowodząc że mimo-Wolnie zostać musialem w miejscu 8. L. nie ma tego hasła; SDor dokumentuje to znaczenie cytatem z Mickiewicza.*

miniatura: *Miniature czyli mały Portret 178. L.*

mocny 'mający władzę, upoważniony (do czegoś)': *Wikaryusz jest mocnym dania posady pod niebytność Biskupa 210. SDor "przestarz. dziś książk."*

mormotać p. odmormotać.

mowa, w mowie będący 'o którym jest mowa; powyższy': *ten przeczytawszy w mowie będący roszak... 11, dopóki nie dacie na piśmie w mowie będący Deklaracyi 119, Nazajutrz zrana posłałem w mowie będący Portret 180. W L i SDor brak tego frazemu.*

msza; odprawi(a)ć/odprawować m.: *pozwoleń mi odprawić Mszę Świętą 93, ten będzie mógł odprawiać [msz] 90, Mszy Święte... odprawować niechcieli 95; miewać m.: dla Których msz miewa 111; (od)czytać m.: w jaki sposób czytasz Mszę Świętą? 162, chce msz świętą odczytać w Kościele naszym na Skale 93; odśpiewać, zaśpiewać m.: odśpiewa Mszę Świętą XKapellan Zaboklicki 103, Ja pierwszy Mszę Świętą z wszelką Uroczystością Zaśpiewałem 91; m. czytana, śpiewana: Pominowsy kilka Pogrzebow i Mszy Śpiewane i czytane 176. L. msza czytana, śpiewana, SDor odprawić, czytać mszę; innych frazemów te słowniki nie notują.*

Nadspodziewanie: *Nadspodziewanie zchodzę się zKommendantem placu 74. L. nadspodzianie.*

nagadać: *tyśiąc grzeczności... nagadał mi 2. L.*

na prost: *siedząc na prost tej Damy 225. L. brak.*

niebytność p. mocny. L.

niecafnięty, niecofnięty 'nie dający się powstrzymać': *zachęcając nas wszystkich do niecafniętej odwagi 25, Poubieraliście się iak niecafnięte Jeże, a uciekacie iak boiazliwe Zaiące 28, Jdźcie niecofniętym krokiem 22. L. niecofniony pod cofać, SDor niecofniony przestarzale.*

nieodstępnie 'nie odstępując; bez przerwy, stale': *myśli moje... nie odstępnie towarzyszyły im wszędzie 8, służyć im będą nieodstępnie 9, Los Wasz nieszczęśliwy zarowną z wami nieodstępnie podzielać będą 114. L. (s. v. odstęp), SDor.*

nierównie 'bez porównania, o wiele': *był to dla mnie nowy cios bolesniejszy nierównie rozstać się zOtnierzami, niż te wrzody Które mi dokuczali 64. W L. brak, SDor "książk."*

nikczemność fizyczna: *Ja widząc te jego niedołęstwo moralne, i nikczemność fizyczną, gdyż był garbaty, Krzywy, Koślawy, pochyły, pękaty, raby, i nos wielki sękaty na ramienu nosił, mówię mu...* 119. W L i SDor jest *nikczemność*, ale nie fizyczna.

Obejście się: *grube obejście się Podofficerów [z żołnierzami] 39, nieludzkiem obejściem się zniemi 40, przez nie cne obejście się z Braćmi waszemi 41.* L, SDor.

objazdźka 'objazd (czynność)': *Konie na objazdźkę Pułk winien [nadpis.: był] dać 1.* L, w SDor brak.

obliga 'honorarium' (?): *W pierwszych dniach Lipca niemiałem zupełnie oblig ... Proboszcz... mówił mi "iż o Jedenastej godzinie są Znaczniejsze honorarya..." 177, Zakrystyan... w miejsce dania Oblig, zaczął rozmowę o Mikołaju 210. Może to 'obietnica zaplacenja'. L oblig i obliga to "obowiązek" i "pismo dłużne", SDor oblig "skrypt dłużny" i (dawne) "zobowiązanie, obowiązek, powinność".*

obowiązać (dokon.): *obowiązany byłem [do] udania się w dalszą podróż 82, młodzieniec winien iest czyli obowiązany zastosować się do prawa Kościelnego 158.* L, SDor przestarz.

obroty 'wyćwiczone skoordynowane działania': [ludzi] *nie obeznaných zobrotami Żołnierza w Polu 18, na... mniej obeznaných z prawami i obrotami Żołnierza w Czasie Woiennym w Polu 30, doskonalc się w obrotach Woiennych 34, do... wykonania roskazu w obrotach według szuki Woienney w polu 42 itp.* W L brak, w SDor dawne w znac. "musztra, ćwiczenie wojskowe; manewry".

obrzydły 'wstrętny': *te monstrum obrzydłe wśliznło się na Stolice Piotra Świętego 128.* L; w SDor *obrzydły* to "imieść. przeszły od czas. obrzydnąć".

oczywiście 'naocznie, osobiście': *gdy przekonałam się oczywiście, że te pogłoski były fałszywe, więc cały mój Dom z chęcią wynajmę Polakom 88.* L, SDor dawne.

odcieni 'subtelna różnica': *powod do nieporozumienia się w małych a prawie nic nieznaczonych odcieniach wspólnego zawodu lub osobistych uraz 110.* W L brak, jest w SDor (znac. przenośne).

odmormotać 'odmamrotać': *ieden z Wikaryuszow od mormotawszy niektóre ceremonie nad ciałem w Kościele, poszedł żytu z ciałem na Cmentarz 67.* W L *mormotać* i *marmotać*, brak *od-*.

odpornie działać 'odpierać (nieprzyjaciela)': *z naszej strony podobny był strzał odpowiadający, że gotowi iestśmy odpornie działać 16-17.* W L i SDor jest *odpornie*, ale bez *działać*.

odzienie: *noszę Cywilne Odzienie 203.* L.

operacja p. laska.

ordynans: *Kazałem Ordynansowi przyjechać 13, napotykam ordonansa (!) Officerskiego idącego do Warszawy 23.* Autor pomylił się. W L jest tylko *ordynans*, w SDor *ordynans* i *ordonans* o różnych znaczeniach, zob. § 17.

osiadłany nos p. dubeltowe oczy.

otworem: *Izbę otworem zostawili, bez zamknięcia 64* marg. L.

ozdoba wojskowa 'odznaczenie, order': *ien tylko otrzyma ozdobę Woyskową 32, Naczelný Wodz odmówił ozdob Woyskowych niektórym Osobom z Sztabu 33, Naczelný Wodz... Ozdoby Woyskowe rozdał 53.* W L i SDor rzeczownik *ozdoba* w tym znaczeniu nie notowany.

ozdobić: *bardzo mnie to cieszy widząc go ozdobionego Krzyżem Woyskowym 34.*

Palasz 'palasz', 'szabla' i 'miecz': *Officerowie... pokazują Strzały, pchnięcia od bagnetu i Cięcia Palasza 24, Podofficerowie przypasali mi Palasz zdobyty na Nieprzyjacielu 24, Zniweczyć wroga, lub poledz za Oyczyznę z Palaszem w ręku 22, Oswobodzić Oyczyznę lub poledz zPalaszem w ręku 30, W roku 1444 Władystaw Król Polski i Węgierski poległ zPalaszem w ręku pod Warną 191, Napoleon wzniósł Stawę swoją z Palaszem w ręku 217.* W L *palasz* to "miecz lub szpada żołnierska", a w SDor "broń sieczna, pośrednia między mieczem a szablą, o kładzie prostej lub nieco zakrzywionej".

park 'tabor wojskowy': *Parkom obydwóch Dywizy przystany był Roskaz udania się na Pragę 13, [kaplica] będzie ulokowaną w Parku Dywizji Pierwszej w czasie Marszu 54.* L, SDor.

pełnić powinność 'spełniać obowiązek': *zwszelką akuratnością i z największem zadowoleniem pełnili i pełnią tę Świętą powinność 112.* L; w SDor dawne.

perspektywa: *z Lornetami, czyli Lunetami, czy Dalekowiedzami, czy Perspektywami, niewiem, iak tę machy-ny polskiem terminem nazwać 27.* L.

percz (jako lekarstwo): *więzka perzu czyli szendan 198* marg.

pociąg: *w pociągu łatwą można dostać [różne drobiazgi potrzebne przy siodle] 13, Żołnierze od Pociągu z Przodkami od Dział także [zaczynają uciekać], fumani z Wozami pełnemi Rannych podobnie 27, [kaplicę]*

oddalem Officerowi od Pociągu pod Dozor w Marszu 55. W L nie ma tego znaczenia, w SDor w znac. "pojazd, wóz; tabor wojskowy" dawne.

początkowanie 'zaczęcie się czegoś': *Nienawiść niszcząca miłość bliźniego wykrzywiła prawo Natury w JEy początkowaniu 110.* W L brak, w SDor dawne w znac. "zaczęcie czegoś; inicjatywa.

podwoda, podwodka: [Król pruski] *obiecwał... podwode czyli furmanke przez cały Kraj pod JEgo berłem będący 69, w Cztery minuty wyjeżdżam z Bergerac, tylko proszę aby mi była [dana] podwodka 148.* W L i SDor tylko *podwoda*.

podział 'udział w czymś': *posłyszaleś Głos Żołnierza Obywatela... Którego było podziałem często o głodzie i na pół nagim trudy Woienne w milczeniu znosić 142.* Brak w L i SDor.

podzielać 'współuczestniczyć w czymś': *widzisz Go... podzielał i czego zarówno ['jednakowo'] trudy Woienne 5, Los Wasz nieszczęśliwy zarowną zwami nieodstępnie podzielać będę 114, czyli ['czy'] ten nadal chce podzielać usługę religijną 103.* W L brak, jest w SDor.

podziwienie 'podziw, zdumienie, zdziwienie': *Co sprawiło wielkie podziwienie w obywatelach tej Prowincji 91, Tę ostatnie Słowa wprawiły mnie w podziwienie 205, Rzecz podziwienia i Uwagi godna 225.* L, SDor jako przestrz. Por. *zadziwienie*.

pogwałciciel: *Ten będzie uważany za Szkodliwego pogwałciciela Aktu stowarzyszenia Emigracji 137, Grzegorz 16ty czynnie dowiódł, że jest... pogwałcicielem z nieba na Ziemię zstanej sprawiedliwości 192.* W L i SDor brak.

pomieszkanie: *czyli zaś [gen. Dwernicki] to pomieszkanie zmienił w tych czasach lub nie, tego niewiemy 164.* L, w SDor *przestarz*.

ponurzyć się 'stać się ponurym': *Breański... mruknął i ponurzywszy się odszedł 80.* W L i SDor brak tego znaczenia.

postąpić 'otrzymać wyższy stopień wojskowy': *po bitwie podWawrem awansował czyli postąpił do tego Pułku na Officera 31.* L, SDor dawne.

powszechnie 'zazwyczaj, stale': *powszechnie za drzewo płaciłem Czerdzieści Centym, a zaprzyniesienie dziesięć 231.* SDor; w L brak tego znaczenia.

predygiar: *gdzie mieszka ten Predygiar czyli Kapellan Polski co wczoraj zPod-officerami rozmawiał 73.* W L i SDor brak.

próbować 'poświadczać': *Boszkowski Dominikan, przybywszy do Awenionu z Świadectwem w języku polskim pisanem Które dowodziło czyli próbowało iż był PodOfficerem wPułku... 93, Świadectwo próbujące wój Stan Kapłanski 161 itp.* Brak w L i SDor. Ale też 'próbować, sprawdzać': *Duchowieństwo... chciało próbować małą zdatność [moją do sprawowania obowiązków kapłańskich] 163.*

przesycony 1. 'nadmierny': *Ja słysząc takie pochwały i przesycione obietnice... 2.* L; w SDor brak tego znaczenia. 2. 'bardzo wielki, ogromny': *Słyszcz tyle, i tak Krzywdzących mój honor domniemań, pochodzących bydz może z przesyconey miłości ku Ojczyźnie... 7, Z największą boleścią w Duszy i Żalem przesyconym w sercu głos mój podnoszę do was, Panowie moi! 42.* W L i SDor brak.

Przyrostek, przywiązka (przywiązek?) 'to, co jest przyczepione' (tu chodzi o odznaczenia wojskowe): *Odrzuć te przywiązki czy przyrostki (acrocher) a przyczep Rabat Serwetki pod brodą 206.* W L i SDor jest *przyrostek*, brak *przywiązka* i *przywiązek* (neologizm Puchalskiego).

psy wieszać na kimś: *psy wieszali na tobie, powtarzając, iż Kapellan... niekontent jest z powstania tak Świętego i oddawna pożądanego 7.* W L brak *pod pies* i *wieszać*.

Rabat, franc. rabat 'wyłoga na ubiorze księży', p. *przyrostek*.

raby, p. *nikczemność*. Brak w L; w SDor: "dziobaty, ospowaty; piegowaty" – regionalne.

raz 'sytuacja, okoliczność': *obrany byłem za Towarzysza tej podróży i Obrońce w razie niebezpiecznym, tego tak drogiego Depozytu [chodzi o żonę i syna gen. Szembeka] 6, Kapitana ucałowałem dziękując mu mile za jego ranunek w tak nadzwyczajnym razie 26.* L.

razem 'zarazem, jednocześnie': *General... przybył do Rawy na obezrywanie Broni w Pułku, a razem widzieć i Szkolę 1, na tę pochlebne a razem dla mnie zaszczytne grzeczności mowie im... 26 itp.* W L brak, w SDor dawne.

redukcja: *byłem posądzonym o redukcję, biorąc dwa honorarya na jedną Mszę 158.* Znaczenie niejasne. W L brak wyrazu, w SDor znaczenia niemożliwe w cytowanym wyżej zdaniu.

rewoltować się: *wszyscy Katolicy Rewoltuili się przeciw swym Królom 4.* W L brak, w SDor rzadkie.

rezygnacja 'decyzja, postanowienie': *Jdzie z tą Świętą rezygnacją, zwyciężył nieprzyjaciela, oswobodził Ojczyznę, lub umrzeć z Palaszem w rękę 47, Posłowie i Deputowani byli z tą rezygnacją iż na krok nieustąpią z Stolicy 64 marg., gotów jestem przy Drodzę Kamienie tłuc, w Celu Zarobienia na Kawalek chleba... Taka jest moja Rezygnacja 73. L i SDor – brak w tym znac.*

skrzybać 'skrobać': *zastałem [ja] przy schodach skrzybiącą błoto 237. L; w SDor brak.*

skutek 'rezultat': *nieszczęśliwie pochwał za pomysłny życzeniom iego Skutek 1, Spieszę do Jenerala z prozbą, aby raczył zniżyć rozkaz w Sochaczewie wydany, co wskutku nastąpiło 9, spodziewam się że [świadczenia] w krotce odbiorę; co w skutku nastąpiło 65, Starali się więc usilnie osprowadzenie Kapellana... do pełnienia Służby w Szpitalu, co w skutku nastąpiło 67 itd., częste w tej frazie; Ja widząc wielkie uchiwienia..., Które prowadzą za sobą najsłodsze skutki... 67, Każda Kropla Krwi Polskiej... Siu mścicieli na obrone ludów powoła, i pożądany skutek przyspieszy 136. L, w SDor dawne.*

spozierać *Spozierałem często na szafy napelnione Książkami 159. W L brak pod s-, jest pozierać, w SDor s- jako rzadkie i gwarowe.*

staranie *łóżyc p.łożyć.*

stargnąć *w tém moy koń uklękl przednimi nogami na Ziemi, Stargnąłem Cugłami, w tém podniosł się na nogi 20-21. W L i SDor brak tego hasła.*

starowny *Dobra Matka była Starowna i pracowita 231. L, w SDor dawne.*

stoł 'wyżywienie, jedzenie': *naiłem Kwatę w Restauracji razem z Stolem 197, [kwatę] u chciwy Wdowy razem z Stolem zgodziłem 88, chcę zmienić stoł 229 (skreśl.). L, SDor dawne.*

susybut *Athanazego, czyli iak niektórzy twierdzą Sisybuta 119; nie ustaliłem znaczenia tego przezwiska (?) św. Atanazego (ok. 295-373), biskupa Aleksandrii.*

szczypta 'szczypta': *Weźcie szczypte Ziemi waszej Która jest przemokłą Krwią męczeńską Oyców i Barci (!) waszych 130, Weźcie Szczypte Ziemi waszej, Która jest Świętą 192. W L i SDor szczypta.*

szczyt 'zaszczycać': *bardzo mnie to szczyt małąc w armij Kapellana z tak wielkiem poświęceniem się dla Ojczyzny 33. L, SDor.*

szclma *daie słowo honoru, Szclmą będę ięśli tego nie zrobie 2. W L i SDor brak podobnej frazy.*

szcndan p. perz. Nie znalazłem tego wyrazu w słownikach.

szylt 'order' p. wyafiszować w § 63. Nazwa pogardliwa.

Termin 'określenie, nazwa, wyraz (nie termin naukowy czy techniczny)' p. *głaszczący i perspektywa. W L "wyraz nauce jakiej lub sztuk lub rzemiosła właściwy", w SDor jako dawne tylko w wyrażeniu inszym terminem 'inaczej mówiąc'.*

traktament 'poczęstunek': *w szpiarni nie ma nic, gdyż wszystkie zasoby na traktamenta obroncom wolności wydałem 61. L, SDor.*

traktierniczka 'restauratorka': *Traktyerniczka zaś co dzień gorzej ięć dawala 233 (skreśl.), Nowa Traktyerniczka czy traktyernik przez Kilka dni przysyłał mi obiad 234 (skreśl.). L traktyerka, w SDor brak.*

traktiernik 'restaurator': *żona traktyernikowi nagle umarla 197, p. też traktierniczka. L traktyer, SDor dawne traktier i traktiernik.*

transpiracja 'pocenie się': *przez mocną transpirację prawie pływalem w pocie 197. L 'parowanie', SDor 'pocenie się' przestarzałe.*

trudnić się 'zajmować się': *Rada... trudniła się porządkiem Kościoła 93. L, SDor.*

tulactwo 'emigranci': *aby ci donieść o nowościach w Tulactwie zaszłych 159. Jest to znac. w SDor jako dawne, w L go brak.*

tytuł, fraz. pod tytułem czego 'niby, pod pozorem': *Duchowienstwo tej Dyecezyi wzbraniało mi przystępu do Ołtarza, pod tytułem nielegalnych świadectw probujących moj stan Kapłański 190. L, w SDor brak tego znaczenia.*

tyzana *Lekarz... Zadnego Lekarstwa nieprzepisał mi, procz Tyzanny 212. L tyzana z odesłaniem do tyzana, czego nie ma; SDor tyzana dawne "napar z ziół leczniczych" (franc. tisane).*

Uchybienie 'niewykon(yw)anie rozkazów, niewypełnianie obowiązków': *Wolę Starszego [rangą] choć niechętnie wypełnić musiałem... wiedząc o tém iż najmnieysze uchybienie drogą Koszuie 5-6, będę prosił, aby raczył niepamiętać waszych przeszłych uchybień w niesieniu winney pomocy Krajowi naszemu 39 itp. (zapisy*

liczne, zob. § 48). L *uchybić* w znac. "nie trafić, nie ugodzić, nie dogodzić", SDor w znac. notowanym w Pam.

uobyczaić: *Civis złacińskiego oznacza Człowieka oświeconego, uobyczaionego, Towarzyskiego...* 88. W L brak, jest w SDor – dawne.

urządzenia 'zarządzenia, przepisy': *zaczął cytować Urządzenia Dyecejalne z Rytuahu tej Dyecezyi* 116. L, SDor pod *urządzenie* jako dawne.

Wagabunda 'włóczęga, wałęsający się': *Polacy... są burzliwi, niechcą się zaić pracą tylko w Kawiarniach Krzyczą, Proźniacy, tak i ten uczony Wagabunda Leleweł* 171. W L brak, w SDor "przestarz. dziś książk."
wiedzieć 'znać': *wiecie bardzo dobrze powody, dla Których pozostałem w mieyscu Konsystencyi Zimowey* 7, *Każdy Kapłan powinien wiedzieć Intencyj przed zaczęciem mszy Świętej* 212. W L brak tego znac., SDor dawne.

wisk, zamiast *wist*: *pyta się czy gram Wiska* 222. W L brak wyrazu, w SDor tylko *wist*.

witania 'powitanie': *w tych radosnych witaniach przybliża się Jenerał Szembek... podaie mi rękę chcąc uściskać* 14. L, w SDor pod *witanie* "wychodzące z użycia" (w cytatach tylko l. mnoga).

wnosić 'przypuszczać': [po biegunce] *tak osłabłem iż z miejsca ruszyć się niemogłem, i wnosilem że zemnie Wnętrznosci się snuią* 211. L, SDor książk.

wola, fraz. w. **wypełnić, wykonać**: *Wołą Starszego... wypełnić musiałem 5, wykonali wołą swego Komendanta* 5. W L i SDor brak tych zestawień.

womitować: [dziecko] *Krwią Womitowałą* 230. L, SDor przestarz.

womity: *w godzinie czy później poczułem nadzwyczajny ból Żołądka, następnie Womity...* 208. L *womit*, -u, SDor *womity* przestarz.

wpośród: *wpośród broni milczą prawa* 192, *Polska żywiła i Zywi haniebnych Zdraycow wpośród swych granic* 62. L brak, SDor przestarzałe.

wstecznie 'niewłaściwie i nagannie, w sposób karygodny': *roskazy wykonywaiąc wstecznie* 75. L brak, SDor – w innych znaczeniach.

wszystek 'cały': *Lud wszystkiek obrocil oczy na Nas* 92. L, SDor "wychodzące z użycia".

wychowanie 'hodowla': *iadąc przez cały Kraj Niemiecki przypatrywałem się Gospodarstwu Wieyskiemu, to iest Wychowaniu Piastwa i Zwierząt Domowych* 80. W L i SDor brak w tym znaczeniu.

wychylić się 'zbożenie, zejście': *mam polecenie od Jenerala Dywizy, poprawić niektóre wychylenia się z właściwey drogi Żołnierskiej, w obronie Kraju [przez przemówienie do żołnierzy]* 35. W L i SDor brak.

wychylony 'zagrożony, narażony na upadek': *na ogólnych Zgromadzeniach Zabierałem głos w Celu poprawienia wychylonej moralności* 139. W L i SDor brak.

wydawać się 'okazywać się, być widocznym': *a wewszystkiem wydawała się wzorowa czystość* 81. L, SDor przestarz.

wyjarznić 'uwolnić z jarzma': *wy wyjarznicie swych Braci z pod narzuconey władzy zwycięzcy* 36, *w niesieniu pomocy wyjarzniaiącey się z pod narzuconey władzy Oyczyznie* 101, *w nieszczęśliwey ujarznionej Polsce, której ze swoich więzów nigdy [arystokracja] wyjarznić nie myśli* 149. L, SDor dawne.

wyjarznicie: *o wyjarznicie Oyczyzni i ludzkości pracować będziecie* 108. W L brak hasła, jest w SDor.

wykonać wołę p. wola.

wymyślany (zamiast *wymyślny* ?): *Oczernianie przed rządem..., potwarze, wymyślane godzenie na życie, przekupstwo... oto są Szrodki Których... używa we Francji Polska arystokracja* 149. W L i SDor *wymyślny*.

wynurzać 'wypowiadać, wyrażać' p. *głaszczący*. L brak (jest w znac. "z toni wydobyć"), w SDor przestarz.

wypełnić wołę p. wola.

wyrazić 'wymienić': *do nas należy podać do oddalenia się z grona naszego... burzycieli spokojności tych co wyżej wyrażeni* 144. L "Niżej na podpisie wyrażony" (pod wyraz, s. 578, prawa szpalta).

wysłaniec 'wysłannik': *w obecności naszych wysłancow* 126, *Dekret... przez Swego wysłańca do Majans w Niemczach ogłosił* 187. L, SDor "książk."

wytknięty 'oznaczony, wyznaczony': *zostawiwszy Konie i Brykę na mieyscu wytkniętym, pośpieszyłem do Warszawy* 13, *udałem się na mieysce wytknięte* 64. W L i SDor brak tego znaczenia.

wyzina 'mięso wyza (bialugi, z rodziny jesiotrów)': *handlu z Chinami nie będziemy prowadzić, tylko z Peterzburgiem i będziemy mieli Wyzine, Kawior...* 220. L, SDor.

wyż 'wyżej': *na wyżwspomnioną godzinę* 94. L brak, SDor dawne.

wznak 'na plecy, na grzbiet': w *Końcu* [koń] *padając wylł czy wznak, więc uderzył mną o parkan* 57. L, SDor "dziś tylko w wyrażeniu *na wznak*".

Zabawy tańcujące: *na Zabawy tańcujące, to jest na Bale* 146. W L brak, w SDor pod *tańcujący*.

zadziwienie 'zdziwienie': *powtarzając co słyszeli z zadziwieniem un soudiacre!* 227. L pod *zadziw*; SDor przestarz.

zakład 1. 'instytucja': *Kościół Rzymski jest Zakładem dwoyznaczności i łakomstwa* 127. L brak tego znaczenia, SDor – kościół nie wymieniony jako *zakład*. – 2. 'koszary wojskowe': *General.. kazał mi zostać w Zakładzie w celu dozorowania komory, Lazaretu i Rzemieslników 7, pożegnawszy Cały Zakład, i przyjaciół.. wyjechałem z Sochaczewa 10, Zakład Awenionski rozdzielił się na dwa Obozy, to jest Demokratyczny, i Aristokratyczny* 113. L brak, w SDor pod 5c jako dawne znaczenie: "oddział wojskowy, formacja", ale cytat nie wyklucza znaczenia 'koszary'.

zapewne, zapewnie: *Tajne to towarzystwo... zapewne już wam [jest] wiadomem* 148, *Zapewnie XKapellan przybył do nas w Zamiarze przemowienia do moich Żołnierzy* 21, *zapewnie po raz pierwszy posłyszaleś Głos Żołnierza Obywatela* 142, *Brat zdył Kapeluszu.. zapewnie z gorąca* 227. L *zapewne* i **zapewnie* (archaizm), SDor tylko *zapewne*.

zarówno 'po równemu, tak samo, jednakowo': *a oni za równo Krwawo wywalczonemi Laurami podzielił się z wami* 29, *Oczyżna powołała nas wszystkich zarówno do swojej obrony* 42, *bo ten jest bratem waszym zarówno Wolności pragnącym* 108 itp., p. też *podzielać*. L, SDor dawne.

zatrudnienie 1. 'zajęcie jako źródło zarobku': *W tym małym miasteczku nie mogąc znaleźć dla siebie stosownego do mego powołania Zatrudnienia..* 150. L brak w tym znaczeniu, w SDor jest. – 2. 'zajmowanie się czymś, robota': *dziś mam zatrudnienie więc służę nie mogę* 179, *Kardynał.. chciał abym momenta wolne od Zatrudnienia koniecznych znim przepędzał* 182, *iak upatrze czas wolniejszy od zatrudnienia, więc oznajmie Kiedy zechce pojsć na Wieś* 198. L, SDor przestarz.

zatrudniony 'zajęty, nie mający w danej chwili czasu': *Służący.. wychodzi i mowi że Biskup jest zatrudniony* 205. L pod *zatrudnić*, SDor brak tego imiesłowu.

zbor 'sobór': *Zbor Chalcedoński dał ten Tytuł S. Leonowi Biskup powszechny Oequeumenicus* 15. L, SDor dawne.

zgrzybiały 'zniedołężniały': *aby [dzieci] w Starości waszey zgrzybiały kiedy bez sił zostanieie, podali wam Kawalek chleba* 36. L, SDor (pod *zgrzybić*).

znachodzić 'znajdować, zastawać': w *przechodzie naszym przez francyq.. znachodziliśmy miasta i Wsie Zamknięte przed nami* 85, *Nigdzie nieznachodzimy.. aby Biskup Rzymski rozpościerał swą szczegolną władzę nad Całym Cesarstwem Wschodnim* 122. W L **znachodzić* (archaizm), w SDor dawne, dziś regionalne.

znajdować 'zastawać': *przychodzim do Domu, znajduiemy Stół nakryty* 81, *Przyszedzsy przed Dom.. Znajduiemy Człowieka wędzwiach stojącego* 87. L, SDor pod *znajdować* 3.

znaleźć 1. 'znaleźć': *nie mogąc znaleźć dla siebie.. Zatrudnienia* 150, *możemy.. znaleźć Schronienie pewne* 174. L, SDor. – 2. 'zastać': *pośliśmy do Ratusza.. Burmistrza nieznaleźliśmy* 86, *gdy przyszedłem do Proboszcza znalazłem wszystkich biesiadników.. przy stole* 169. L, SDor (pod *znajdować* 3). – 3. 'spotkać, napotkać': *Ja nazajutr zrana Dyllżanssem puściłem się w podróż i na pierwszej Stacji znalazłem dwie Kompanie spoczywające* 145, *Powracając ze Spaceru i prawie przed domem znalazłem Pana Louvin* 214. L, SDor.

znarowić 'rozzuchwalić kogoś, uczynić kogoś wybrednym, leniwym': *znarowiliśmy Woysko że na Krok od miasta oddalił się niechcąc, i choć wyiłą na Spacer o mil dwie lub więcej, to znajwiększym pośpiechem powracając nas obiadać* 61. L, SDor.

zwyż 'ieśliby który z zwyż wymienionych... 144. L w innym znaczeniu, SDor dawne.

Żelazna droga p. *droga*.

żołnierka 'markietanka': *Żołnierz za uderzenie Officera.. był osądzonym na Rozstrzelanie; przed Ekekcją.. placąc żołnierze za wodka i inną żywność, dał jej Kilka złotych.. na Mszę Świętą za jego Dusze* 185. W L i SDor inne znaczenia.

150. Wiele wyrazów mogących zainteresować badacza pokazałem przy opisie poszczególnych zjawisk językowych Pamiętnika. Tutaj daję ich wykaz. Cyfry przy wyrazach oznaczają numery paragrafów.

Akuratnie 92, akuratność 57, ale 'pod warunkiem, że...' 142, amnistia (rusycyzm) 7, antychrystowski (neologizm) 60.

Bilar 72, błagać czego (zamiast o co) 125a, boleśnie 92, bolesny 92, bót 17, bratniogocinny (neologizm) 61, brudno-złośliwy 61, brutalstwo 57, brzydkość 57, budować się z kogo (czego) 125e, bullon 53, burdygowski (od Bordeaux!) 60, burguński 60, być w stanie 113.

Cafnąć/cofnąć 17 i 66; chalastra 49; choć/chociaż 130; choleryczny 60; chrystianizm 57; chwalebnie 92 i 109 (zdanie 9); chwycić się czego 125a i do czego 125e; chybiać czemu 125b; ciężyzć z acc. 'obciążać', ciężyzć na czym 125c; cichość 57; Czartoryjski 60; czas: pod ten (ów) czas, w swym czasie 129; czekać kogo, czego 125a; czekolada 17; czy (czyli)... lub 134, 136, 139; czynnie 92; czysty 92.

Daje się (słyszeć, widzieć itd.) 114; dalekowidz 'luneta' lub 'lorneta' 59; datkować 63; departamentowy 60; diecezjalny 20 i 60; dła (z genetiwem rzeczownika zamiast datiwu) 125b; dominikan 57; dopełnić czego 125a; dotkliwie 92; dotyczyć 66; drabiasty 60; drot 'druz' 17; drożna karta 60; dumno-lakomy 61; dwójznaczność 59; dwójznaczny 61; dziesięciomiesięczny 61.

Emoroidy 54; etykietalnie 62.

Filozofski 60; francuzić 63.

Gadania 57; godny 92; gorszyć się z czego 125e; gotów 112 i 125e; grać co (zam. w co) 125c; grozić się na kogo 125e, 66; grzeźności 57; grześć, grzebę, grzebiesz 93; guślarz-guglarz 54.

Halastra p. chalastra; honoratkowy 60.

Interesowność o kogo 57, 125e.

Jak (w składni) 132, 141, 142; jawno 109; jedną razą 'pewnego razu' 129; jednozgodnie 62.

Karkodźwig 'tragarz' 59; karlo-republikancki 61; karta drożna 60; kiraser, kiraserski 20; konsystować 63; kontent 112; kresło, krzesło 54; krwiożerny 61; krzyżowe ulice 60.

Lantrat 'Landrat, naczelnik powiatu w Prusach' 54; liar 'szeląg, grosz' (franc. liard) 72; lub (czy, czyli... lub) 134; ludojed (rusycyzm) 56; ludolubny 61, ludowładny 61.

Łagodny na kogoś 125e.

Manifestować się 66; manifestowy (neologizm) 60; mieć honor, szczęście, przyjemność itp. 115; mieć zamiar 123; moment (w moment, w ten moment) 129.

Naddziad 58; nadgrobek, nagrobek 58; nagrodzić, nagrodzić 65; nadmienić co zam. o czym 125c; naganić komu 125b; naglić kogo do czego 125c; nagroda 58, 65; najwpierv 62, 129; napoleonista 57; nieciekaw (z infinitiwem) 125d; niedoleństwo 57, n. moralne 119; niedostępny 92; niegodny (z infin.) 125d; niegramatykalnie 62; niekontent 112; niekorzystny 92; nienasycony czego 125a; niepamiętnie 62; niepamiętny na co 125e; niepewna 109; niepewny 92; niepłatny 60; niepodobna 109, 110, 121 (zdania 31-35), rzecz niepodobna 108 (zdanie 12); niepodobny 110; nieprawność 57; niewczesny 60; niewola (dostać się w niewolę, do niewoli) 125e; niezachwyty 60; niezdręcznie 54; nikczemstwo 57; niż, niżeli 132.

Obaczyć/zobaczyć 65; obowiązany czego (zam. do czego) 125a; objąć 'każdy z dwu' 86; obradny (o. sala) 60; ochotnie 92; odbiec czego 125a; odgrażać się na kogo 125e; odosobniać 56; odprawiać, odprawować mszą 93; ogonaty 60; ohydny 49; okrągło-płaski 61; on (onego, onemu...) 78; oplakany 92; oporny 60; opowiadać co (zamiast o czym) 125c; otrząchnąć 54; owoczesny 61; oznajmować 93; ozwać się 64.

Parasolik 57; paśport 29; patronalny (święto p.) 60; patrzeć 93; patrzyć się 66; poznoגיע 54; pelczac 57; penzel 14, 54; perygorcki, petrokorki (od nazwy miejsc. Perigueux) 60; pewna 109; pietruszczany 60; plugastwo 54; plugawy 92; płaczka 96; płatny 60; plazać się komu, plazanie się komu 125b; plókać 17; pochwalić komu (zam. kogo) 125b; podło-nikczemny 61; podobna 109; podobny czemu 125b; podpaść nieszczęściu 125b; podprefekturalny 60; pod ten (ów) czas, pod tę porę 129; pogotowie: w pogotowiu w co (zam. do czego) 125e; pomarańczny 60; pominąć 'ominąć' 64; pominąć się z czymś 64, 125e; pora: pod tę porę 129; posiadłość 'posiadanie' 57; posilek 58; posłannik 57; posłuszny 92; postępek 'postępy (w jakiejś działalności)' 57; potrzebny 'potrzebujący' 60, 92; potrzebywać 93; powinien 91, 93, 112; pozawczoraj 129; pozwalać do czego (zam. na co) 125e; pozwolić komu czegoś 125a; pozwolenie czegoś 125a; pożądany 92; pożyczny 60; prezbiterat 57; prosić kogo (czego zam. o coś) 125a; próc 17, 93; przeda(wa)ć, sprzedaż 65; przegrana 75; przestępca czego (np. prawa) 125a; przestępować 125c; przeszkadzać do

czego (zam. w czym) 125e, przeszkodzić komu czego (zam. w czym) 125a; przybyły 60; przykładowość 57; przywileista 57; ptastwo 54; ptaszyna 57; pysznić się z czego 125e; pytać się 66.

Ranny 'raniony' 99; raz: inną razą, jedną razą, na ten raz 129; regularny 92; religijnie 92; republikański 60; rodzenek 54; rogato-ogonaty 60, 61; rozkaz na co (na z rzeczownikiem odczas.) 125e; rozmawiać się 66; rządny 60; rzec, rzeczony 93; rzecz 'sprawa' 112b (zdanie 12); rzewliwie 92; rzęsiście 62.

Schodzić się z kimś 125e; scudzoziemczyły 32, sfanatyzmować (się?) 67; skarżyć kogo 'oskarżać' 125c; słowem 136; słuźalec 57; spinać się 'wspinać się' 64; spodziewać się co (acc., zam. czego) 125c; spokojność 57; spowodować kogo do czego 125c; sprężyć się 92; sprzedać 65; stan: być w stanie 113; staranie o kim (loc.) 125e; starowny 60; stosowny 92; studzianka 57; sumnienie 27, 54; symoniak 57; szyma 'schizma', szymatycki 48, 54; szczerzyliwy 61, szczyć 'zaszczycać' 125c; szemat 54; szkodliwie 92; szose 77.

Świątokupca 57.

Trojrożny (kapelus) 61; tualeta 17; tułacki 60; twarousty (koń) 61; tylko co 'dopiero co, przed chwilą' 129; tyłuletni 61.

Uklóć 17, 93; ukochany 92; użyć komu czego 125a; uniformowy 60; uroczyście 92; usposobiony do czego 125e; uszykowany w co (w marsz) 125e; uwaga na co, w czym 125e; użyteczny 92.

Warsztat (warstat?) 29; wezwyczać się 64; wiadomo 109; widno 109; widoczny 92; wielkanoc 59; wieluliczny 61; winien 91, 93, 112; wniść 64; Wodobrzeg (Bordeaux) 59, 77; współbrat, współkolega, współmęczennik, współposłannik, współrodak, współtowarzysz, współtłacz 58; wsteczność 57; wsteczny 60; wtem 'wtedy', 'i wtedy', 'nagle' 129; wyafiszować 63; wygrana 75; wykretarstwo 57; wyniść 64; wysłuchać co, czego 125a i 125c; wyszły 60.

Zadowolnić 67; zadumieć się 64; zakwitować 64; zaledwie, zaledwo 141; zamiar: mieć z. 123; zapobiec 93; zapomnieć czego 125a; zaprosić (z genetiwem) 125a; zapytać się 66; zasięgać czego (jakiegoś momentu przeszłości) 125a; zasilek 58; zastąpić z acc. 'spotkać' 125c; zaszyły 60; zażądać co (acc.) 125c; zbgacić (się) 64; zbudować się z kogo, czego 125e; zdaremnić 63; zdeterminować się 'zdecydować się' (z infin.) 125d; zdręcznie 54; zejść kogoś 'spotkać' 125c; zejść się z kim 'spotkać się' 125e; zielenina 57; zielony 92; zjechać się z kim 'spotkać się z kimś jadąc' 125e; zlorzecznik 57; złotookularny 61; znaglić (-ić) kogo do czego 125c; znaglony (z infin.) 125d; znośny 92; zobaczyć|obaczyć 65; zostać 65, zostawiać 65, zostawować 93; zręcznie|zdręcznie 54; zwspólnić 55 i 63.

Żerdziasty 60.

151. W dwu fragmentach Pam. jest kilka wyrazów, których znaczenia nie mogłem ustalić. W pierwszym fragmencie opowiada ks. Puchalski o młodzieńcu, który chciał za pieniądze wyłudzić od niego zaświadczenie o odbyciu przedślubnej spowiedzi. Ks. Puchalski podejrzewał, że młodego człowieka nasłano, by wypróbować jego uczciwość. Pisze na s. 158:

Chińskie prawodawstwo zwróciła moją uwagę w tém miejscu; *Kutym*, *Setym*, *Kitym*, *Ulym*, *Motym*.

Drugi fragment, s. 163:

[Po mszy] zaprosiłem w Zakrystyi [wikariuszy] do Stołu na Którym rozłożyłem wszystkie moje Świadectwa tak w języku Polskim, Łacińskim, iako też i francuskim i prosiłem aby ię czytali; a ja na twarzach, i oczach także czytałem. — *Kutym*, uwaga słowa i zacinięcie się. *Setym*, twarzy uwaga, na Której wiele odmian widziałem u iednego Wikaryusza. *Kitym* uwaga oddechu, zmiany głosu w czytaniu. *Ulym* uwaga odpowiedzi na Które nie był przygotowanym, i nie wiedział co mówić. *Motym*, uwaga oczu, w Których [widziałem] zmieszanie i wymuszoną bystrość, i zwrotność niezwyčajną.

Niełatwo ten tekst zrozumieć. Ks. Puchalski pisał go chyba w czasie nasilenia się choroby.

152. Słowniczek pokazany w § 149 zawiera wyrazy i frazemy nie używane w dzisiejszym języku literackim. Lista haseł jest niewielka, bo to tylko część starej leksyki zanotowanej w Pam. (reszta, omówiona w różnych partiach pracy, jest zestawiona w § 150). W tym niewielkim wykazie obok jednostek zapisanych w L i SDor (jako dawne, przestarzałe lub wychodzące z użycia) jest sporo takich, których oba słowniki albo wcale nie mają, albo mają w innych znaczeniach. Są to wyrazy: *awans* 'naprzód!' (w komendzie wojskowej), *głównokomenderujący*, *pałasz* ("z pałaszem w rękę"), *podwodka*, *podział*, *pogwałciciel*, *ponurzyć się*, *predyger*, *próbować* 'poświadczać', *przesycony*, *redukcja*, *rezygnacja*, *traktierniczka*, *wyafiszować*, *wstecznie*, *wychowanie*, *wychylenie się*, *wymyślany*, *żołnierka*. Brak też w słownikach frazemów: *białe zabawy*, *dubeltowe oczy* i *nos osiodłany* (emfat.) *jak bądź*, *koszara drogowa*, *machina fizyczna*, *nikczemność fizyczna*, *miejsce wytknięte*, *mieć czynność z kimś*, *łóżyc staranie*, *mieć wiele do czynienia* 'mieć dużo pracy', *działać odpornie*, *stargnąć cugłami*, *wypełnić i wykonać wolą*, *od tej epoki, w mowie będący*. Kilka dialektyzmów: *bułka* 'bochenek', *czego* 'dlaczego', *klasy* 'gimnazjum', *znachodzić*, *raby* i *skrzybać*; chyba też *mimowolnie* 'wbrew swojej woli' (w SDor w tym znaczeniu cytat tylko z Mickiewicza). Inne niż w obu słownikach brzmienie mają *szczupta* i *wisk* 'wist'.

Oba słowniki nie zanotowały też wielu wyrazów i połączeń wyrazowych wykazanych w § 150. Na następujące z nich zwróciłem uwagę: *antychrystowski*, *bratniogościnnie*, *brudno-złośliwy*, *brygadny*, (hrabia) *burguński*, *dumno-takomy*, *dwojznaczność* i *dwojznaczny*, *dziesięciomiesięczny*, *francuzić*, *guglarz*, (szermierz) *honoratkowy* (ironiczne), *karkodźwig* 'tragarz', (spiski) *karlo-republikańskie*, *karta drożna*, *ludolubny*, *manifestowy*, *najwpierw*, *niedołężstwo moralne*, *niegramatykalnie*, *niepamiętnie*, *niezachwiały*, *niezdręcznie*, *okrągło-płaski*, *perygorski* i *petrokorcki*, *podło-nikczemny*, (dom) *podprefekturalny*, *pomarańczny*, *pominąć się z prawdą*, *prezbiterat*, *przywileista*, *rogato-ogonaty*, *sfanatyzmowany*, *spodziewać się coś*, *trojrożny* (kapelus), *tyluletni*, *wieluliczny*, *Wodobrzeg* (Bordeaux), *współmęczennik*, *wsteczność* i *wsteczny*, *wyafiszować*, *zażądać coś*, *zdaremnić*, *zdręcznie*, *złotookularny*, *zsztywnieć*, *zwspólnić*; gwar. *pietruszczany* (w L *piotruszczany*); rusycyzmy: *amnistia*, *ludojed*, *szose*; germanizm: *szemat*.

Większość tych nie notowanych w L i SDor wyrazów i frazemów można uznać za indywidualne twory ks. Puchalskiego.

ZAKOŃCZENIE

(Cyfry kursywne w nawiasach oznaczają numery paragrafów)

Z przeglądu dokonanego w pracy wynika, że język Pam. nie jest jednolity. Obok zjawisk charakteryzujących ogólnopolski język literacki 1. połowy XIX w. występują w nim a) elementy regionalne, b) elementy właściwe ogólnopolskiemu językowi potocznemu i c) indywidualizmy, z których większość nie najlepiej świadczy o kulturze językowej ks. Puchalskiego.

a) Wymieniam najpierw zjawiska *d i a l e k t a l n e*. Charakteryzowały one, i dziś jeszcze charakteryzują, teren Podlasia.

1. Samogłoska *y* uprzedniała się niekiedy (tzn. zbliżała się artykulacją do *i*) w pozycji przed *j* i po spółgłoskach wargowych, co widać w zapisach takich, jak *Alexandrijski*, *Rossjski* oraz *wjidę*, *wcjąga*, *osobj* (2, 24-26). – 2. Dawne długie samogłoski \bar{a} , \bar{e} , i \bar{o} wymawiał ks. Puchalski jak jasne *a*, *e* i *o*. Ścieśnienie historycznego \bar{e} oznaczył tylko w wygłosowym *-ej*, np. *więcący*, *niezachwiany odwagi* (4), a ścieśnienie historycznego \bar{o} tylko przed *l*, *ł*, *r*, *j* i *w* oraz w niewielkiej liczbie innych wypadków: *Król*, *dół*, *który*, *mój*, *Grochów*, *Bóg*, *podróż* itp. (10, 11); kreskowane *a* (*á* i *à*) zapisał czterokrotnie, ale ścieśnionego *a* nie wymawiał. Nowe ścieśnienie samogłoski *e* widać przed *N* i *r* oraz w sylabie przedakcentowej: z *obowiązkiem*, *jedynasty*, *ni mam*, *drewném*, *tén*, *Stér*, *kiliszek*, *sztylitami* (5-7); ścieśnione (lub jasne) *e* wymawiał też pisarz zamiast *y* i *i* w pozycji przed *N* i *l* oraz w *-ych*: w *lutém*, *Wojsko Leniowe*, *zrobimy*, *Selwester*, w *pierwszych dniach* (3). Nowe ścieśnione (lub jasne) *o* występowało zamiast *u* w pozycji przed *N*, *r* i *l*: *mondury*, *katakomba*, *zasznorowane*, *biorko*, *regułarny* (9). – 3. Za dialektyzm można chyba uznać tendencję do wymowy *yjA* i *ijA* (z akcentowanymi *y* i *i* przed *j*) w rzeczownikach takich, jak *partyja*, *komisyja*, *Rosyja*, *dywizyja*, *rewolucyja*, *historyja*, *artyleryja*, *religija*, *kopija* oraz w *azyjatycki*, *aryjergarda* i *minijatura* (tu *y* i *i* pod akcentem pobocznym; 25). – 4. Bardzo niepewna jest u ks. Puchalskiego wymowa typu *pjasek*, *bjały*, *wjara* (z asynchroniczną miękkością spółgłosek wargowych) oraz typu *śwat*, *śwynia*, *dźwzygać* (26). – 5. Upodobnienia: *nareście*, *przyśpieście*, *najśpieśniej*, *pyśnie się*, *posłiśmy*, *ześli się*, *śpieg*, *na Brunświku* (28); *roźnić się* i *proźniak* (ale też *roźny* i *proźny* przed twardym *n*), *cudzołożnik*, *lubieżnik* (30); liczne zapisy z *beśpieczny* (i pochodnymi) i wyjątkowe z *wźniesionym łbem* i *źnią* (44). – 6. Brak mazurzenia (28-34). – 7. Można przypuszczać wymowę *sl* i *zl* w *iesli*, *pomyślałem*, *odniesli* itp. (ale *szaład*, *szlepo*, *szlub*, *przeszlecie*) i *zle*, *zli ludzie*, *boiazliwy*, *nie znaleźli* itp. (36, 37). – 8. Niepewna wymowa typu *obronca*, *słonce*, *skonczony* (znacznie więcej zapisów z *ń*); są zapisy takie, jak *krwią męcęską*, *beśpieczęstwa*, *Okrucięstwa*

oraz *kapelanski*, *beżenstwo*, które zdają się świadczyć o zaniku miękkości *ń* przed *s* (40). – 9. Miękkie *ź* w *zielazo* i pochodnych (43). – 10. Miękkie *ś* w *radośny* i *wcześny*, może też we *właśny* i *żełaźny* (44). – 11. Twarde *k* w *polske serce*, *smokem*, *statkem*, hiperpoprawne *kiędy*, acc. *butelkie*; *chibić* (i pochodne), gen. *pociechi*, *schiliła się* itp. oraz *kociołków kuchennych*; hiperpoprawne *machyny*, *Archy-Dyceczya* (ale *machinacji*, *Monarchini*, w *Chinach* itp.); w *ohidnych kolorach* (46, 48, 49). – 12. Geminowane *j* w odmianie czasownika *jeść*: 3. sing. *iie* (50). – 13. Geminowane *s* w *passy*, *passować*, *lossowi* (i liczne zapisy z *ss* w obcych wyrazach), *powieścić* 'powiesić' (51). – Gwarowe *weszę* (jedyne zapis, 54). – 15. Spółgłoska *r* w *kresto* (rutenizm, 54). – 16. Prowincjonalny brak *e* w spójnikach *w* i *z*: w *mszy*, *z łzami*, *z wzgardą* itp. oraz w *władzy*, w *wrześniu*, w *fraku*, *z stołem*, *z śniegiem*, *z sztabu* itp. (55). – 17. Prowincjonalizm *śmieli się* (jeden zapis, obok *zalali*, 56). – 18. Brak przegłosu w *pietruszczany* oraz *ludojed* (rutenizm), ale *biorę*, *niosę*, *dowiodłem* i *kociołek*, także *spowiadać*, *opowiadać* (56). – 19. Z fleksji rzeczowników: do gwarowych należą niektóre rzeczowniki męskoosobowe z końcówkami dawnego biernika w nom. plur., np. *wrogi*, *wyrobniki*, *karabiniery*, *uzary*, *rakietniki* (69); gwarowy genetivus od *seminarium*: *Rektora Seminarj* (77). – 20. Z fleksji czasownika: infin. *widzieć*, *siedzieć*, *mruczyć* itp., *wiedzieć*, *odpowiedzieć* itd. (ale *umrzeć*, *mieć*, *chcieć*, *istnieć*, 94); *przychodzim*, *widzim* i *będziem*, *możem*, *pragniem* itp. (95); praeteritum wy *przyprawdzili* (jeden zapis, 96). – 21. Męskoosobowa forma orzeczenia przy podmiocie niemęskoosobowym (i męskoosobowym): *dzieci uczęszczali*, *bataliony staneli*, *siano konie zjedli*, *pioruny zaczęli trzaskać* itp. (brak typu *żołnierze przyszły*, 104). – 22. Mieszanie struktur typu *zachowuję coś k o m u ś*, *straszny k o m u ś* itp. ze strukturami typu *zachowuję coś d l a kogoś*, *straszny d l a kogoś* itp. (125 b). – 23. Skłonność do stawiania zaimka *się* bezpośrednio po czasowniku: *zajmujesz się*, *znajdowali się*, *zebrać się* itp. (148). – 24. Słownictwo: *bułka* (chleba) 'bochenek' (149), *cafać się* (17, 66), *drabiasty* (60), *drot* 'drut' (10), *otrząchnąć* (54), *paznogieć* (54), *raby* (149), *skrzybać* (149), *studzianka* (57), *widno* 'widać' (rutenizm, 121), *znachodzić* (149).

b) Wymienione wyżej dialektyzmy nie pełnią w Pam. żadnych funkcji stylistycznych, trzeba je więc uznać za elementy pojawiające się z różną częstotliwością w p o t o c z n y m języku ks. Puchalskiego. W języku tym występowały również elementy właściwe ogólnopolskiemu językowi potocznemu. Trudno pokazać, jak ten ogólnopolski język wyglądał za życia ks. Puchalskiego, można jednak przypuszczać, że w jego skład wchodziły niektóre zjawiska występujące w dzisiejszym ogólnopolskim języku potocznym. Zaliczyłbym do nich następujące:

1. Zanik nosowości w wygłosie, np. z *pustoto*, acc. *szczero chęć*, 1. sing. *każe*, acc. *na strone* (15), oraz przed *l* i *ł*, np. *staneli*, *uciela*, i w liczebnikach

pietnaście (-asty) i dziewiętnaście (-asty, 14). – 2. Uproszczenia: z *goździem, plugastwo, ptastwo, piędziesiąt (54)*. – 3. Z fleksji rzeczowników: *jedną razą, inną razą (68); przyjaciółami, nieprzyjacielami, księżami (70)*. – 4. Zaimki: acc. plur. *ich* zamiast *je* w rodzaju niemęskoosobowym, np. *dasz mi ich* (pieniądze, 78); *któren (82)*; *co* zamiast *który*, np. *ten, co z nami chodził (82)*. – 5. Z fleksji czasowników: 3. os. plur. *śmią, umią (93)*; passivum *był pozbawiony* 'został pozbawiony' (100). – 6. Liczebniki: *trzy frankow, trzy szpilek, czterdzieści msze (124)*. – 7. Spójniki: *jak* w strukturach porównawczych, np. *mniej kaszlała jak wczoraj, więcej jak dwieście mil (132)*, w zdaniach okolicznikowych czasu ('gdy', 141) i warunku ('jeśli, jeżeli', 142); *że* w zdaniach przydawkowych (138), skutkowych (145) i przed przytoczeniami (147); *żeby* w zdaniach przydawkowych (138), dopełnieniowych (139) i warunkowych (142); *bo* w zdaniach przyczynowych (143); *choć* i *choć* w zdaniach okol. przyzwolenia (144); *albo* w zdaniach rozłącznych (134); *czego* i *czemu* 'dlaczego' w zdaniach pytających (149).

c) Do i n d y w i d u a l n y c h właściwości języka ks. Puchalskiego trzeba zaliczyć:

1. Używanie przymiotnikowej końcówki *-e* w nom.-acc. sing. rodzaju nijakiego zaimków *ten* i *sam* oraz liczebnika *jeden*: *te prawo, w te miejsce (79), same płazanie się, na same Bóstwo (80), iedne miasto (84)*. – 2. Męskoosobową końcówkę acc. sing. zaimka *który* w rodzaju rzeczowym: *rachunek, którego doręczyłem (82)*. – 3. Zrównanie odmiany orzeczenia (*po*)winien 'jest zobowiązany' z odmianą innych przymiotników, np. *ciała powinn-e być chowane, obowiązki winn-e być spełniane (91)*. – 4. Złożone liczebniki porządkowe z odmianą ostatniego członu: *pięćdziesiąt siódmego pułku (86)*. – 5. Oryginalne stopniowanie przymiotników i przysłówków (92). – 6. Błędy w używaniu imiesłowów czynnych z *-ąc* i *-wszy* || *-wszy* (98). – 7. Niektóre z dopełnień przedmiotowych, np. *chwycił się do haniebnego kłamstwa, wysłuchawszy tę gadaninę (125a), nadmienilem powody, zejść kogoś* 'spotkać się z kimś' (125c), *nieciekawym jestem uczęszczać (125d), nie przeszkadza do braterskiej miłości (125e)*. – 8. Błędne konstrukcje typu *więcej trzy godziny (132)*. – 9. Konstrukcje ze spójnikami *czy... lub*, np. *Nie wiem, czy dostał pieniądze lub nie (134 i 139)*. – 10. Używanie spójnika *więc* nie tylko w zdaniach wynikowych (135), lecz także w zdaniach nadrzędnych przy zdaniach okolicznikowych czasu (141), warunku (142) i przyczyny (143) oraz przy imiesłowowych równoważnikach zdania (146), prawie zawsze na pierwszym miejscu w zdaniu (148). – 11. Liczne neologizmy formalne i semantyczne w słowniku: *antychrystowski, bratniogościnnie, brudno-złośliwy, dumno-takomy, perygorcki i petrokorki* (od *Perigueux!*), *Wodobrzeg* (tłumaczenie franc. *Bordeaux*), *karkodźwig* 'tragarz', *pałasz* 'szabla', *wsteczność, wsteczny* i *wstecznie, ponurzyć się, dubeltowe oczy* 'oczy i okulary', *osiadłany nos* 'nos z okularami', *nikczemność fizyczna, działać odpornie* itp. (152).

Reszta pokazanych w pracy zjawisk należy do języka l i t e r a c k i e g o. Czy ten język, używany przez autora z Podlasia, jest w szczegółach taki sam jak literacki język ogólnopolski? Na to pytanie nie ma w pracy odpowiedzi. Zdobyć ją będzie można dopiero po dokładnym zestawieniu poszczególnych zjawisk językowych Pamiętnika z odpowiednimi zjawiskami języka autorów z innych regionów Polski.

SPIS TREŚCI
(Liczby w nawiasach przy tytułach są numerami paragrafów)

WSTĘP	7
I. FONETYKA I FONOLOGIA	12
Samogłoski <i>y</i> i <i>i</i> (1-3)	12
Ścieśnione <i>e</i> (4-8)	14
Samogłoska <i>u</i> (9)	15
Ścieśnione <i>o</i> (10-11)	16
Zapisy z kreskowanym <i>a</i> (12)	18
Samogłoski nosowe (13-16)	19
Uwagi o dystrybucji niektórych samogłosek (17)	21
Prewokalizacja spółgłoski <i>j</i> (18-25)	22
Miękkie spółgłoski wargowe (26-27)	28
Spółgłoski dźwiękowe (28-34)	29
Miękkie spółgłoski <i>ś</i> , <i>ź</i> , <i>ć</i> , <i>ź</i> i <i>ń</i> (35-42)	32
Miękkie spółgłosek w dzisiejszej ortografii nie uwzględniana (43-45)	35
Spółgłoski tylnojęzykowe (46-49)	37
Geminaty spółgłoskowe (50-53)	39
Różne zjawiska w systemie spółgłoskowym (54)	40
II. Z MORFONOLOGII	42
Tzw. <i>e</i> ruchome (55)	42
Inne fakty z zakresu morfonologii (56)	43
III. NIEKTÓRE ZJAWISKA Z ZAKRESU SŁOWOTWÓRSTWA	44
Rzeczowniki (57-59)	44
Przymiotniki (60-61)	47
Przysłówki (62)	51
Czasowniki (63-67)	51
IV. FLEKSJA	55
Z fleksji rzeczowników (68-77)	55
Zaimki (78-83)	59
Liczebniki (84-86)	62
Niektóre przypadki fleksyjne przymiotników i formacji o fleksji przymiotnikowej (87-91) ..	63
Stopniowanie przymiotników i przysłówków (92)	65
Z fleksji czasowników	66
Czasowniki o innym niż dziś paradygmacie fleksyjnym (93)	66
Czasowniki z <i>-eć</i> w infinitiwie (94)	67
Końcówka 1. os. plur. czasu teraźniejszego i przyszłego dokonanego (95)	68
Czas przeszły (96)	68
Czas przyszły (97)	68
Imiesłowy czynne (98)	69
Archaiczne imiesłowy biernie i rzeczowniki odslowne (99)	69
Strona bierna (100-101)	70
Tryb warunkowy (102)	72
V. SKŁADNIA	73
Uwagi wstępne (103)	73
Orzeczenie (104-117)	73

Obce konstrukcje składniowe (118-120)	81
Zdania bezpodmiotowe (121)	82
Przydawki (122-124)	83
Dopełnienia (125-128)	84
Okoliczniki (129-131)	87
Konstrukcje porównawcze (132)	89
Niektóre wypowiedzenia współrzędnie złożone (133-136)	89
Wypowiedzenia podrzędnie złożone (137-145)	91
Wypowiedzenia złożone z oznajmieniami imiesłowowymi (146)	97
Przytoczenia (147)	99
Szyk wyrazów w zdaniu (148)	100
VI. SŁOWNICTWO	102
ZAKOŃCZENIE	113